

SLOVENSKÁ REČ

*časopis pre výskum
a kultúru
slovenského jazyka*

Z OBSAHU

Š. Peciar, Tvorenie a kvantita slovenských činiteľských mien s príponou *-ca* v porovnaní s češtinou ■ J. Štolc, Striedanie *e/ø* v paradigme podstatných mien mužského rodu zakončených na *-er*, *-el*, *-en* ■ J. Matejčík, Identita pojmu ako základ synonymických vzťahov

DISKUSIE

L. Dvonč, K spracovaniu poučiek o rozdeľovaní slov v Pravidlách slovenského pravopisu ■ P. Ondrus, Podielové číslovkové výrazy ■ J. Mihál, Ešte raz o zámenných príslovkách *ta — tam* ■ V. Uhlár, Z problematiky liptovských miestnych názvov. Rod a tvary názvu *Sokolče*

ZPRÁVY A POSUDKY

K šesťdesiatke Štefana Koperdana. L. Dvonč ■ Zpráva o pracovnom zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas. I. Ripka ■ Jazykové stĺpčeky v rokoch 1945–1965. L. Dvonč ■ Travaux linguistiques de Prague 2. Š. Peciar ■ J. Mistrík, Slovosled a vetosled v slovenčine. F. Miko ■ R. Krajčovič, Technika jazykovej interpretácie so zameraním na vývin slovenského jazyka. J. Muránsky

ROZLIČNOSTI

5 | 32 | 1967

VYDAVATELSTVO

SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

*časopis Jazyko-
vedného ústa-
vu Ludovíta
Štúra Sloven-
skej akadémie
vied pre vý-
skum a kultú-
ru slovenského
jazyka*

HLAVNÝ REDAKTOR

prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, CSc., Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., doc. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc.

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

<i>Š. Peciar, Tvorenie a kvantita slovenských činiteľských mien s príponou -ca v porovnaní s češtinou</i>	<i>257</i>
<i>J. Štolc, Striedanie e/ø v paradigme podstatných mien mužského rodu zakončených na -er, -el, -en</i>	<i>266</i>
<i>J. Matejčík, Identita pojmu ako základ synonymických vzťahov</i>	<i>273</i>
DISKUSIE	
<i>L. Dvonč, K spracovaniu poučiek o rozdeľovaní slov v Pravidlách slovenského pravopisu</i>	<i>280</i>
<i>P. Ondrus, Podielové číslovkové výrazy</i>	<i>286</i>
<i>J. Mihál, Ešte raz o zámenných príslovkách ta — tam</i>	<i>292</i>
<i>V. Uhlár, Z problematiky liptovských miestnych názvov. Rod a tvary názvu Sokolče</i>	<i>294</i>
ZPRÁVY A POSUDKY	
<i>K šesťdesiatke Štefana Koperdana. L. Dvonč</i>	<i>298</i>
<i>Zpráva o pracovnom zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas. I. Ripka</i>	<i>299</i>
<i>Jazykové stĺpčeky v rokoch 1945—1965. L. Dvonč</i>	<i>300</i>
<i>Travaux linguistiques de Prague 2. Š. Peciar</i>	<i>306</i>
<i>J. Mistrík, Slovosled a vetosled v slovenčine. F. Miko</i>	<i>310</i>
<i>R. Krajčovič, Technika jazykovej interpretácie so zameraním na vývin slovenského jazyka. J. Muránsky</i>	<i>314</i>
ROZLIČNOSTI	
<i>Gambáč — gambaňa. Š. Peciar</i>	<i>316</i>
<i>Resumé, rezumovať. L. Dvonč</i>	<i>316</i>
<i>Knihárstvo — kniháreň — „kníhväzačstvo“. M. Ivanová-Šalingová</i>	<i>318</i>
<i>Dunkerque — dunkerský, Dunkerčan. L. Dvonč</i>	<i>318</i>
<i>Zpravodaj — zpravodajca. L. Dvonč</i>	<i>319</i>

Ján Stanislav

DEJINY SLOVENSKÉHO JAZYKA

Trojzväzkové *Dejiny slovenského jazyka* od univ. prof. dr. Jána Stanislava vychádzajú v tomto novom vydaní s doplnením novoobjavených a novodostupných materiálov. Sú vedeckou a študijnou pomôckou jedinou svojho druhu a dobre reprezentujú náuku o slovenčine na domácom i medzinárodnom fóre.

Obsah I. zv. – *Úvod a hláskoslovie*

Úvod do dejín slovenského jazyka – Hláskoslovie z predhistorickej doby do historickej – Historické zmeny (Vokalizmus, Konsonantizmus, Prízvuk a kvantita)

Strán 712 – viaz. Kčs 50.–

Obsah II. zv. – *Tvaroslovie*

Skloňovanie – Časovanie (Slovesné tvary, Časovanie slovies podľa tried) – Neohybné slová (Prehľad vývinu neohybných slov, Vývin neohybných slov)

Strán 552 – viaz. Kčs 52.–

Obsah III. zv. – *Texty*

Zprávy o starých Slovanoch – Ukážky zo starej slovienčiny – Staré slovenské jazykové pamiatky (Osobné a miestne mená, Súvislé texty, listy a zápisy. Iné súvislé pamiatky) – Zo staročeských pamiatok – Ukážky staroslovienských hlaholských a cyrilských textov – Slovanské písmo – Staroslovienske pamiatky – Staroslovienske pamiatky – Starosloviensko-slovenský slovník

Strán 552 – obr. 32 – viaz. Kčs 40.–

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED, BRATISLAVA.
KLEMENSOVA 27

Štefan Peciar

TVORENIE A KVANTITA SLOVENSKÝCH ČINITELSKÝCH MIEN S PRÍPONOU *-ca* V POROVNANÍ S ČEŠTINOU

1. Činiteľské mená s príponou *-ca*, ako napr. *radca*, *vodca*, *výherca*, patria v dnešnej slovenčine medzi slovotvorné typy s obmedzenou produktivitou.¹ Tvoria sa zo slovesných základov alebo zo základov dejových podstatných mien. Slovesné základy, z ktorých sú utvorené činiteľské mená príponou *-ca*, patria zväčša slovesám vzoru *robiť* — *robí*, zriedkavejšie slovesám iných vzorov. Porov. *platiť* — *platca*, *strojiť* — *strojca*, *súdiť* — *sudca*, *tvoriť* — *tvorca*, *vodiť* — *vodca*; *obhájiť*/obhajovať — *obhajca*, *zastúpiť*/zastupovať — *zástupca*, *nastúpiť*/nastupovať — *nástupca*; *rozhodnúť*/rozhodovať — *rozhodca*; *zastať sa*/zastávať sa — *zástanca*; *dať*/dávať — *zpravodajca* ...

Od dejových mien sú odvodené príponou *-ca* napríklad tieto činiteľské mená: *dozor* — *dozorca*, *dovoz* — *dovozca*, *dôchodok* — *dôchodca*, *vývoz* — *vývozca*, *výboj* — *výbojca*, *nájom* — *nájomca*; *obrana* — *obranca*, *ochrana* — *ochranca*, *pôvod* — *pôvodca*, *prídel* — *prídelca*, *správa* — *správca*, *žaloba* — *žalobca* a i.

Pri väčšine činiteľských mien s príponou *-ca* jestvuje však živý formálny aj významový vzťah k dejovému menu a zároveň k slovesu. V takýchto prípadoch nemožno vždy jednoznačne rozhodnúť, či je činiteľské meno s príponou *-ca* odvodené od dejového mena alebo od slovesa. Často môže byť východiskom činiteľského mena na *-ca* dejové meno i sloveso. Tento dvojaký slovotvorný pôvod sa potom prejavuje v jemných významových odtienkoch daného činiteľského mena.² Pri mnohých činiteľských

¹ V porovnaní s produktívnymi typmi s príponami *-č* a *-teľ* je počet častejšie používaných činiteľských mien s príponou *-ca* v súčasnej spisovnej slovenčine pomerne veľmi malý. Porov. J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 74–81 a 88–89. Pozri i moje príspevky *Tvorenie a kvantita muž. substantív s príponami -č, -ač, -áč/-iač*, SR 32, 1967, 134–145 a *Tvorenie a kvantita činiteľských mien na -teľ/-iteľ*, SR 32, 1967, 204–209. — M. Dokulil zaraďuje činiteľskú príponu *-ce* v češtine medzi „stredne produktívne“ slovotvorné prípony v rámci „obmedzene produktívnych“ slovotvorných prostriedkov (*Tvoření slov v češtině*, Praha 1962, 92).

² Zložené slovotvorné vzťahy činiteľských mien na *-ce* v češtine podrobne a prenikavo analyzoval M. Dokulil v štúdií *Některé typy názvů osob podle činnosti v českém jazyce* (*Činiteľská jména tvořená příponami se základním -c-, -č-*), *Naše řeč* 39, 1956, 59–75, 123–146, najmä 134–141. Jeho zistenia sa dajú vo všeobecnosti aplikovať aj na slovenčinu, i keď medzi našimi dvoma jazykmi, ako uvidíme ďalej, sú pri tvorení činiteľských mien charakteristické rozdiely. O Dokulilovu analýzu sa opierať i J. Horecký, c. d., 88–89.

menách na *-ca* je možná dvojaká interpretácia ich významu: poukaz na vzťah k dejovému menu alebo poukaz na vzťah k slovesu. V *Slovníku slovenského jazyka* nájdeme takúto dvojakú interpretáciu napríklad pri týchto heslových slovách:

- odhadca* — „kto robí odhad, kto odhaduje“
- radca* — „kto radí, dáva rady..., poradca“
- správca* — „1. kto niečo vedie, riadi, spravuje; 2. úradník majúci na starosti hospodársku správu nejakého podniku, inštitúcie ap., riaditeľ“
- sprievodca* — „1. kto niekoho, niečo sprevádza, robí niekomu, niečomu sprievod“
- únosca* — „kto niekoho uniesol, kto uskutočnil únos“
- výherca* — „kto niečo vyhral, kto získal výhru“
- výpravca* — „zamestnanec poverený vypravovaním niečoho; žel. zamestnanec poverený výpravou dopravných prostriedkov...“

Podobný dvojitý významový vzťah jestvuje však aj pri mnohých iných činiteľských menách na *-ca*, ako sú napríklad:

- odporca* — kto sa stavia na odpor, kto odporuje
- platca* — „kto uskutočňuje, realizuje platbu, platiteľ“ (SSJ), kto platí
- strážca* — „kto niekoho al. niečo stráži...“ (SSJ), kto koná stráž (uvádza i J. Horecký, c. d., 89)
- sudca* — kto súdi al. vykonáva súd
- škodca* — kto pácha, spáchal škodu; kto škodí, uškodil
- vládca* — kto vládne, má vládu
- zradca* — „kto sa dopustil al. dopúšťa zrady“ (SSJ), kto zradil al. zrádza (uvádza i J. Horecký, c. d., 89)
- dopravca* — „kto niekoho al. niečo dopravuje“ (SSJ) al. dopravil, kto obstaráva dopravu
- nákupca* — „kto kupuje, nakupuje...“ (SSJ), kto robí nákup
- prepravca* — „kto niečo, niekoho prepravuje“ (SSJ), kto uskutočňuje alebo obstaráva prepravu
- prínosca* — „kto prináša [al. priniesol] prínos“ (SSJ)
- úpravca* — „kto sa stará o úpravu, údržbu niečoho“ (SSJ), kto upravuje niečo

Významový vzťah k slovesu je často zrejmy aj pri takých činiteľských menách s príponou *-ca*, ktoré sú z formálnej stránky bližšie k dejovému menu. Napr.:

- dovozca* — „kto dováža tovar z cudziny, importér“ (SSJ), kto uskutočňuje dovoz
- dozorca* — „kto dozerá na niečo“ (SSJ), kto má dozor
- návodca* — práv. „kto navádza na trestný čin“ (SSJ), kto sa dopúšťa al. dopustil návodu (v právnom zmysle)
- obranca* — „kto bráni, obraňuje niečo, [niekoho], obhajca, ochranca“ (SSJ), kto sa stará o obranu niekoho, niečoho
- ochranca* — „kto chráni, ochraňuje“ (SSJ), kto niekomu poskytuje al. poskytol ochranu
- prijemca* — „kto niečo prijíma al. prijal, prijímateľ“ (SSJ), kto uskutočňuje príjem niečoho

- príkazca* – práv. „osoba, ktorá dáva príkaz“ (SSJ), kto niečo prikazuje
výkrmca – „kto niečo vykrmuje“ (SSJ), kto robí výkrm
výkupca – kto koná výkup, kto vykupuje niečo, vykupovač
výplatca – „kto niečo vypláca“ (SSJ), kto koná al. vykonal výplatu
výrobca – „kto niečo vyrába“ (SSJ) al. vyrobil, kto uskutočňuje výrobu
vývozca – „kto vyváža tovar za hranice, vyvážateľ, exportér“ (SSJ), kto uskutočňuje vývoz
záchranca – „kto niekoho al. niečo zachraňuje al. zachránil...“ (SSJ), kto poskytol al. poskytuje záchranu
záujemca – „kto sa o niečo al. o niekoho zaujíma“ (SSJ), kto má záujem

Takéhoto druhu sú aj pomenovania *sprievodca*, *únosca*, *výherca*, *výpravca*, *prínosca*, *úpravca*, uvedené vyššie.

Ako vidieť z mnohých príkladov, pri tvorení činiteľských mien s príponou *-ca* v slovenčine sa dáva prednosť tomu základu, ktorý je v dejovom mene, ak sa základ dejového mena odlišuje od základu príslušného slovesa. Zraďí sa to na podobe korenej morfémy i na kvantite predpony. Porov. napríklad: *dozorca* – *dozor* – dozerat/dozrieť, *dovozca* – *dovoz* – dovážať/doviezť, *prínosca* – *prínos* – prinášať/priniesť, *sprievodca* – *sprievod* – sprevádzať, *výherca* – *výhra* – vyhrať, *výrobca* – *výroba* – vyrobiť/vyrábať, *vývozca* – *vývoz* – vyvážať/vyviezť, *záchranca* – *záchrana* – zachrániť/zachraňovať, *záujemca* – *záujem* – zaujímať/zaujať sa a pod.

Zo slovotvorného hľadiska zaujímavé je činiteľské meno *darca* a jeho zloženiny *chlebobdarca*, *zákonodarca*, *životodarca*. Slovotvorná motivácia tohto pomenovania je jasná: *darca* je ten, „kto dať al. dáva niečo do daru“ (SSJ). Pri podstatnom mene *darca* ide teda o dvojité vzťah: k slovesu *dať/dávať* i k substantívu *dar*. Formálne je činiteľské meno *darca* utvorené od slova *dar*, hoci toto substantívum nie je pravým dejovým menom. Je to vzácny prípad tvorenia činiteľského mena na *-ca* od nedejového mená.³ V zložených pomenovaniach *chlebobdarca*, *zákonodarca*, *životodarca* je síce potlačený významový vzťah k substantívu *dar* a do popredia vystupuje vzťah k slovesu *dať/dávať*, ale formálne (nevedno, z akých historických príčin) sa stalo druhou časťou uvedených zloženín meno *darca*, nie podoba *-dajca* ako v zloženine *zpravodajca*.⁴

Zaujímá nás ešte otázka, k akej podobe slovesného základu sa pripája činiteľská prípona *-ca* v tých prípadoch, v ktorých sa činiteľské mená na *-ca* tvoria od sloves. Sú to vlastne dve otázky: otázka vidu a otázka slovesného kmeňa (prézentného alebo infinitívneho, resp. preteritálneho). Z príkladov, ktoré sme uviedli vyššie, vysvitá, že základom pre tvorenie činiteľských mien príponou *-ca* môžu byť slovesá dokonavého i nedoko-

³ Od nedejového mena je odvodené ešte pomenovanie *porotca*, ktoré sa utvorilo zo subst. *porota* analogicky podľa *súdca*. Pozri M. Dokulil, c. m., NR 39, 136, pozn. 11.

⁴ Porov poľské *dawca* (*darodawca*, *życiodawca*).

navého vidu. Pri činiteľských menách na *-ca* sa vidový rozdiel často neutralizuje. Porov napr. *zradca* — kto sa dopustil al. dopúšťa zradu, kto zradil al. zrádza; *výrobca* — kto niečo vyrába al. vyrobil a pod. Na rozdiel od činiteľských mien s príponami *-č* a *-teľ*, ktoré sa tvoria prevažne od nedokonavých slovesných základov (mená na *-č* takmer výhradne),⁵ pre činiteľské mená s príponou *-ca* je charakteristické, že sa často tvoria od dokonavých slovesných základov alebo od dejových mien s predponou. To svedčí o tom, že činiteľské mená na *-ca* vznikli a vznikajú z potreby pomenúvať osoby podľa príležitostne vykonaných, dokončených, uzavretých činností.⁶

Činiteľské mená s príponou *-ca* sa odlišujú od mien s príponou *-č* a *-teľ* aj podobou odvodzovacieho základu. Kým prípony *-č* a *-teľ* sa pripájajú na základ zakončený samohláskou (infinitívny kmeň), prípona *-ca* sa vždy pripája na základ zakončený spoluhláskou. Z toho vyplýva, že odvodzovacím základom činiteľských mien na *-ca* nemôže byť infinitívny kmeň zakončený na samohlásku, ale iba taká podoba slovesného kmeňa, ktorá má na konci spoluhlásku. Skutočný stav si presnejšie overíme na konkrétnych príkladoch.

Činiteľské mená odvodené príponou *-ca* od slovík vzoru *robiť* — *robí*, resp. *pracovať* — *pracuje* (pri predponových vidových dvojiciach na *-iť/-ovať*):

a) bez predpony: kto platí — *plat-ca*, kto radí / dáva radu — *rad-ca*, kto strojí — *stroj-ca* (*ohňostroj*), kto súdi / koná súd — *sud-ca*, kto škodí / pácha škodu — *škod-ca*, kto tvorí — *tvor-ca* (so zloženinami *divo-*, *normo-*, *spolu-*), kto vodí — *vod-ca* (*strojvodca*, *vojvodca*), kto zradil / spáchal zradu — *zrad-ca* (*vele-*, *vlasti-*), kto stráži / koná stráž — *stráž-ca*;

b) s predponou alebo v zloženine: kto niečo, niekoho dopravil/-vuje / koná dopravu — *doprav-ca*, podobne *preprav-ca*, *výprav-ca*; kto dohodil / dohadzuje (pri kúpe, licitácii ap.) — *dohod-ca*, kto nakúpil / nakupuje / robí nákup — *nákup-ca*, kto nastúpil / nastúpi (po niekom) — *nástup-ca*, kto obhajuje — *obhaj-ca*, kto obraňuje / stará sa o obranu — *obran-ca*, kto ochráni / ochránil / ochraňuje / poskytol/-tuje ochranu — *ochran-ca*, kto popravil/-uje / vykonal/-áva popravu — *poprav-ca*, kto je na to, aby poradil — *porad-ca*, kto postúpil / postupuje pohľadávku — *postup-ca* práv., kto upravil/-uje / robí úpravu — *úprav-ca*, kto vydražil/-žuje — *výdraž-ca* práv., kto vykími / vykímil / vykrmuje / robí výkrm — *výkrm-ca*, kto vykúpil / vykupuje / robí výkup — *výkup-ca*, kto vyplatil / vyplatí / vypláca / koná / vykonal výplatu — *výplat-ca*, kto vyrobil / vyrába niečo / uskutočňuje výrobu — *výrob-ca*, kto zahubil / zahubí / spôsobil/-buje záhubu — *záhub-ca*, kto zachránil / zachraňuje / poskytol/-tuje záchranu — *záchrana-ca*, kto niekoho zastúpi/-puje — *zástupca*, kto zhubil / spôsobil zhubu — *zhub-ca*; sem patria aj výrazy *viero-lom-ca*, *pred-chod-ca*, *proti-chod-ca*.

Činiteľské mená odvodené príponou *-ca* od slovík vzoru *paďnúť* — *paďne*,

⁵ Pozri moje príspevky citované vyššie v pozn. 1.

⁶ Porov. u M. Dokulila, c. m., NR 39, 70.

⁷ Synonymum *zbojca* (tiež zastarané) je odvodené od dejového mena *zboj*.

resp. *pracovať* – *pracuje* (pri predponových vidových dvojiciach na *-núť/-ovať*):

kto vládne / má vládu – *vlád-ca* (s viacerými zloženinami: *hromo-*, *kruto-*, *samo-*, *spolu-*, *sveto-*, *zeme-*), kto rozhodne/-duje – *rozhod-ca*, kto zhrdol / zhŕda – *zhrdca* (Hviezd.).

Činiteľské mená odvodené príponou *-ca* od slovesných základov (prézentných kmeňov) zakončených na spoluhlásku *-j-*: *-bij-ca* (v zloženinách *ľudo-*, *medveďo-*, *tyrano-* a v zastaraných odvodeninách *ubijca* = vrah, *zbijca*⁷ = zbojník), *-daj-ca* (v zloženine *zpravodajca*), *praj-ca* [v archaickej zloženine *zloprajca* (Sládk.) = zloprajník].

Činiteľské meno *zástan-ca* je utvorené z prézentného kmeňa slovesa *zastať sa* – *zastane sa* príponou *-ca* a predĺžením samohlásky v predpone podľa modelu *záchranca*.

Uvedené príklady svedčia o tom, že slovotvorným základom činiteľských mien s príponou *-ca* býva prézentný kmeň, resp. koreň slovesa zakončený spoluhláskou alebo kmeň dejového mena. Koreň sa berie za základ najmä pri slovesách vzorov *padnúť* – *padne* a *pracovať* – *pracuje*. Palatálne spoluhlásky *ď*, *ť*, *ň*, *ľ* sa pred príponou *-ca* menia na svoje nepalatálne alternanty *d*, *t*, *n*, *l* (porov. *vodiť* – *vodca*, *platiť* – *platca*, *zastane sa* – *zástanca*).

Okrem uvedených viac-menej pravidelných typov činiteľských mien na *-ca* vyskytujú sa v slovenčine izolované pomenovania činiteľského významu, utvorené príponou *-ca* podľa pravidelných modelov alebo podľa niektorého jednotlivého činiteľského mena s príponou *-ca*. Niektoré z nich sú individuálne výtvary, iné zasa pochádzajú zo staršieho obdobia spisovnej slovenčiny.

Najviac individuálnych výtvarov nachádzame u Hviezdoslava. Okrem spomenutého *zhrdca* má aj *pohrdca* (od *pohrdnúť/pohŕdať*) = pohŕdač, *zlobca* (od dejového mena *zloba*), *márnotratca* (od slovesa *márnotrať* alebo od dejového mena *márnotrata*, ktoré sú tiež doložené u Hviezdoslava) = márnotratiník, *nezbedca* (od dejového mena *nezbeda* alebo od slovesa *nezbediť*, doloženého tiež u Hviezdoslava) = nezbedník, *záškodca* (podľa *škodca*) = záškodník, dokonca aj neorganické *malodušca* (od adj. *malodušný/maloduchý*).

Výraz *svätokrádca* (= svätokrádezník), doložený u Vajanského a Hviezdoslava, je zrejme prevzatý z češtiny (čes. *svatokrádce*). Z češtiny sú prevzaté aj výrazy *mravokárca*, *nálezca*, *vynálezca*.

Do staršej vrstvy slovnej zásoby okrem už spomenutých výrazov *zbijca*, *zbojca*, *ubijca* patria aj mená *borca* (od *boriť sa*, Vaj., Škult.) = bojovník, *príchodca* (od *prichodiť*, Hviezd.) popri *príchodec* (Dobš.) = prichodzí, prichádzajúci, *pôsobca* (od *pôsobiť*, Dobš., Hviezd.) pozri *pôsobiteľ* (Škult., Dobš.) = činiteľ, *odbojca* (od dejového mena *odboj*, Hviezd.) = odbojník, *podporca* (od *podporiť/-ovať*, resp. *podpora*, Hurb.) = podporovateľ, *prímľuvca* (od dejového mena *prímľuvca*, prevzaté z češtiny) = orodovník,

prihovárač, *prípravca* (od dejového mena *príprava*, resp. od slovesa *prípraviť*, Vlč.) = pripravovateľ, *úpadca* práv. (od dejového mena *úpadok*) = bankrotár, *výberca* (od *vyberať*, Zúb) = vyberač, *zderca* (od *zdierať*) = zdierač, úžerník, *zvestca* (od *zvestovať*, resp. od zastar. dejového mena *zvest* = zpráva, zvest) = zvestovateľ, *vierozvestca* = vierozvest, *zmierca* (od *zmieriť*, resp. od dejového mena *zmier*, Dobš.) = zmierovač, zmierovateľ.

J. Horecký (c. d., 88–89) uvádza zo staršieho obdobia ešte výrazy *pradca* (Fándly), *oslavca*, *výstavca* (SNN) a z Loosovho slovníka výrazy *berca*, *hájca*, *hanca*, *hubca*, *kradca*, *kujca*, *vábca*, *zložca*, *pozdravca*, *predstavca* (= predstaviteľ), *prehliadca* (= prehliadač, u Horeckého „prehliadateľ“) a spomenuté *pôsobca*. Zdá sa, že niektoré z týchto výrazov, najmä bezpredponových, sú umelé.

Z uvedených príkladov vidieť, že sa počet činiteľských mien s príponou *-ca* proti staršiemu stavu o niečo zmenšil. Za viaceré staršie výrazy na *-ca* máme v súčasnom jazyku pomenovania s produktívnymi príponami *-č*, *-teľ*, *-ník*, utvorené z toho istého alebo synonymného základu. Tak za staršie *výberca* je dnes bežnejšie *vyberač*, za *zderca* je *zdierač*, za *zvestca* je *zvestovateľ*, za *zmierca* má súčasná slovenčina *zmierovač* i *zmierovateľ*, za *podporca* je *podporovateľ*, za *prípravca* – *prípravovateľ*, miesto *pôsobca* hovoríme *činiteľ*, miesto *odbojca* používame *odbojník*, za staršie *zbojca* je dnes *zbojník*, staršie *nájomca* ustúpilo novšiemu *nájomník*, za staršie *prenájomca* sa dnes používa *prenajímateľ*, *nákupca* ustupuje zneniu *nakupovač* al. *nakupovateľ*, miesto *výkupca* je dnes bežnejšie *vykupovač*, za staršiu lexikálnu výpožičku z češtiny *prímľuvca* je dnes častejšie *orodovník* al. *prihovárač*. Okrem toho v súčasnej spisovnej slovenčine si konkurujú viaceré formy na *-ca* a činiteľské mená s inými príponami. Striedavo sa používajú napr. znenia *žalobca/žalobník*, *prijemca/prijímateľ*, *dohodca/dohadzovač* (druhé znenie je častejšie). Zaznamenali sme si len jediný opačný prípad: v staršom jazyku sa popri *záujemca* vyskytovalo aj znenie *záujemník*.

2. Teraz si povšimneme kvantitu činiteľských mien na *-ca*. V doterajšej literatúre iba B. Letz venoval niekoľko poznámok tejto otázke. Formuloval takúto poučku: „Väčšina týchto deverbatív má krátku koreňovú hlásku, teda zachováva kvantitu slovesa, od ktorého je slovo odvodené... Ak je koreňová hlásku pôvodného slovesa dlhá, po derivácii sa obyčajne kráti: *sudca* (< súdiť), *ochranca*, *záchranca*, *zástupca*, *zvodca*, *ubijca* ap. No stáva sa, že ostane dlhá: *strážca* (< strážiť), *zmierca*, *vládca*.“⁸

Náš materiál ukazuje, že Letzove poučky treba jednak spresniť, jednak doplniť.

⁸ B. Letz, *Kmeňoslovné úvahy*, Martin 1943, 113.

pra-
)=
)=
ena
rca
ro-

lca
ca,
ca
(")
z-

u
a
ž,
a
a
,
i
i

Pri tvorení činiteľských mien na -ca pozorujeme základnú tendenciu zachovávať bez zmeny krátke i dlhé slabiky slovotvorného základu:

krátkosť: dar — darca, platíť — platca, radíť / rada — radca, strojiť — strojca, škodiť / škoda — škodca, tvoriť — tvorca, vodiť — vodca, zhubiť / zhuba — zhubca, zradíť / zrada — zradca, zvodiť / zvod — zvodca, žaloba — žalobca, porota — porotca;

dĺžka: správa — správca, strážiť / stráž — strážca, vládnuť / vláda — vládca.

Výnimkou je tu slovo *sudca*, ktoré má v základe krátku slabiku proti dĺžke v slovese *súdiť* a v dejovom mene *súd*.⁹

Zdanlivými výnimkami čo do kvantity sú právne termíny *postupca* a *poukazca*. Avšak oba tieto termíny sú zrejme odvodené od dejových mien *postup*, *poukaz*, resp. od nedok. slovies *postupovať*, *poukazovať*, nie od dok. slovies *postúpiť*, *poukázať*. Krátka samohláska je aj vo výraze *postupiteľ*, ktorý je slovotvorným variantom termínu *postupca*.

Organická je krátka samohláska aj v pomenovaní *obhajca* — v zhode so základom slovesa *obhajovať* a dejového mena *obhajoba*, i keď v tomto slove sa vyskytuje kolísanie medzi formami *obhajca* a *obhájca* (pod vplyvom kvantity slovesa *obhájíť* a pravdepodobne aj pod vplyvom čes. *obhájce*).¹⁰

V činiteľských menách s príponou -ca sa zachováva aj krátkosť, resp. dĺžka slabičnej predpony základu:

krátke predpony: dopraviť / doprava — dopravca, dovoz — dovozca, dozor — dozorca, obhajovať — obhajca, obrana / obraňovať — obranca, obžaloba — obžalobca, odhadovať / odhad — odhadca, odpor / odporovať — odporca, ochrana / ochraňovať — ochranca, poprava / popraviť/-ovať — popravca, poradiť / porada — poradca, prepraviť/-ovať / preprava — prepravca, prevod — prevodca, rozhodovať — rozhodca;

dlhé predpony: dôchodok — dôchodca, dôroba — dôrobca, nájom — nájomca, nákup — nákupca, nález — nálezca, vynález — vynálezca, návod — návodca, pôvod — pôvodca, prídel — prídelca, príjem — príjemca, príkaz — príkazca, prínos — prínosca, sprievod — sprievodca, únos — únosca, úprava — úpravca, výboj — výbojca, výhra — výherca, výkrm — výkrmc, výplata — výplatca, výprava — výpravca, výroba — výrobca, vývoz — vývozca, záhuba — záhubca, záchrana — záchranca, záujem — záujemca, závet — závetca.¹¹

⁹ Krátka korenná morféma v slove *sudca* je asi veľmi stará. Porov. staročes. výraz *sudiě* > *sudi* proti *súdiť*, *súd* > *souđiti*, *soud* a poľ. *sędzia* proti *sądzić*, *sąd*. V slove *sudca* nejde teda o živú kvantitatívnu alternáciu v súčasnom jazyku, ale o zachovanie kvantitatívnych pomerov z predhistorického obdobia.

¹⁰ Znenie *obhájca* s dlhým *á* nájdeme napr. u Hviezdoslava, Vajanského, Kukučina, Škultétyho, Timravy, Stodolu, Rázusa a i. autorov. Toto znenie zaznamenávajú ešte Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931. Od r. 1940 je však kodifikovaná podoba *obhajca* v zhode so zákonitostami kvantity činiteľských mien na -ca.

Podobné kolísanie sa vyskytuje aj v kvantite mena *obranca/obránca*. Kodifikovaná je však už od r. 1931 podoba *obranca*. Znenie *ochranca* je dosť ustálené a od r. 1931 kodifikované; podoba „ochránca“ sa vyskytuje len zriedka.

¹¹ Ako vidieť z príkladov, činiteľské mená na -ca s predponami sledujú kvantitu predpón v dejových menách, ktoré majú dlhé predpony. Tendencia, aby činiteľské meno na -ca malo dlhú predponu, sa potom uplatňuje systematicky aj v takých prí-

Z príkladov vidno, že slabičné predpony *ná-, prí-, ú-, vý-, zá-* v činiteľských menách na *-ca* sú dlhé, v zhode s kvantitou predpôn v dejových menách, od ktorých sú pomenovania na *-ca* odvodené. Predpony, ktoré obsahujú samohlásku *o* alebo *e* (*o-, ob-, od-, do-, po-, roz-, pre-*), sú v činiteľských menách na *-ca* spravidla krátke, a to opäť v zhode s kvantitou predpôn príslušných dejových mien. Dlhú predponu majú však výrazy *dôchodca, dôrobca, pôvodca*¹² a *sprievodca* v zhode s dejovými menami *dôchodok, dôroba, pôvod, sprievod*.

3. Keď porovnáme slovenské činiteľské mená na *-ca* s paralelnými pomenovaniami v češtine, zistíme, že sa činiteľské mená tohto typu v oboch jazykoch tvoria podľa rovnakých princípov. Predsa však jestvujú aj pri tomto slovotvornom type isté charakteristické rozdiely medzi slovenčinou a češtinou. Pritom nás natoľko nezaujímajú známe hláskoslovné rozdiely typu *príjemca – příjemce, sprievodca – průvodce, záujemca – zájemce* ap., ako skôr štruktúrne slovotvorné rozdiely medzi oboma jazykmi.

Isté frekvenčné rozdiely vo výskyte činiteľských mien tohto typu v slovenčine a v češtine sú dané tým, že v češtine sa v istom počte slov udržala činiteľská prípona *-čí* (porov. *krejčí, rozhodčí, mluvčí*), ktorú slovenčina nemá. Proti českým činiteľským menám s príponou *-čí* má slovenčina zväčša pomenovania s príponou *-ca*. Tak proti čes. dubletám *dozorčí/dozorce, návodčí/návodce, nákupčí/nákupce/nakupovač, výkupčí/výkupce/vykupovač, průvodčí/průvodce, rozhodčí/rozhodce, výpravčí/výpravce* máme v slovenčine len znenia *dozorca, návodca/navádzač, nákupca/nakupovač/nakupovateľ, výkupca/vykupovač, sprievodca, rozhodca, výpravca*. Proti čes. *výběrčí* je v slovenčine *výberca* a novšie bežnejšie *vyberač*. Proti čes. *smírčí/smírce/smířovatel* mala staršia slovenčina výraz *zmierca*, novšie je *zmierovateľ/zmierovač*.

Ťažkosti pôsobí hľadanie slovenských ekvivalentov za čes. historické názvy niektorých povolání typu *lovčí, nadlovčí, hončí, nadhončí, popravčí*. Proti čes. *popravčí* máme v slovenčine *popravca*. Avšak za výrazy *lovčí, hončí* nemáme slovenské ekvivalenty. Možno použiť opis *správca* alebo *dozorca lovu*.

Problémy vznikajú aj pri prekladaní čes. výrazov *mluvčí, námluvčí/námluvce, náhončí* do slovenčiny, pretože nie každé české činiteľské meno s príponou *-čí* má slovenský ekvivalent s príponou *-ca* a nezhoduje sa vždy ani slovotvorný základ. Podstatné meno *mluvčí* má v češtine dva významy: 1. „kdo právě mluví, autor mluveného projevu“ a 2. „kdo mluví

padoch, kde niet príslušného dejového mena a slovesa, od ktorého je odvodené činiteľské meno na *-ca*, má prirodzene krátku predponu. Takéto prípady predstavujú pomenovania *nástupca, zástupca, zástanca, výdražca*, odvodené od sloves *nastúpiť, zastúpiť / zastupovať, zastat sa, vydražiť*.

¹² V slovách *pôvod, pôvodca* morféma *pô-* vlastne už nie je predponou v pravom zmysle slova.

jménem jiných, za jiné; zástupce, vyjednávač, delegát“.¹³ Čes. výrazu *mluv-
čí* v prvom význame zodpovedajú v slovenčine výrazy *hovoriaci, pred-
nášajúci, rečník, tlmočník* (podľa situácie; zovšeobecňujúce pomenovanie
pre tento význam slovenčina nemá). V druhom význame sa dobre hodia
synonymá *zástupca, predstaviteľ, vyjednávač, delegát*; v inom odtienku
tlmočník. Za čes. *námluvčí/námluvce* máme v slovenčine pomenovania
pytač, nahovárač alebo expresívnejšie *dohadzovač*. Za čes. *náhončí* má slo-
venčina expresíva *nadháňač, prisluhovač*, prípadne aj neutrálny výraz
pomáhač.

Značné štruktúrne rozdiely medzi slovenčinou a češtinou sú v kvantite
činiteľských mien s príponou *-ca, resp. -ce*. Najnázornejšie nám to ukáže
porovnanie paralelných pomenovaní v oboch jazykoch.

Bezpredponové pomenovania:

sloven.	čes.	sloven.	čes.
darca	dárce	správca	správce
platca	plátce	strážca	strážce
radca	rádce	vládca	vládce
sudca	soudce	(ob)žalobca	(ob)žalobce
strojca	strůjce	porotca	porotce
škodca	škůdce		
tvorca	tvůrce		
vodca	vůdce		
vojvodca	vojevůdce		
zradca	zrádce		

Pomenovania s predponou:

sloven.	čes.	sloven.	čes.
zhubca	zhoubce	dôchodca	důchodce
zvodca	svůdce	nájomca	nájemce
predchodca	předchůdce	nálezca	nálezce
protichodca	protichůdce	nástupca	nástupce
obhajca	obhájce	pôvodca	původce
obranca	obránce	prídelca	přídělc
odporca	odpůrce	príjemca	příjemce
ochranca	ochránce	sprievodca	průvodce
dopravca	dopravce	únosca	únosce
dovozca	dovozce	výbojca	výbojce
dozorca	dozorce	výherca	výherce
odhadca	odhadce	výplatca	výplatce
poradca	poradce	výrobca	výrobce
prepravca	přepravce	vývozca	vývozce
rozhodca	rozhodce/-či	zástupca	zástupce
		záujemca	zájemce
		záchranca	záchrance
		zástanca	zastánce

¹³ Porov. *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960, 1254.

Ako sme ukázali vyššie, v slovenčine sa kvantita činiteľských mien na *-ca* spravidla zhoduje s kvantitou základových slov (dejových mien alebo slovies). V češtine sa táto tendencia neuplatňuje tak dôsledne ako v slovenčine a kríži sa s inými tendenciami. V češtine majú všetky dvojslabičné činiteľské mená na *-ce* dlhú slabiku v základe bez ohľadu na kvantitu základového slovesa alebo dejového mena (spravidla je tu kvantitatívna alternácia). To je veľmi markantný rozdiel medzi oboma jazykmi. Čeština má na rozdiel od slovenčiny dĺžku v korennej morféme aj pri viacerých trojslabičných pomenovaniach s predponou, a to nie vždy v zhode s kvantitou základového slova (porov. *odpůrce*, *předchůdce*). A v dvoch pomenovaniach s predponou je rozloženie krátkych a dlhých slabík v slovenčine a v češtine opačné: sloven. *záchranca*, *zástanca* — čes. *zachránce*, *zastánce*. V ostatných prípadoch je distribúcia kvantity v paralelných pomenovaniach tohto typu v oboch jazykoch zhodná.

Vcelku možno konštatovať, že kvantitatívne pomery činiteľských mien s príponou *-ca* v slovenčine v porovnaní s češtinou sa vyznačujú väčšou pravidelnosťou. Konfrontácia činiteľských mien v slovenčine a češtine nám umožnila lepšie poznať zákonitosti, ktoré sa uplatňujú v kvantite tejto slovotvornej kategórie.

Jozef Štolc

STRIEDANIE *e/ø* V PARADIGME PODSTATNÝCH MIEN MUŽSKÉHO RODU ZAKONČENÝCH NA *-er*, *-el*, *-en*

1. O striedaní *e/ø* v skloňovaní podstatných mien mužského rodu zakončených na *-er*, *-el*, *-en* sa vyslovili len veľmi všeobecné a stručné zásady.

V *Pravidlách slovenského pravopisu* (1953, 65–66) sa hovorí len o cudzích priezviskách na *-er*, *-el*, v ktorých *-e-* „v slovenčine nevypadáva: *Herder* — *Herdera*, *Bürger* — *Bürgera*, *Weber* — *Webera*, *Gebauer* — *Gebauera*, *Korbel* — *Korbela*, *Kornel* — *Kornela*, *Abel* — *Ábela*“. Ďalej sa hovorí, že „zdomácnené mená na *-el*, zriedkavejšie na *-er* majú však aj tvary bez *-e-*: *Nágel* — *Nágla* / *Nágela*, *Kúgel* — *Kúgla* / *Kúgela*, *Czambel* — *Czambla* / *Czambela*, ale len *Rumpel* — *Rumpla*. Podobne *Hegel* — *Hegla* / *Hegela*, *Wolker* — *Wolkra* / *Wolkera*, ale len *Rieger* — *Riegra*“.

Ďalej sa ešte pripomína, že obdobné pravidlá platia aj pri tvorení prívlastňovacích prídavných mien (str. 66).

V *Morfológii slovenského jazyka* (1966, 77–78) sa hovorí: „V cudzích priezviskách na *-er*, *-el* samohláska *-e-* sa v slovenčine zvyčajne zachováva: *Herder* — *Herdera*, *Zechenter* — *Zechentera*, *Fischer* — *Fischera*, *Stieber* — *Stieberta*, *Crom-*

well – *Cromwella*, *Pardel* – *Pardela*, *Eifel* – *Eifela*, *Sorel* – *Sorela*. Samohláska *-e-* sa môže vynechať v dávnejšie zdomácnených alebo takto zaužívaných nemeckých priezviskách, a preto sú dublety: *Schneider* – *Schneidra* / *Schneidera*, *Wolker* – *Wolkra* / *Wolkera*, *Rieger* – *Riegra* / *Riegera*, *Nágel* – *Nágla* / *Nágela*, *Kügel* – *Kúgla* / *Kúgela*, *Mendel* – *Mendla* / *Mendela*, *Czambel* – *Czambela* / *Czambela*, *Haeckel* – *Haeckla* / *Haeckela*, *Hegel* – *Hegla* / *Hegela*. Ale v rodných menách na *-er* sa samohláska *-e-* vynecháva: *Peter* – *Petra*, *Alexander* – *Alexandra*, *Demeter* – *Demetra*.

V úvahe o tejto otázke dobre bude uplatniť kombinátorne hľadisko fonetické i morfológické a všimnúť si, nakoľko a ako sa v jednotlivých typoch uplatňujú hľadiská „zdomácnenosti“ slova a jeho „súvislosti“ so základom, čiže začlenenosti do slovotvorného radu a napokon „zaužívanosti“ istého tvaru.

2. Striedanie *e/ø* v skloňovaní podstatných mien mužského rodu zakončených na *-er*, *-el*, *-en* v stredoslovenských nárečiach a podľa nich aj v spisovnom jazyku je značne obmedzené, pretože v pôvodných podstatných menách a v najstaršej vrstve prevzatých podstatných mien sa strieda *o/ø*, t. j. *o* za pôv. jerové samohlásky *ø, ɐ* v skupinách *ø, ɐ + r, + ɐ, ɐ* na konci slova alebo v skupinách *spoluhláska + r + ø, ɐ* na konci slova; napr.: *vietor* – *vetra*, *kôpor* – *kôpra*, *víchor* – *víchra*, *bobor* – *bobra*, *obor* – *obra*, *svokor* – *svokra*, *Pietor* – *Pietra*, *švagor* – *švagra*; v novšie prevzatých slovách: *cukor* – *cukru*, *hámor* – *hámra*, *šiator* – *šiatra* atď.

Existuje však skupina slov, v ktorých sa pôvodné *-o-* (nejerové) nestrieda s *-ø-*: *hrachor* – *hrachora*, *gágor* – *gágora*, *bachor* – *bachora*, *úhor* – *úhora*. Sem patria aj prevzaté slová na *-or*: *mramor* – *mramora*, *major* – *majora*, *teror* – *teroru*, *doktor* – *doktora* a slová zakončené na *-átor*: *generátor* – *generátora*, *propagátor* – *propagátora* atď.

Podstatné mená zakončené na *-ol* so striedaním *o/ø*, t. j. *o* za pôvodné jerové samohlásky *ø, ɐ* v skupinách *ø, ɐ + l + ø, ɐ* alebo v skupinách *spoluhláska + l + ø, ɐ* na konci slova; napr.: *kozol* – *kozla*, *osol* – *osla*, *posol* – *posla*, *orol* – *orla*, *uhol* – *uhla*, *uhoľ* – *uhľa*, *uzol* – *uzla*; v prevzatých slovách: *diabol* – *diabla*, *Pavol* – *Pavla*, ale *Karol* – *Karola*.

Existuje však aj skupina slov, v ktorých sa pôvodné *-o-* (nejerové) nestrieda s *-ø-*: *hranol* – *hranola*, *rôsol* – *rôsola*, *popol* – *popola*; v prevzatých slovách: *protokol* – *protokolu*, *benzol* – *benzolu* atď.

Podstatných mien zakončených na *-on* so striedaním *o/ø* je málo: *blázon* – *blázna*, *bubon* – *bubna*.

Pôvodné *-o-* (nejerové) sa nestrieda: *záhon* – *záhona*; v prevzatých slovách je zakončenie *-ón*: *ozón* – *ozónu*, *elektrón* – *elektrónu*, *pontón* – *pontónu* atď.

3. Striedanie *e/ø* v skloňovaní podstatných mien domáceho pôvodu sa v zakončení *-er* nevyskytuje.

Mnoho mien sa končí na *-ier*, ktoré sa zachováva v celom skloňovaní: *pastier*, *oficier*, *bohatier*, *inžinier*, *papier* – *pastiera*, *papieru* atď. Novšie prevzaté slová sú zakončené na *-ér*: *režisér*, *šofér*, *montér*, *likér* – *montéra*, *likéru* atď. K tomuto typu patria mená *Homér* – *Homéra*, *Voltaire* (čítaj *Voltér*) – *Voltaire*, *Baudelaire* (čítaj *Bódlér*) – *Baudelaire*.

Prevzatých podstatných mien mužského rodu zakončených na *-er* je mnoho.

a) V skupinách *zvučná spoluhláska + er* sa *e/ø* nikdy nestrieda: *bórer* – *bórrera*, *Dürer* – *Dürera*, *propeler* – *propelera*, *Schiller* – *Schillera*, *míner* –

* *mínera, tréner — trénera, Króner — Krónera, Manner — Mannera; Krammer — Krammiera; frajer — frajera, Fejer — Fejera* atď. Zdvojené spoluhlásky *ll, mm, nn* v týchto prípadoch sa v slovenčine hodnotia a vyslovujú ako jednoduché spoluhlásky.

Keby v týchto prípadoch *-e-* vypadlo (*bórer — *bór-ra*, resp. **bóra*), narušil by sa morfológický sklad slova natoľko, že by sa stratila súvislosť so základným nominatívnym tvarom na *-er*.

b) V skupinách *zvučná + zvučná spoluhláska + er* sa *e/o* nikdy nestrieda: *gauner — gaunera, Pauler — Paulera, Maurer — Maurera, Dörner — Dörnera, Werner — Wernera; kelner — kelnera, Erler — Erlera; Himmler — Himmlera; majner — majnera*.

Striedanie *e/o* sa v tomto type neuskutočňuje jednak pre zachovanie morfológického základu slova (pozri vyššie v bode a), jednak proti striedaniu sa stavajú aj kombinátorne okolnosti. Pri striedaní *e/o* by vznikla totiž skupina spoluhlások *zvučná + zvučná spoluhláska + r + samohláska*. Prvá zvučná spoluhláska tejto skupiny by musela patriť do predchádzajúcej slabiky, druhá zvučná spoluhláska do nasledujúcej slabiky a po nej by nasledovalo zvučné *r*: *gauner — *gau-nra, kelner — *kel-nra, majner — *maj-nra, Maurer — *Mau-rra*. Zoskupenie *zvučná + zvučná spoluhláska* na začiatku slabiky v slovenčine neobstoí. (Porov. napr. typ podstatných mien: *lev — leva, lan — lanu, raž — raži, mach — machu* nie *ľva, ľnu, rži, mchu* za pôv. *ľva, ľnu, rži, mchu*.)

c) V skupinách *zvučná spoluhláska + skupina akýchkoľvek spoluhlások + er* sa *-e-* v celom skloňovaní i v odvodených slovách zachováva: *partner — partnera, gangster — gangstera, gangsterský, Gärtner — Gärtnera, Förster — Förstera, Dörfler — Dörflera, Irmner — Irmnera, Münster — Münstera, Winkler — Winklera* atď.

Striedaniu *e/o* sa stavajú do cesty okolnosti kombinátorne ako v bode a) a b) i morfológické. Po vynechaní *-e-* by totiž vznikla skupina *zvučná spoluhláska + skupina akýchkoľvek spoluhlások + r + samohláska*. Prvá zvučná spoluhláska tejto skupiny by patrila do predchádzajúcej slabiky a všetky ostatné spoluhlásky do nasledujúcej slabiky: *partner — par*-tnra, gangster — *gan-gstra — *gan-gstrský*. Na začiatku druhej slabiky by takto vznikli skupiny spoluhlások, ktoré nemožno vysloviť pred samohláskou, ktorá je nositeľom slabiky. Museli by sa rozdeliť do dvoch slabík. Pritom by sa zvučná spoluhláska, ktorá nasleduje po šumovej, musela stať slabičnou: **par-tŋ-ra, *gan-gstr-ský*.

d) V skupinách *šumová + zvučná spoluhláska + er* alebo v skupine *šumové spoluhlásky + zvučná spoluhláska + er* sa *-e-* zachováva: *Gabler — Gablera, Stadler — Stadlera, Pichler — Pichlera, Kepler — Keplera, Satler — Satlera, Tischler — Tischlera, Daubner — Daubnera, Kádner — Kádnera, Lichtner — Lichtnera, Švantner — Švantnera, Lichtner — Lichtnera* atď.

Striedanie *e/o* v tomto type podstatných mien nemôže byť z obdobných príčin ako vyššie v bode c). Po vypadnutí *-e-* by sa totiž na začiatku druhej slabiky pred samohláskou stretli spoluhlásky, ktoré nemožno vysloviť s nasledujúcou samohláskou v jednej slabike: *Gabler — *Ga-blra, Lichtner — *Li-chnra*. Nemožno vysloviť však takéto skupiny spoluhlások so slabičnými zvučnými spoluhláskami ani ako trojslabičné slová: **Ga-bl-ra, Li-chn-ra*.

e) V skupinách *zvučná spoluhláska + šumová spoluhláska + er* sa *e/o* strieda v skloňovaní niektorých všeobecných podstatných mien a v odvodených slovách: *center — centra — centrovať — koncentrácia — centrálny — centrum, filter — filtra — filtrovať — filtrácia, hypochonder — hypochondra — hypochondria*.

V niektorých všeobecných podstatných menách sa *-e-* zachováva: *junker —*

junkera, rančer — rančera, revolver — revolvera, bremzer — bremzera, parter — parteru atď. a vo všetkých priezviskách: Zechenter — Zechentera, Langer — Langer, Danzer — Danzera, Walter — Waltera, Felber — Felbera, Herder — Herdera, Berger — Bergera, Turcer — Turcera, Kajzer — Kajzera, Reiter — Reitera atď.

V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953 sa uvádza len tvar *bunker*, -kra, -kri (str. 123), *Wolker*, -kra/-kera (str. 384). V Morfológii slovenského jazyka z r. 1966 sa uvádzajú dvojtvary: *Schneider* — *Schneidera/Schneidera*, *Wolker* — *Wolkra/Wolkera* (str. 77).

Kolísanie v mene *Schneider*, -dra/-dera možno vysvetliť tým, že priezvisko *Schneider* sa opiera o všeobecné podstatné meno *šnajder*, v ktorom je striedanie pravidelné ako v iných všeobecných podstatných menách. (Pozri vyššie.)

Ináč v tomto type priezvisk je -e- pevné. Dvojtvár *Wolkra* popri *Wolkera* je v slovenčine nesúrodý s tvarmi ostatných priezvisk tejto skupiny. Je prevzatý z češtiny, kde sa -e- vynecháva aj v iných menách tejto skupiny: *Fierlinger* — *Fierlingra*, *Langer* — *Langra*, *Kajzer* — *Kajzra* a pod.

Tvary bez -e- aj v apelative *bunker* — *bunkra* — *bunkri* sú prevzaté z češtiny. Podstatné meno *bunker* patrí do novšej vrstvy prevzatých slov, v ktorých sa -e- zachováva. Malo by teda byť iba do *bunkera*, v *bunkeri*, ako sa v živej reči v skutočnosti hovorí.

f) V skupinách šumová spoluhláska + šumová spoluhláska + er sa -e- zachováva: *charakter* — *charakteru*, *boxer* — *boxera*, *Richter* — *Richtera*, *Kasper* — *Kaspera* atď.

Po skupine -st- sa -e- pravidelne vynecháva: *majster* — *majstra*, *magister* — *magistra*, *šuster* — *šustra*, ale *šusterský*, *minister* — *ministra*, ale *ministerský*, *luster* — *lustra*, *lister* — *listeru* — *listerová šatka* alebo *listerka*.

g) V skupinách šumová spoluhláska + er sa e/ø strieda nepravidelne. Vo všeobecných podstatných menách staršej vrstvy prevzatých slov a v krstných menách sa -e- vynecháva skoro vždy. V novšej vrstve prevzatých všeobecných podstatných mien a v nemeckých priezviskách sa -e- obyčajne zachováva. Napr.: *kaliber* — *kalibra*, *december* — *decembra*, ale *Faber* — *Fabera*, *Grüber* — *Grübera*, *stoper* — *stopera*; *kváder* — *kvádra*, *púder* — *púdra*, *sveter* — *svetra*, *liter* — *litra*, *meter* — *metra*, *Peter* — *Petra*, *Demeter* — *Demetra* aj *Demetera*, ale: *éter* — *éteru*, *cmiter* — *cmitera*, *jeseter* — *jesetera*, *kráter* — *krátera*, *Luther* — *Luthera*; *bager* — *bagrovať*, *tiger* — *tigra*, *aker* — *akra*, *fiaker* — *fiakra*, ale: *kvaker* — *kvakera*, *Krieger* — *Kriegera*, *Becker* — *Beckera*; *špricer* — *špricera*, *dispečer* — *dispečera*, *Schweitzer* — *Schweitzera*; *hever* — *hevera*, *Bauer* — *Bauera*, *Lucifer* — *Lucifera*, ale *Kafer* — *Kafra* — *Kafrovia* (prevzaté z češtiny) — *laser* — *lasera*, *fušer* — *fušera*, *Fischer* — *Fischera*, *Glaser* — *Gläsera*, *Kyrmezer* — *Kyrmezera*; *Melicher* — *Melichera*, *Becher* — *Bechera*.

V priezviskách nemeckého pôvodu sa -e- dôsledne zachováva. Pravidlá slovenského pravopisu (1953, str. 66) uvádzajú tvar *Rieger* — *Riegra*. V Morfológii slovenského jazyka (1966, str. 77) sa pripúšťa dvojtvár *Riegra/Riegera*. Tvar *Riegra* je prevzatý z češtiny. Oporu v slovenskom systéme nemá. (Pozri typ *Hegel* — *Hegela* v bode 4.)

4. V zakončení -el, prípadne -eľ sa e/ø strieda v domácich slovách v podobných prípadoch ako o/ø v zakončení -ol. (Pozri vyššie v bode 2.) Napríklad: *kvapel* — *kvapľa*, *ďateľ* — *ďatľa*, *pochábel* — *pochábla*, *sopel* — *sopľa* atď. Naproti tomu je mnoho slov, v ktorých sa pôvodné -e- zachováva: *kužel* — *kužela*, *zreteľ* — *zreteľa*, prevzaté *korheľ* — *korheľa*, *manžel* — *manžela* atď. Typu

pastier, *oficier* zodpovedá typ *kaštieľ* – *kaštieľa* so zachovaním *-ie-*. (Pozri vyššie v bode 3.)

V skloňovaní prevzatých podstatných mien a od nich odvodených mien a slovies sa *-e-* v zakončení *-el*, *-eľ* v mnohých prípadoch vynecháva: *švabel* – *švabľový*, *kábel* – *kábla* – *káblovka*, *štopeľ* – *štoplík*, *Pavel* – *Pavla*, *figeľ* – *figľa* – *figľovať*, *monkel* – *monokla*, *bicykel* – *bicykla*, *nikel* – *niklu* – *niklový*, *grifeľ* – *griflík*, *kripel* – *kripla*, *šmirgeľ* – *šmirgľa* – *šmirgľovať*, *handel* – *handla* – *handlovať*, *vínkeľ* – *vínkľa*, *kanceľ* – *kancľa*. Sú to všetko slová, ktoré sa používajú v bežnom hovorovom jazyku.

Vo veľkej skupine slov novšej vrstvy sa *-e-* zachováva: *akvarel* – *akvarelu*, *apel* – *apelu*, *tunel* – *tunela* – *tunelový*, *pastel* – *pastelu*, *hotel* – *hotelu*, *model* – *modelu*, *karamel* – *karamelu*, *flanel* – *flanelu*, *barel* – *barelu* atď. Zachovávanie *-e-* v takýchto prípadoch sa opiera o potrebu udržať morfológickú súvislosť s nominatívnym tvarom ako základným tvarom. V prípadoch so skupinou spoluhlások + *el* zachovanie *-e-* vyžadujú dôvody kombinatórne: *šrapnel* – *šrapnelu*, *kartel* – *kartelu*, *skalpel* – *skalpela*.

V priezviskách nemeckého a iného pôvodu je situácia tiež nie celkom jasná. Striedanie *e/ø* je obyčajne v priezviskách nemeckého pôvodu, ktoré sú od dávna zdomácnené v slovenskom prostredí: *Henzel* – *Henzla*, *Vogel* – *Vogla*, *Engel* – *Engla*, *Bresel* – *Bresla*, *Štancel* – *Štancľa*. Niektoré z nich majú oporu vo všeobecných podstatných menách, v ktorých sa *-e-* obyčajne nezachováva: *Mandel* – *Mandla* : *mandel* – *mandla*, *Rumpel* – *Rumpla* : *rompeľ* – *romplík*, *Händel* – *Händla* sa opiera o *handel* – *handlovať*, *Nágel* – *Nágla*, *Weissnágel* – *Weissnágla* sa opierajú o *naglík*, *harnágla*. Možno, že istý význam pritom mala aj obyčajná nemecká výslovnosť: *Vogl*, *Engl*, *Henzl*, *Händl*, hoci skupina spoluhlások + 1 na konci slova v slovenčine neobstojí.

Striedanie *e/ø* sa neuplatňuje v nemeckých alebo iných priezviskách, ktoré sa v slovenskom prostredí nevyskytujú alebo sa vyskytujú celkom ojedinele: *Nobel* – *Nobela* – *Nobelova cena*, *Hebel* – *Hebela*, *Schlägel* – *Schlägela*, *Etsel* – *Etzela*, *Sorel* – *Sorela*, *Claudiel* – *Claudela*; tak aj *Bäbel* – *Bábela*, *Äbel* – *Ábela*, *Eifel* – *Eifela* – *Eifelova veža*, *Weibel* – *Weibela*, *Weigel* – *Weigela*, *Blondel* – *Blondela*, *Cromwell* – *Cromwella*, *Korbel* – *Korbela*, *Kornel* – *Kornela*, *Pardel* – *Pardela*.

V *Pravidlách slovenského pravopisu* (1953, str. 65–66) sa pripúšťajú dvojtvary bez *-e-* aj s *-e-*: *Nágel* – *Nágla/Nágela*, *Kúgel* – *Kúgla/Kúgela*, *Czambel* – *Czambľa/Czambela*, *Hegel* – *Hegla/Hegela*; v *Morfológii slovenského jazyka* (str. 77) okrem týchto dvojtvarov sa uvádzajú ešte ďalšie: *Mendel* – *Mendla/Mendela*, *Haeckel* – *Haeckla/Haeckela*.

Toto kolísanie komplikuje normu. Pri menách, ktoré sa používajú iba v oblasti spisovnej, možno sa rozhodnúť jednoznačne pre zachovanie *-e-* vo všetkých tvaroch: *Hegel* – *Hegela* – *Hegelova filozofia* – *hegelianizmus* – *hegelián* (Pravidlá slovenského pravopisu, 173), *Mendel* – *Mendela* – *mendelizmus* (Pravidlá, 227), *Haeckel* – *Haeckela*.

V ostatných podstatných menách bolo by výhodné kodifikovať povedzme živý tvar bez *-e-* podľa skutočného miestneho úzu: *Czambel* – *Czambľa*, *Nágel* – *Nágla* atď. Ale tvary s *-e-* nemožno len tak odmietnuť. Priezviská tohto typu totiž na inom mieste nemusia existovať. Hodnotia sa potom ako nedomáce a zaraďujú sa potom medzi cudzie priezviská typu *Hegel* – *Hegela*. Preto napr. na okolí B. Bystrice sú bežné tvary *Czambel* – *Czambľa*, *Štefel* – *Štefla*, ale inde na Slovensku, kde sú tieto priezviská neznáme, hovorí sa *Czambel* – *Czambela*, *Štefel* – *Štefela*, *Nágel* – *Nágela*.

5. V skloňovaní podstatných mien mužského rodu zakončených na *-eň* (z pôv. *-ънѣ*) sa pravidelne strieda *e/ø*: *lípeň* — *lipňa*, *učeň* — *učňa*, *ražeň* — *ražňa*, *vážeň* — *vážňa*. Ale pôvodné *-e-* sa zachováva v type *kameň* — *kameňa*, *remeň* — *remeňa*. Domácich podstatných mien na *-en* vlastne niet.

Zakončenie *-en* sa vyskytuje v cudzích priezviskách. V ich skloňovaní sa *-e-* zachováva: *Haken* — *Hakena*, *Erben* — *Erbenä*, *Mahen* — *Mahena*, *Herzen* — *Herzenä*, *Andersen* — *Andersena*, *Momsen* — *Momsena*, mesto *Brixen* — *Brixenu*.

6. Analýza materiálu ukazuje, že o striedaní *e/ø* v skloňovaní prevzatých podstatných mien zakončených na *-er*, *-el*, *-en* treba uvažovať osobitne.

Striedanie *e/ø* v skloňovaní podstatných mien na *-er* má iný priebeh ako v skloňovaní podstatných mien na *-el*. V skloňovaní podstatných mien na *-en* striedania *e/ø* niet a *-e-* sa dôsledne zachováva. (O tom pozri v bode 5.)

Pri menách na *-el* (bod 4) vystupuje do popredia ponajprv stupeň zdomácnenia prevzatých podstatných mien. V skloňovaní staršej vrstvy prevzatých podstatných mien sa zdomácnenie prejavuje temer v pravidelnom striedaní *e/ø*, a to vo všeobecných i vlastných podstatných menách. V novejšej vrstve prevzatých nezdomácnených podstatných mien sa *-e-* zachováva. Býva tak v podstatných menách, ktoré sú morfológicky osihotené a nie sú začlenené do slovtvornej súvislosti. Za nezdomácnené možno v tejto súvislosti pokladať také prevzaté podstatné mená, ktoré sa používajú viacmenej len vo sfére spisovného jazyka a ktoré sa vo sfére nárečovej z vecných dôvodov nevyskytujú.

Okolnosti fonetické (kombinatórne) nerozhodujú, ako ukazujú prípady: *Knebel* — *Knebla* : *Nobel* — *Nobela*, *Mandel* — *Mandla* : *Blondel* — *Blondela*, *Vogel* — *Vogla* : *Schlägel* — *Schlägela*, *Rumpel* — *Rumpla* : *Cromwell* — *Cromwella*.

Ďalej sa ukázala potreba prizeráť na územie, na ktorom meno-priezvisko je oddávna zdomácnené, a naproti tomu brať do úvahy územie, na ktorom je meno-priezvisko vlastne nové. Tým sa podtrhuje význam domácimi zákonmi odôvodnených dvojtvarov typu *Czambel* — *Czambla*/*Czambela*. Dvojtvary typu *Hegel* — *Hegla*/*Hegela* nie sú podopreté domácimi zákonmi, lebo sú celkom cudzie.

Podstatné mená zakončené na *-er* (bod 3) sa rozdeľujú ponajprv na dve skupiny.

Do prvej skupiny patria podstatné mená, ktoré majú pred *-er*: a) zvučnú spoluhlásku; typ *propeler*, *frajer*; b) skupinu *zvučná* + *zvučná spoluhláska*; typ *gauner*, *majner*; c) skupinu *zvučná spoluhláska* + skupina *akýchkoľvek spoluhlások*; typ *partner*; d) skupinu *šumová* + *zvučná spoluhláska*; typ *Gabler*.

V týchto štyroch skupinách sa *-e-* dôsledne z dôvodov fonetických (kombinatórnych) zachováva bez ohľadu na všetky ostatné kritériá.

Do druhej skupiny patria podstatné mená zakončené na *-er*, v ktorých o striedaní *e/ø*, resp. o zachovaní *-e-* rozhodujú iné okolnosti.

a) Typ *zvučná + šumová spoluhláska + er* sa rozpadá na dvojce: aa) Priezviská typu *Zechenter — Zechentera* zachovávajú *-e-* dôsledne. Prípady s vynechaným *-e-* (*Wolker — Wolkra*) sú prevzaté z češtiny. bb) Vo všeobecných menách zdomácnených a začlenených do slovotvornej súvislosti sa *-e-* vynecháva: *center — centra — centrovať*. Vo všeobecných menách novšej vrstvy slovotvorne osihotených sa *-e-* zachováva: *junker — junkera*. Odchýlky od tejto zásady (*bunker — bunkra*) sú prevzaté z češtiny.

b) *šumová + šumová spoluhláska + er* sa rozpadá do dvoch skupín podľa fonetického kritéria: aa) V podstatných menách so skupinou *-st + -er* sa *-e-* dôsledne vynecháva: *majster — majstra*. bb) Vo všetkých ostatných podstatných menách sa *-e-* zachováva: *charakter — charakteru, Stifter — Stiftera*.

c) Typ *šumová spoluhláska + er* sa rozpadá na dva typy podľa stupňa zdomácnenia slov: aa) V staršej vrstve prevzatých všeobecných podstatných mien sa *-e-* vynecháva: *kaliber — kalibra, meter — metra*. V novšej vrstve sa *-e-* zachováva: *stoper — stopera*. bb) V priezviskách sa *-e-* pravidelne zachováva: *Weber — Webera*. Tvary typu *Rieger — Riegra* sú prevzaté z češtiny.

Tendencia zachovávať v priezviskách nominatívny tvar bez zmeny je v slovenčine v celom skloňovaní značne silná. Uplatňuje sa nápadne výrazne napr. aj v priezviskách zakončených na *-ek, -ček, -ok, -čok, -ec*; napr.: *Šulek — Šuleka, Furdek — Furdeka, Málek — Máleka, Stanček — Stančeka, Bobok — Boboka, Marčok — Marčoka, Pištek — Pišteka, Regec — Regeca, Perec — Pereca*, príp. v dvojtvaroch *Hudec — Hudeca/Hudca*. (Viac o tom v *Morfológii slovenského jazyka*, 77–78.)

Nemožno pokladať teda za nenáležité ani tvary *Czambela, Schneidera* a pod. Tým viac sa potvrdzuje oprávnenosť tvarov *Hegela, Riegera* k nominatívu *Hegel, Rieger*. České alebo nemecké priezviská typu *Jokl, Löbl, Wenzl, Ertl, Flögl, Štercl, Grégr, Fliedr*, pravda, môžu mať aj v slovenčine iba tvary *Jokla, Löbla, Ertla, Grégra, Fliedra* atď. Na druhej strane však české priezviská *Rieger, Höger* (v bežnej výslovnosti českej *Rígr, Hégr*) môžu mať v slovenčine iba tvary *Riegera, Högera*. Na Slovensku je zdomácnené priezvisko *Heger — Hegera, Hana Hegerová*. Netreba neodôvodnenými dvojtvarmi narušovať pevný domáci úzus.

V *Morfológii slovenského jazyka* (77–78) sa vec podáva v zásade tak, ako sa formulovala v *Pravidlách slovenského pravopisu* (1953, 65–66). Rozširuje sa iba počet príkladov. Tak sa vidí (aj podľa iných formulácií a zásad), že autori Morfológie pokladali normu vyslovenú v Pravidlách pre svoje formulácie za záväznú. Morfológická a gramatická časť Pravidiel je

post
vyh
pri
v m
folc
boľ
štr
zaľ
kd
ok

7

C

d
r
r
r

postavená miestami na nedostatočnom materiáli, miestami opiera sa o nevyhovujúcu teóriu spisovného jazyka. Z toho vyplývajú potom nedostatky pri uplatňovaní zreteľa na vnútorné fondy slovenského jazyka. Pravidlá v mnohom prekročili svoju kompetenciu. Monumentálne dielo, ako je Morfológia slovenského jazyka, vypracované s teoretickou rozvahou na základe bohatého a originálneho materiálu a s citlivým prístupom ku gramatickej štruktúre slovenčiny ako národného jazyka, malo plnú autoritu na to, aby zapôsobilo smelšie na uvedenie gramatickej normy na pravú mieru tam, kde ju Pravidlá dobre nevystihujú a kde ju vplyvy stojace mimo vlastného okruhu slovenského jazyka narúšajú.

Ján Matejčík

IDENTITA POJMU AKO ZÁKLAD SYNONYMICKÝCH VZŤAHOV

Pri určovaní synonym¹ najväčšie úskalie je doteraz v presnom vymedzení a chápaní obsahu pojmu „blízkosť lexikálnych významov“, ktorý sa raz interpretuje ako blízkosť významov slov označujúcich jeden a ten istý pojem a inokedy ako blízkosť významov slov označujúcich rozličné pojmy².

Vzťahy významovej blízkosti medzi slovami, ktoré označujú rozličné pojmy, sú podmienené vzťahmi medzi javmi samotnej skutočnosti. Preto pri porovnávaní slov významove označujúcich rôzne pojmy je nevyhnutné vychádzať z blízkosti i rozdielov medzi zodpovedajúcimi pojмами, t. j. z blízkosti i odlišnosti medzi javmi skutočnosti. V takomto prípade v lexikálnom význame slova sa registrujú len tie jeho zvláštnosti, ktoré sú podmienené mimojazykovými faktormi. Vlastné jazykové osobitosti slov, podmienené vzájomnými vzťahmi lexikálnych jednotiek ako časti určitého lexikálneho systému, pri takom porovnaní slov ostanú mimo objektu výskumu. Stavba lexikálno-sémantických skupín pri takomto prístupe výskumu významovej blízkosti medzi slovami závisí od danej témy, pretože každé slovo sa môže spájať s mnohými inými slovami podľa rozličných príznačov, t. j. môže vstupovať do rozmanitých lexikálno-sémantických radov.

Máme napr. z jednej strany rad slov *záživ* — *zarúbnutie* — *zárez* vo vý-

¹ Štúdiá je čiastočne založená na materiáli z novohradského nárečia.

² Pozri A. P. Jevgenievová, *Projekt Slovaria sinonimov*, Moskva 1964, 8–9. — D. N. Šmelev, *Očerki po semasiologii russkogo jazyka*, Moskva 1964, 11.

zname „miesto, tvar na strome, napr. po zaťatí sekerou“, ktoré členy radu možno bez straty významu zamieňať – z druhej strany oproti nim stojí rad *znak – značka – znamenie* (ipeľ. – znamenej), a to s celkom iným významom i funkciou.

Ak prihliadneme k základným, podstatným príznakom javov, vyjadrených slovami *zátiv – zárez*, z jednej strany, a slovami *znak – značka* z druhej, môžeme zistiť, že v základe významov každého z týchto dvoch radov stoja rôzne pojmy. Napr. k podstatným príznakom dvojice *zátiv – zárez* patrí: tvar, ktorý majú; nástroj, ktorým sa robia; materiál, na ktorom sa robia. Pre dvojicu *znak – značka* je dôležitá ich funkcia (označiť niečo, urobiť niečo príznačným medzi inými javmi). Teda to, čo je typické a príznakové na javoch prvého radu, vôbec nie je dôležité pre javy druhého radu.

Pre *znaky – značky* nie je podstatné, akú majú podobu, čím a na čom sa robia, pretože môžu mať rozmanitý tvar, môžu sa urobiť na rozličných predmetoch a rozličnými predmetmi (*znak – značka* môže byť napr. zátinom na strome, urobeným sekerou alebo nožom, ďalej iniciálkami vyšíťmi na šatách, štetcom označené miesto na predmete ap.).

Cieľ a funkcia radu *zátiv – zarúbnutie – zárez* je celkom iná. Napr. sa robí *zátiv* na drúku (*pavúz*), pomocou ktorého sa sťahuje voz sena; *zátiv* je tu potrebný na to, aby sa nešmykla z okrúhleho drúka železná retiazka alebo povraz, ktorým sa sťahuje naložený náklad. Inokedy sa *zátiv* robí vopred na mladom, tenkom a ohybnom hrabe, z ktorého sa po zacelení jaziev po zátinoch urobí ozdobná pastierska palica (tzv. osekanec).

Napriek tomu, že sú podstatné príznaky oboch radov javov rozličné, to ešte nevylučuje ich vzájomnú spätosť. To, čo spĺňa akúkoľvek funkciu (*znak, značka*), musí sa nejako materiálne určiť (čiastočne môže byť *zátivom – zárezom*); z druhej strany *zátiv – zárez* môžu vyplniť akúkoľvek funkciu (môžu poslúžiť za *značku, znak*). Tak *zátiv* a *zárez* spĺňajú funkciu *znaku – značky* a naopak, *značka – znak* často fungujú zas ako *zátiv – zárez*. Takýmto vzájomným spojením javov sa objasňuje aj vzájomná spätosť zodpovedajúcich im slov. A predsa táto spätosť nás neopravňuje slová *zátiv – zárez* a *znak – značka* pokladať za synonymá. Synonymami budú len slová medzi sebou v každom rade.

Okrem uvedených členov radu *zátiv – zarúbnutie – zárez* môžu tvoriť s nimi synonymický rad ešte slová (*vý-*) *sek (nu-tie), zaťatie, záruba*, pretože svojimi podstatnými príznakmi (všetky značia „priehlbinku“ urobenú na niečom tvrdom rúbajúcimi alebo režúcimi nástrojmi). Potom je evidentné, že z hľadiska významu uvedené členy synonymického radu označujú jeden a ten istý pojem.

Hoci sa v základe svojho významu tieto slová zhodujú, predsa sa jedno od druhého odlišuje významovými odtieňmi, ktoré súvisia a zároveň sa

dife
s kt
star
S
nos
zar
pln
lex
dok
vos
pac
vpl
I
roz
lek
I
nic
dei
(pé
bo-
(ze
se
(m
po
po
za
pá
ny
pé
(h

is
le
vi
le
p

n
j'
n
j'
-

n
F
i

diferencujú podľa konkrétneho druhu činnosti. Napr. v závislosti od toho, s ktorými z troch slovies *rúbať* — *sekať* — *rezať* sa spájajú príslušné substantíva, sú variabilné aj odtiene ich významov.

Sémantické diferencie medzi slovami sú späté s morfológickými zvláštnosťami preberaných slov. Afixálne morfémy rozlišujúce slová *záruba* — *zarúbnutie*, (*vý-*) *sek* (*nu-tie*) — prefixy *za-*, *zá-*, *vý-*; sufixy *-a*, *nu-tie*) plnia v zásade gramatickú funkciu, dodávajú slovám i niektoré odtiene lexikálnych významov. Tak napr. predpony *za-*, *vý-* vyjadrujú odtienok dokonavosti deja, predpona *zá-* okrem toho poukazuje na vzťah k povrchovosti ap. No napriek týmto vlastnostiam afixálne morfémy netvoria nápadný rozdiel v lexikálnom význame týchto slov, ale len prejavujú nejaký vplyv na ich používanie.

Uvedieme ešte niekoľko nárečových slov-synonym, ktoré vyjadrujú rozličné pojmy (pre rýchlejšiu komunikáciu transkribujeme lexikálne dialektizmy do spisovnej podoby):

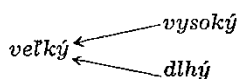
hamovka (celé brzdiace zariadenie na voze) — *preš* (železná kľuka so závitnicovou oskou na brzdenie voza) — *kláterka* (brvno s dvoma klátikmi na brzdenie); *kartička* (cestovný lístok) — *returka* (návratný cestovný lístok); *kasňa* (pôv. skriňa na oblie, resp. nízka skriňa na bielizeň) — *šifonier* (skriňa na šaty); *borcoš* (zemiaková baba pečená na kapustnom liste) — *nálesník* (to isté) — *točňa* (zemiaková baba pečená v trúbe na pekáči); *cmar* (kyslé mlieko po zmútení) — *sednuté mlieko* — *kyslé mlieko*; *doglíbať* (plech) — *dokrkvat* (papier); *pántlik* (motúz na zväzovanie snopov) — *povrieslo* (tenší zväzok slamy na viazanie snopov); *nácesto* (zvyšok cesta po pečení chleba, ktorý sa pri nasledujúcom pečení používa ako kvasný ferment) — *par* (zákvaska pripravená z otrúb a chmeľu na zakvasenie cesta) — *droždie*; *lesa* — *stavance* (prútený plot, príp. plot z latiek) — *párkan* (plot z dosák) — *múrik* (plot z tehál) — *borítov* (plot zo stĺpov s priečnymi brvnami); *jasle* (žlab v maštali na kŕmenie dobytky) — *válov* (žlab na pasienku, z ktorého pije dobytok); *šianec* (plytká priekopa) — *garád* — *priekopa* (hlbšia priekopa) — *járok* (jarok, ktorým obyčajne preteká voda) ap.

Iné vzťahy možno pozorovať medzi slovami označujúcimi jeden a ten istý pojem. Slová podmienené totožnosťou pojmu predstavujú uzavreté lexikálno-sémantické skupiny. Pri určovaní vzťahov medzi takými slovami zaznamenávajú sa aj mimojazykové i vlastné jazykové zvláštnosti lexikálnych významov, pričom základným objektom výskumu sú tie posledné.

Synonymá, ktoré vyjadrujú ten istý pojem, teoreticky riešia otázku hraníc synonymického radu. Realizácia tohto stavu pri výbere slov-synonym je sťažená tým, že prakticky máme do činenia nie s pojmom, ale s jeho materializáciou v slove. Avšak význam slova a pojem, hoci predstavujú jednotu, nie sú totožné,³ pretože obsahom pojmu sa nevyčerpáva význam

³ V jazykovede nie sú neznáme prípady, keď sa význam slova stotožňoval s pojmom (F. Trávníček). Pravda, niekedy je význam slova totožný s pojmom, napr. pri bežných termínoch, ale tento fakt nemožno zovšeobecňovať. Pojem je kategória logická, resp. jazykovo-logická, kým význam jazyková. Správne poznamenáva J.

polysémia
syn

čiz
ob
for
no
šie
dá
sa
kl
Te
ve
to
ne

zn
ď
su

Ce

- majúci značné rozmery

rozmerný (byt) — rozsiahly (článok)

Filipec, že význam nemožno s pojmom ani stotožňovať, ani ho nemožno od neho zásadne odtrhávať a stavať oba do protikladu, pretože význam slov možno vystihnúť i logicky. Autor dôvodí tým, že „význam má v sobe ešte složku stálou, intelektuálnu, nociónálnu, ktorá jej uvádí v jistotu souvislost s pojmem“ (*Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Praha 1961, 182).

⁴ Porov. *Slovník slovenského jazyka V*, Bratislava 1965, 58–60.

polysémia	– dosahujúci značnú výšku	vysoký (strom)
	– nevyhovujúci neúmernými roz-	voľný (kabát)
	– nachádzajúci sa v dospelom ve-	dospelý (mládenec)
	ku	
	– majúci veľa členov	početný (národ)
	– dosahujúci nadpriemernú úro-	značný (účinnok) – mohutný (po-
	veň	žiar)
	– majúci značný účinok	výdatný (dážd) – silný (vietor) –
		prudký (hnev) – intenzívny (zá-
		ujem)
	– horlivo a nadšene niečo robiť,	horlivý (fanúšek) – nadšený (di-
	prijímať	vák) – náruživý (športovec)
	– požívajúci úctu, vážnosť	významný – dôležitý – význačný
		– ctený – vážený (človek)
	– obsahujúci časový moment	dlhý (časový odstup)
	– spoločensky a majetkovo vyššie	mocný (vládca) – majetný – bo-
	postavený	hatý – zámožný (farmár)
	– v rôznych iných prenesených	uštipačný – hašterivý (človek);
	významoch, frazeologických	hlboká (voda); veľkorysý (človek);
	jednotkách	okázalý (život = život na veľkej
		nohe); závažný (výrok = to je
		veľké slovo) ap.
↓		
synonymia		

V uvedenej schéme ide vlastne o vzťah medzi polysémiou a synonymiou, čiže viacnásobnou synonymiou. Medzi formou lexikálnej jednotky a jej obsahom nie je vzťah arbitrárny, ale naopak – obsahy vyjadrené slovnou formou súvisia spolu cez významové prvky, a to na základe metaforičnosti (podobnosti alebo vecnej súvislosti). Takto dostávame abstrakciu vyššieho typu, ako je abstrakcia slova s jedným významom. Teda cez sekundárne významy lexikálnej jednotky sa vytvára synonymický vzťah; tvoria sa vlastne synonymá bližšie alebo vzdialenejšie svojím významom k základnému, nominálnemu významu dominanty v synonymickom rade slov. Tento základný významový vzťah medzi lexikálnymi jednotkami zodpovedá Karcevského asymetrickému dualizmu,⁵ podľa ktorého znak ostáva totožný v rôznych situáciách, ale je súčasne virtuálne homonymný i synonymný, t. j. zaraďuje sa do dvoch súvzťažných súradníc.

Pravda, viaceré slová v schéme sú akoby priradené, v primárnom význame nesynonymické, ale sa nimi stávajú na základe druhotného alebo ďalších významov. Príklad slova *veľký* jasne poukazuje na nepochybnú súvislosť medzi polysémiou a synonymiou.

Pri týchto významovo blízkych slovách, ktoré označujú rozličné pojmy,

⁵ S Karcevskij, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, Travaux du Cercle linguistique de Prague 1, 1929.

ide teda o logickú blízkosť, ktorá je podmienená vzťahmi medzi samotnými javmi skutočnosti.

Vezmime si ešte jeden príklad celkom preukazný z novohradského nárečia. V dvojici slov *dengľavý* (= chatrný) – *nedúži* (= náchylný na chorobu) podstatným príznakom slova *dengľavý* je fyzická nevyspelosť, poukazuje sa na telesné vlastnosti, a nie fyziologické, ktoré nemusia byť vždy spojené s prvými. V druhom prípade *nedúži* označuje fyziologický stav chatrného človeka, a preto ak sa poukazuje na túto vlastnosť, nemožno použiť slovo *dengľavý*, pretože napr. takýto človek môže byť celkom zdravý.

Ale i napriek tomu, že ide medzi nimi o dva javy (dengľavosť – nedúžosť), je medzi nimi v podstate tesný vzájomný vzťah, pretože dengľavosť je nositeľom nedúžosti a táto je spravidla zas prejavom dengľavosti. A pretože dengľavý býva nedúži a nedúži spravidla dengľavý – tá istá osoba najčastejšie je i dengľavá i nedúža. Preto možnosť upotrebenia slov *dengľavý* i *nedúži* vo vzťahu k tej istej osobe a možnosť zámény jedného slova druhým v tom istom kontexte (alebo v podobných kontextoch) sa objasňuje kauzálnodôsledkovými vzťahmi javov, ktoré označujú tieto slová. Sémantická blízkosť týchto slov, založená na dotyku pojmov, nedáva predpoklady považovať ich za synonymá. Okrem toho slovo *dengľavý* je členom dvoch synonymických radov: 1. *dengľavý*, *nevyvinutý*, *chatrný*, 2. *nedúži*, *chorľavý*, *slabý*, *dengľavý*.

Nemožno teda pokladať za pravé synonymá všetky slová významovo blízke, ale len také, ktoré zodpovedajú jednému a tomu istému pojmu⁶ (v kontexte ich možno spravidla zamieňať bez zmeny významu), napr. *neúprímný* – *falošný* – *dvojitvárný* – *pokrytecký* (človek); *nezáživný* – *nezaujímavý* – *suchopárny* – *nudný* (výklad).

Iné príklady z novohradských nárečí:

bugát – *darab* – *falat* – *oval* – *kusisko*; *kyptavý* – *kľavý* – *nemotorný* – *nešikovný* – *netrebný* – *šlochavý* – *šuchtavý* – *ťarbavý*; *nahnevaný* – *namosúrený* – *namrdený* – *napajedený* – *napaprčený*; *drhnúť* – *hrdlačiť* – *koňovať* – *otročiť*; *lúčať* – *šmárať*; *lahodný* – *podlejší*; *krivý* – *kajbavý* – *fodravý*; *behrárka* – *plenkáč* – *šajtárka* (druh kolárskej sekery); *bútly* – *charľavý* – *deravý*; *čír* – *mrvenica* – *rajbanka*; *dobiedzať* – *dodievať* – *dozízat*; *bedár* – *chudák* – *niktoš* – *randoš* – *všivák* – *žobrák*; *motorovať* – *mašinovať* – *mlátiť* (obilie); *ocigániť* – *okabátiť* – *ošudiť* – *oklamať*; *odrnutie* – *ochrnutie* – *pošinitie* – *zavíatie* (údu); *gúľať* – *kotúľať* – *krbáľať* – *váľať* (skalú); *čliapať* – *frkať* – *fliakať* – *chľastať* – *pľachtať* – *striekať* – *špliechať* (vodu); *sadnúť* – *zájsť* – *zapaďnúť* (o slnku); *mrholí* – *rosí* – *siholí* (o daždi); *hnusný* – *pľuhavý*

⁶ Podobný náhľad vyslovila L. P. Nemažínová v zborníku materiálov zo synonymického sympózia *Očerki po sinonimike sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva–Leningrad 1966, 196.

— šh
kár:
javi
kve:
vrti
(sa)
bric
nive
F
sku
pot
duj
not
nie
gic
dô:
ob
ho

škaredý — špatný; prežívať — rumegať — žvakovať — žviakať (o krave); fľo-
kániť — okániť — zazeráť; chmúriť sa — mračiť sa — oblačiť sa; frišavica — fu-
šavica — chujavica — chumelica — metelica; bedákať — božekať — jojčať —
kvenčať — lamentovať — mravčať — nariekať — rumádzgať; krutiť — šúľať —
ortiť (cigaretu); katovať (sa) — krenkovať (sa) — molestovať (sa) — mordovať
(sa) — pilatovať (sa) — zožierať (sa) — žuhriť (sa); — vynadať — navolať — na-
bridzgať — našprihať; kobza — cundra — chujava — lojda — lušta (nadávka le-
nivej a pochabej žene); verenica — snúbenica; varovkyňa — pestúnka a i.

Pri takomto chápaní každý synonymický rad predstavuje sám osebe skupinu slov spojenú identitou pojmu. V takomto synonymickom rade je potom aj logická blízkosť slov celkom preukazná. Výklady si však vyža-
dujú skúmať diferencie vo významových odtieňoch i v štylistickom hod-
notení synonym. Z druhej strany logické vzťahy slov idú po rôznych lí-
niách. Jedno slovo (v jednom a tom istom význame) je vo vzťahoch lo-
gickej blízkosti s inými slovami; s jedným je napr. spojené kauzálna-
dôsledkovým vzťahom (*dengľavý* — *nedúži*), k iným sa správa ako vše-
obecne k jednotlivým (*veľký* — *vysoký* — *dlhý*). Zisťovanie týchto vzťa-
hov nesporne predstavuje zaujímavú otázku z logického hľadiska.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

K SPRACOVANIU POUČIEK O ROZDEĽOVANÍ SLOV V PRAVIDLÁCH SLOVENSKÉHO PRAVOPISU

Poučky o rozdeľovaní slov v písme na konci riadkov podávajú *Pravidlá slovenského pravopisu* v kap. *Rozdeľovanie slov*.¹ V týchto poznámkach chceme ukázať na niektoré nedostatky vo formuláciách týchto poučiek a ukázať, ako by ich spracovanie malo vyzerieť.

Poučky sa preberajú v rámci dvoch osobitných paragrafov. V prvom sa preberá rozdeľovanie zložených slov a slov s predponou, v druhom rozdeľovanie jednoduchých slov. Jednotlivé poučky budeme tu rozoberať v poradí, v akom nasledujú za sebou v oboch paragrafoch.

Podľa prvej poučky zložené slová rozdeľujeme na švíku zloženia, ak si zloženie dostatočne uvedomujeme, t. j. ak slovo možno rozložiť na samostatné významové celky, napr. *jedno-značný*, *zeme-trasenie*, *delo-strelec*, *dobro-srdečný*, *kazi-svet*, *šest-uholník*. Autorovi alebo autorom tejto časti Pravidiel zrejme išlo o zdôraznenie synchronického pohľadu na jazykové fakty, čo sa vyjadruje vedľajšou vetou „ak si zloženie dostatočne uvedomujeme“. Táto požiadavka je zaiste správna a nemožno proti nej nič namietat. V poučke sa však pritom vychádza z použitia termínu *zložené slovo*, ktorý použitím príslušnej vety o dostatočnom uvedomovaní si zloženia slova dostáva etymologický ráz. Ak sa však termín *zložené slovo* nebral etymologicky, ale synchronicky, potom vyslovenie podmienky o zisťovaní zloženia slova odporuje podstate zloženého slova ako slova, ktoré možno rozložiť na samostatné významové celky. Inak povedané: nemožno hovoriť najprv o zloženom slove a potom ďalej skúmať, či ide o zložené slovo alebo o zložené slovo nejde. Správnejšie by poučka o rozdeľovaní zložených slov mala byť koncipovaná tak, ako sa napr. uvádza poučka o rozdeľovaní tzv. jednoduchých slov s odvodzovacími príponami, resp. správnejšie o rozdeľovaní skupín spoluhlások na slovotvornom švíku v tých prípadoch, kde je skupina troch alebo viac spoluhlások medzi dvoma samo-

¹ Pozri napr. v 5. vyd. z r. 1964 na str. 56–57.

hláskami (dvojhláskami alebo slabičnými *l, r* a samohláskou) v tzv. jednoduchých slovách. Najprv treba zistiť, či ide o zložené slovo alebo nejde o zložené slovo (podobne či ide o slovo s odvodzovacou príponou alebo o takéto slovo nejde) a až potom možno vysloviť poučenie, ako postupovať pri rozdeľovaní takýchto prípadov. Formulácia by znela asi takto: Ak si dostatočne uvedomujeme zloženie slova (že ide o zložené slovo), t. j. môžeme ho rozdeliť na samostatné významové celky, potom takéto slovo rozdelíme na švíku zloženia. Bol by možný aj taký postup, že by sme uviedli, že zložené slová delíme (resp. môžeme deliť) na švíku zloženia a v nejakej ďalšej pripojenej poznámke by sa osobitne pripomenulo synchronické chápanie zloženia slova. V každom prípade treba doterajšiu formuláciu poučky o rozdeľovaní zložených slov v písme na konci riadku upraviť.

V tejto súvislosti možno upozorniť na spracovanie poučky o rozdeľovaní zložených slov v *Pravidlách českého pravopisu*.² Tu sa hovorí, že zložené slová rozdeľujeme predovšetkým na švíku zloženia. Odporúča sa tu teda deliť zložené slová na švíku zloženia. Táto poučka je nesporne správna, ale podľa mojej mienky by bolo lepšie odporúčanie vydeliť do osobitnej poznámky. Takéto rozdeľovanie možno odporúčať, pretože sa tým prispieva k lepšiemu zvládnutiu slova ako istej významovej jednotky, ale to je už vlastne druhoradá požiadavka, ktorá nie je nevyhnutná (a ktorú nemožno vždy ani realizovať, napr. pri sádzaní užších stĺpcov). Inak pri rozdeľovaní zložených slov je dôležité predovšetkým to, aby sme nenarušili jeho zloženie z dvoch samostatných významových jednotiek, t. j. aby sme pri rozdeľovaní zložených slov rešpektovali zloženie, pričom zložené slová môžeme, pochopiteľne, rozdeľovať aj na iných miestach, nielen na švíku zloženia.

V ďalšom sa hovorí o rozdeľovaní slov s predponami. Tu sa síce výslovne nehovorí o uvedomovaní si zloženia slova, ale Pravidlá ho majú tiež na mysli. V poučke č. 2 hovoria o rozdeľovaní niektorých slov, v ktorých si už pôvodné zloženie slova neuvedomujeme. Pravidlá hovoria, že ak si pôvodné zloženie slova neuvedomujeme, pridržame sa pri jeho rozdeľovaní pravidiel, ktoré platia pre jednoduché slová, pričom uvádzajú príklady, v ktorých pôvodne ide o predpony: *nad-chnút, nád-cha, ro-zum, naj-má, pros-pech*. Táto poučka sa vzťahuje nielen na slová s predponou (ako ukazujú pripojené príklady), ale aj na zložené slová, hoci v príkladoch sa neuvádza ani jeden príklad na slovo, ktoré bolo pôvodne zložené, ale dnes si jeho zloženie už neuvedomujeme. Možno ešte spomenúť, že podobne ako pri zložených slovách Pravidlá českého pravopisu odporúčajú delenie predovšetkým na švíku zloženia, odporúčajú tieto Pravidlá pri slovách, pri ktorých zreteľne rozoznávame slabičnú predponu, oddeľovať pred-

² *Pravidla českého pravopisu*, Praha 1957, 75.

všetkým túto predponu,³ čo možno prijať aj pre delenie slov v spisovnej slovenčine.

Vyššie sme uviedli, že rozdeľovanie zložených slov a slov s predponou sa v Pravidlách preberá spolu v jednom paragrafe, kým v druhom paragrafe sa preberá rozdeľovanie jednoduchých slov. Uviedli sme tiež, že v poučke č. 2 v rámci poučiek o rozdeľovaní zložených slov a slov s predponou sa hovorí o prípadoch, v ktorých si pôvodné zloženie slova neuvedomujeme, pričom sa tu ako príklady uvádzajú slová s predponou (dokonca len slová s predponou). To ukazuje, že slová s predponou sa tu chápu vlastne ako zložené slová, aj keď v názve paragrafu sa nehovorí len o zložených slovách, ale o zložených slovách a o slovách s predponou. Pravidlá sa podľa toho pridržiavajú staršieho chápania, podľa ktorého slová s predponou predstavujú zložené slová. Slová s predponami nemožno však pokladať za zložené slová v nijakom prípade, dokonca ani v prípadoch typu *robiť* – *nadrobiť*, *robiť* – *rozrobiť*, *robiť* – *vyrobiť* a pod., ako to najnovšie ukázal na viacerých miestach J. Horecký.⁴ V tejto súvislosti treba konštatovať, že svojho času Š. Peciar⁵ žiadal osobitne spracovať rozdeľovanie zložených slov a osobitne rozdeľovanie slov s predponou, ale jeho návrh sa nakoniec v definitívnom vydaní Pravidiel z roku 1956 neprijal, resp. neuskutočnil. V každom prípade spoločné uvádzanie zložených slov a slov s predponou v rámci jedného paragrafu predstavuje rezíduum staršieho chápania slov s predponou ako zložených slov. Takéto slová patria však medzi odvodené slová.⁶

Dôležité je tiež vedieť, aké slová majú na mysli Pravidlá pod tzv. jednoduchými slovami. Hovorí sa tu medziiným o rozdeľovaní skupín dvoch alebo troch spoluhlások medzi dvoma samohláskami, pričom osobitné poučky sa týkajú slov, v ktorých sa v takýchto skupinách uvedomuje existencia nejakého slovotvorného švíku. V poučke č. 3a sa výslovne hovorí o slovách utvorených odvodzovacou príponou, čiže ide tu o odvodené slová. To znamená, že k jednoduchým slovám patria okrem neodvodených slov aj slová odvodené. Vyššie sme uviedli konštatovanie, že slová s predponou nepatria medzi zložené slová, ale medzi odvodené slová. Ak prijmeme tento výklad (a nazdávame sa, že takýto výklad je správny, takže ho treba prijať), potom sa v Pravidlách rozdeľovanie slov s predponou ako odvodených slov preberá spolu s rozdeľovaním zložených slov, kým rozdeľovanie slov utvorených odvodzovacími príponami, čo sú tiež odvodené slová,

³ Tamže.

⁴ Pozri J. Horecký, *O tvorení slovies predponami*, SR 22, 1957, 141–144 alebo *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, 55 n.

⁵ Š. Peciar, *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy*, SR 17, 1951/52, 288. Hovorí, že slová s predponou dnes obyčajne zaraďujeme medzi odvodené a za skutočne zložené slová pokladáme len také slová, ktoré obsahujú základy dvoch (alebo viac) plnovýznamových slov.

⁶ Pozri J. Horecký, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, 54 n.

preberá sa už v rámci výkladu o rozdeľovaní jednoduchých slov. Poučky o rozdeľovaní odvodených slov sa nepreberajú spolu, ale sú umiestnené v dvoch osobitných skupinách (paragrafoch). Treba preskúmať, či je tento postup správny.

Zložené slová, ako sme uviedli, sa rozdeľujú na švíku zloženia. V slovách so slabičnými predponami oddeľujeme slabičné predpony od slovného základu, čiže ich delíme na švíku medzi predponou a slovným základom (podľa Pravidiel ide o švík zloženia ako v zložených slovách). Teda v jednom aj druhom prípade delíme slovo na švíku medzi dvoma slovnými základmi ako súčasťami zloženého slova alebo na švíku medzi predponou a slovným základom; dôležité je tu zachovávanie morfológického švíku. Preskúmajme teraz rozdeľovanie jednoduchých slov. Podľa prvej poučky jedna spoluhláska medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo slabičným *l*, *r* a samohláskou) patrí pri rozdeľovaní k nasledujúcej slabike. V tomto prípade sa k morfológickému švíku neprihliada, napr. *pracovať* sa delí *pra-covať* alebo *praco-vať*, nie *prac-ovať*, podobne napr. *murár* na *mu-rár*, nie *mur-ár*. Druhá poučka znie takto: Ak sú medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo slabičným *l*, *r* a samohláskou) dve spoluhlásky, prvá spoluhláska patrí do predchádzajúcej, druhá do nasledujúcej slabiky. Napr. *bráz-da*, *dok-tor*, *všet-ci*, *všet-ky*, *žat-va*, *mas-lo*, *pravid-lo*, *myd-lo*, *kríd-lo*, *os-ve*, *nies-li*, *prch-ký*, *mľk-vy*. Ani v týchto prípadoch sa neprihliada na morfológický švík, pretože napr. slovo *mydlo* rozdelíme na *myd-lo*, nie *my-dlo* podľa morfológického členenia (je tu prípona *-dlo*), podobne *divadlo* na *divad-lo* alebo *di-vadlo*, nie však *diva-dlo*, atď. V oboch týchto prípadoch, ktoré sme práve uviedli, sa pri rozdeľovaní slov neprihliada k morfológickému švíku, v čom je rozdiel proti poučkám o rozdeľovaní zložených slov a slov s predponou, kde sa k morfológickému švíku prihliada. Ale v tretej poučke o rozdeľovaní jednoduchých slov, v ktorých je medzi dvoma samohláskami skupina troch alebo viac spoluhlások, sa k morfológickému švíku prihliada. Výslovne sa hovorí, že ak si uvedomujeme, akou odvodzovacou príponou je slovo utvorené, rozdeľujeme skupinu spoluhlások na slovotvornom švíku, resp. opačne, ak vnútri spoluhláskovej skupiny nie je slovotvorný švík (alebo si ho neuvedomujeme), potom delíme slovo podľa istého mechanického pravidla. Ukazuje sa, že aj v slovách utvorených odvodzovacími príponami, t. j. v slovách, ktoré patria medzi odvodené slová, postupujeme pri rozdeľovaní podľa rovnakej zásady ako pri rozdeľovaní zložených slov a slov s predponou. Ide o jednu skupinu prípadov, v ktorých rešpektujeme morfológické členenie slova, na rozdiel od prípadov, v ktorých k morfológickému členeniu slova neprihliadame.

Tým sa dostávame k vlastnej podstate rozdeľovania slov v písme na konci riadkov. Ukazuje sa, že máme tu poučky, ktoré odrážajú vlastnú

štruktúru jazyka, pri ktorých sa prihliada na štruktúru jazyka, v danom prípade na morfematickú štruktúru jazyka. Pri iných poučkách o delení slov sa k morfematickej štruktúre slova neprihliada. Otázne je, či tieto poučky sú vybudované na rešpektovaní niektorej inej parciálnej štruktúry jazyka. Vo východiskovom texte k jednotlivým poučkám o rozdeľovaní slov sa hovorí, že viacslabičné slová rozdeľujeme na hranici slabík. To isté sa hovorí aj v Pravidlách českého pravopisu. Ale pritom v spisovnej slovenčine napr. slovo *doktor* môžeme rozdeliť iba na *dok-tor*, kým v češtine na *dok-tor* i *do-ktor*, alebo slovo *sestra* delíme v slovenčine na *ses-tra*, kým v češtine trojako: *se-stra*, *ses-tra*, i *sest-ra*. To by znamenalo, že hranica slabík je v češtine na dvoch alebo aj troch miestach (ako je to v uvedených príkladoch), kým v slovenčine vždy na jednom mieste, zhodným len s jedným miestom hranice slabík v češtine v tých istých slovách. V teoretickej jazykovede nie sú dodnes uspokojivo vyriešené otázky hraníc jednotlivých slabík najmä v prípadoch, kde je medzi dvoma slabičnými hláskami viacero spoluhlások. To ukazuje, že v takýchto poučkách nejde o delenie, ktoré by vychádzalo zo štruktúry slabík, ktoré by rešpektovalo hranice jednotlivých slabík, ale že tu ide o celkom konvenčné poučky. Ak sa hovorí o pravopise ako o konvencii (čo však nemožno tvrdiť o pravopise ako celku), potom delenie slov v prípadoch typu *mydlo*, *sestra* a pod. predstavuje v Pravidlách typický príklad konvencie, ktorú by bolo možné hocikedy zmeniť v prospech iného delenia (napr. v prospech voľnejšieho delenia, ako je v češtine, alebo opačne v prospech viazanejšieho delenia, ako je v slovenčine). Podľa toho aj formulácia „Viacslabičné slová rozdeľujeme na hranici slabík podľa týchto pravidiel“ je prísne vzaté nepresná. Slová „na hranici slabík“ by sa z formulácie mali vynechať, takže text by znel takto: Viacslabičné slová rozdeľujeme podľa týchto pravidiel. Ak sa tu hovorí o hraniciach slabík, potom možno hovoriť len o konvenčne dohodnutých hraniciach slabík, nie však o skutočných hraniciach slabík v jednotlivých slovách⁷ (to, pravda, nevylučuje možnosť zhody konvenčne dohodnutej hranice slabík so skutočnou hranicou v jednotlivých prípadoch, nie však vo všetkých).

Ak hovoríme o niektorých nedostatkoch alebo nepresnostiach vo formuláciách poučiek o rozdeľovaní slov v Pravidlách slovenského pravopisu, možno tu ešte pripomenúť niektoré menšie nedostatky, na ktoré sme už

⁷ Š. Peciar, c. m., 288 pripomína nezhodu medzi delením slov a hranicami slabík v prípade, kde sa prihliada k morfematickému členeniu slov: „Pri zložených slovách a pri slovách s predponou platí totiž základné pravidlo, že tieto slová rozdeľujeme na morfológickom švíku, a to aj vtedy, keď sa morfológický švík nekryje s rozhraním slabiky (napr. *ob-íst*, *od-orat*, *roz-orat*).“ Podobne býva nezhoda aj v niektorých prípadoch, v ktorých sa k morfematickému členeniu slova neprihliada a skupiny spoluhlások medzi dvoma samohláskami, resp. sonantami sa rozdeľujú podľa mechanických pravidiel.

upoz
viac
o od
prip
pust
-mi,
slov
toho
sok
slov
na i
na s
prip
pod
v
(ak
pati
tvo
mo
kaz
mie
pri
pla
uhc
v
a ž
v p
del
čle
Bo
slo
víc
od
a
o 1
v
dô
v

upozornili pri inej príležitosti.⁸ Tak v poučke o rozdeľovaní troch alebo viac spoluhlások medzi dvoma samohláskami sa hovorí v jednom prípade o odvodzovacej prípone, ale nespomína sa tu pádová prípona alebo osobná prípona. Pri delení slov, resp. tvarov *Etrusk-mi*, *financ-mi*, *labanc-mi*, *pust-me*, *pust-te*, *presvedč-me sa*, *nefajč-te* a pod. oddeľujeme prípony *-mi*, *-me*, *-te*; aj v týchto prípadoch rešpektujeme morfológické členenie slov, pričom nejde o odvodzovanie prípony, ale pádové a osobné. Okrem toho v Pravidlách sa v poučke o delení skupín troch alebo viac spoluhlások medzi dvoma samohláskami hovorí o delení (v jednom prípade) na slovotvornom švíku. Nejde však vždy o delenie na slovotvornom švíku, ale na morfológickom švíku. Napr. v slove *francúz-ština* ide síce o delenie na slovotvornom švíku, ale už v jeho deriváte *francúz-štinár* v tom istom prípade nejde o delenie na slovotvornom švíku (ten je pred príponou *-ár*), podobne ani v derivátoch *francúz-štinársky*, *francúz-štinárka* a pod.

V rámci poučiek o rozdeľovaní jednoduchých slov sa pri poučke č. 2 (ak sú medzi dvoma samohláskami dve spoluhlásky, prvá spoluhláska patrí do predchádzajúcej, druhá do nasledujúcej slabiky) uvádza v zátku pripomienka, že toto pravidlo neplatí pri predponách. Rovnako možno povedať, že toto pravidlo neplatí ani pri zložených slovách, napr. *kazi-svet*, *šesť-uholník*. Ďalej možno konštatovať, že ak sa táto pripomienka uvádza pri poučke č. 2, potom by sa mohla rovnako uvádzať aj pri poučke č. 1 o rozdeľovaní prípadov typu *že-na*, *pra-covať* a pod. (neplatí pri predponách, napr. *ob-ísť*, ani pri zložených slovách, napr. *päť-uholník*).

V pripojenej poznámke sa tiež píše, že uvedené zásady sú iba rámcové a že v jednotlivých prípadoch možno uplatniť jednu alebo druhú, takže v praxi sa niektoré slová budú deliť dvojakým spôsobom. Takéto dvojaké delenie prichádza do úvahy tam, kde nie je úplne zreteľné morfológické členenie, ako napr. v prípade *návšteva*, na ktorý upozornil J. Ružička.⁹ Bolo by vhodné v poznámke uviesť príklady na takéto dvojaké delenie slova.

V osobitnom príspevku¹⁰ sme tiež upozornili na to, že v platných Pravidlách sa v jednom prípade, a to pri rozdeľovaní slov typu *nájdem*, neodôvodnene dáva prednosť deleniu slov podľa tzv. pôvodného „zloženia“, a nie podľa ich dnešného morfológického členenia. V tejto poučke ide o rezíduum etymologického princípu pri rozdeľovaní slov, uplatňovaného v predchádzajúcich Pravidlách z r. 1940. V budúcnosti bude treba uplatniť dôsledné synchronické hľadisko pri všetkých poučkách o rozdeľovaní slov v písme na konci riadkov.

⁸ L. Dvonč, *Etrusk-kmi?*, SR 31, 1966, 254–255.

⁹ J. Ružička, *Na-vštvíť, či nav-štívíť*, SR 25, 1960, 174–176.

¹⁰ L. Dvonč, *K rozdeľovaniu slov typu nájdem*, SR 32, 1967, 234–239.

PODIELOVÉ ČÍSLOVKOVÉ VÝRAZY

V našich tradične orientovaných gramatických prácach sa podielové číslovkové výrazy pokladali za osobitný druh čísloviek. Nazývali sa podielovými číslovkami.

Medzi podielové číslovky sa zaraďovali spojenia predložky *po* nielen s určitými základnými číslovkami *jeden, dva, päť*, ale aj s neurčitými základnými číslovkami *mnoho, málo, niekoľko*.¹ Naši gramatici im prisudzovali rozličné vlastnosti. Jedni ich pokladali za skloňovateľné,² iní za nesklonné.³ Jedni z nich hovoria, že sa vyjadrujú pomocou predložky *po* v spojení so zmeraveným tvarom čísloviek,⁴ iní zasa tvrdia, že sú to číslovkové výrazy, ktoré vznikajú spojením predložky *po* s tvarmi čísloviek a majú distributívny význam.⁵

Pretože je o tzv. podielových číslovkách už viac rozdielných náhľadov, osvetlíme si ich povahu podrobnejšie, najmä ich gramatické vlastnosti.⁶

Najprv si však treba ozrejmiť, ktoré spojenia predložky *po* s kvantitatívnymi slovami možno naozaj pokladať za distributívne číslovkové výrazy.

Ak vyjdeme z tradičného chápania čísloviek, podielovými číslovkovými výrazmi sú spojenia predložky *po* nielen s tzv. určitými, ale aj s tzv. neurčitými číslovkami. Ak však za číslovky pokladáme len kvantitatívne

¹ Naposledy E. Paulíny – J. Ružička – J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 4. vyd., Bratislava 1963, 225, 239, 241. – Š. Peciar v príspevku *Poznámky o niektorých druhoch čísloviek*, SR 21, 1956, 50–51, pochyboval o existencii podielových čísloviek ako osobitného druhu čísloviek. – Autor tohto článku v príspevku *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 232, pokladal za podielové číslovky len spojenie základných čísloviek, napr. *po jednom, po tri*, a rozčleňovacích čísloviek, napr. *po dvoje, po dvadsiero*.

² Napr. J. Damborský, *Slovenská mluvnica I*, 5. vyd., Nitra 1930, 254. – B. Letz, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 318. – Obidve gramatiky, pravda, s obmedzením, že sa pri číslovkách od *päť* vyššie používa aj nesklonný tvar, napr. *po päť orechoch*.

³ Napr. učebnica *Slovenský jazyk pre 9. ročník základnej deväťročnej školy*, Bratislava 1963, 98.

⁴ Porov. k tomu *Slovenská gramatika*, 4. vyd., 239.

⁵ Tak napr. *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 351–354. Autorom kapitoly o číslovkách je G. Horák. – Už predtým Š. Peciar, c. m., píše: „... tu bude správne hovoriť o osobitnom použití základných čísloviek so slovom *po* na vyjadrenie podielnosti“.

⁶ Autor tohto príspevku v *Morfológii spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1964, 80, tzv. podielové číslovky *po dvoja, po traja, po päť* zaraďoval medzi spôsobové príslovky. Vychádzal však – pretože nemal dosť dokladového materiálu – len z faktov, „že sa spájajú so slovesom“ a „že sa vyjadrujú pomocou predložky (častice) *po* v spojení s tvarom základných čísloviek, najčastejšie so zmeraveným tvarom základných čísloviek“. – V tomto príspevku o podielových číslovkách sa ukazuje, že sa častejšie vyskytujú spojenia *po* s akuzatívom, napr. *po dvoch, po dva, po dve*, ako spojenia *po* s nominatívom, napr. *po dvoja, po traja* atď.

slov:
vým
nom
s ro
zlon
P
klar
jeni
trit
má
po
výr
J
pre
sú
po
Pc
ve
o
sc

č
s
si

k
t
č

slová typu *dva, päť, dvoje, päťoro, pol, štvrt*,⁷ distributívnymi číslovkovými výrazmi sú len spojenia *po* so základnými číslovkami, napr. *po jednom, po jednej, po dvoja, po dvoch, po dva, po dve, po piatich, po päť*, s rozčleňovacími číslovkami, napr. *po dvoje, po päťoro, po desaťoro*, a so zlomkovými číslovkami, napr. *po pol, po štvrt, po pol druha, po tri štvrt*.⁸

Pravda, z tvrdenia, že sa podielové číslovkové výrazy tvoria len od základných, rozčleňovacích a zlomkových čísloviek, ešte nevyplýva, že spojenia predložky *po* s ostatnými kvantitatívnymi slovami nevytvárajú distributívne číselné výrazy. Spojenia typu *po menej, po viac, po mnoho, po málo, po koľko, po toľko, po niekoľko, po raze, po dva razy, po sedem ráz, po sedemkrát* sú distributívnymi číselnými výrazmi, ale nie sú podielovými číslovkovými výrazmi.^{8a}

Na druhej strane zase dokladový materiál ukazuje, že ani v spojeniach predložky *po* so základnými, rozčleňovacími a zlomkovými číslovkami nie sú všetky prípady podielovými číslovkovými výrazmi.⁹ Spojenia predložky *po* s tvarom základnej číslovky sa vyskytujú aj v časovom určení, napr. Po piatich minútach prerušeného prívodu kyslíka vypína mozog život (Slovenské pohľady 1961), v miestnom určení, napr. Po obidvoch stranách boli o stenu opreté stoličky (SP 1961), prípadne v určení spôsobu, napr. Vtedy som liezla po štyroch a možno, že ani nie (SP 1961)¹⁰.

V spisovnej slovenčine sa používanie tvarov čísloviek v podielových číslovkových výrazoch ustálilo podľa toho, či sa spojenie predložky *po* s tvarom číslovky vyskytuje po prechodných alebo podmetových slovesách.

Výnimku tvorí číslovka *jeden, jedna, jedno*, ktorá nie je „čistou“ číslovkou a má okrem gramatickej kategórie pádu a mužskej osoby aj gramatickú kategóriu rodu a čísla.¹¹ V podielovom číslovkovom výraze základná číslovka *jeden* vystupuje totiž vždy vo forme lokálu: teda nielen po pre-

⁷ Kritiku tradičného určenia čísloviek a zaraďovania kvantitatívnych slov medzi číslovky ako samostatný slovný druh porov. v článku *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 223–234, a v mojej *Morfológii spisovnej slovenčiny*, 71–86.

⁸ V doterajších gramatických prácach sa existencia podielových čísloviek utvorených z predložky *po* a zlomkových čísloviek typu *pol, štvrt* nespomínala. — K tomuto konštatovaniu porov. ešte pozn. 1 a 5 tohto príspevku o podielových číslovkových výrazoch. — Výrazy typu *po pol, po štvrt* medzi podielovými číslovkovými výrazmi neuvádza ani *Morfológia slovenského jazyka*, 351–354.

^{8a} Lebo slová *mnoho, málo, niekoľko* atď. nie sú číslovkami. Číslovkami sú len kvantitatívne slová, ktoré vyjadrujú presný počet a spájajú sa len s podst. menami. Slová typu *sedemkrát* sú kvantitatívnymi príslovkami. — K tomu porov. článok *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 223–234.

⁹ Na to upozornil už článok *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 232.

¹⁰ Spojenie *po štyroch* v tejto vete je v eliptickom postavení bez podst. mena, pretože sa v nej vypustil tvar „nohách“.

¹¹ „Čisté“ číslovky od *tri* vyššie gramatickú kategóriu rodu nemajú (čísllovka *dva* má len zvyšky rodu v spojeniach *dva stoly, dve ženy, dve mestá*) a nemajú ani kategóriu čísla. — Porov. cit. *Morfológiu spisovnej slovenčiny*, 80–82, od autora tohto príspevku.

chodných slovesách, napr. *Prebrala ich* po jednom. (Kuk.) ale aj po slovesách podmetových, napr. *Iba pri dvoch-troch sme sedeli* po jednom. (SP 1961) — *Odchádzajú po jednom i po hľbach*. (Kuk.) — *O tretej ráno počali sa dievčatá rozchodiť. Len tak po jednej, po dve, až ich ostalo iba niekoľko*. (Taj.) Spojenia prechodných a predmetových slovies s podielovými číslovkovými výrazmi vyjadrujú postupnú realizáciu činnosti, hromadenie, rozkladanie, delenie celku po čiastkach, v presných číselných údajoch.¹²

Podielové číslovkové výrazy zložené z predložky *po* a základnej číslovky *jeden* môžu byť vo vete, pravda, aj v absolútnom postavení, bez podstatného mena, najčastejšie aj po predmetových slovesách. Napr. v dialógu: *Po koľkých ich prebrala?* Po jednom. — *Po koľkých sedeli?* Po jednom. — *Po koľkých odchádzali ženy?* Po jednej. Atď. Výraz *po jednom, po jednej* je v eliptickom postavení a pomenovanie veci určovanej podielovým číslovkovým výrazom sa vyrozumie z kontextu.¹³ Podielový výraz býva, rozumie sa, v absolútnom postavení aj vtedy, keď je z kontextu zrejmé, že určeným menom je hromadné podstatné meno. Napr. *Dal nám po jedných potom*. (tlač)¹⁴ Z kontextu je jasné, že ide o zápalky.

Ak sa však počet vecí určených podielovým číslovkovým výrazom nez dôrazňuje, tvar šiesteho pádu číslovky *jeden, jedna, jedno* sa v podielovom číselnom výraze vynecháva. Napr. *Mal som vyjednané od mladých husí* po groši. (Kuk.) — *Ako prišla Elenka, zasa obaja dostali po hruške*. (Tim.) — *Deti dostali po jablku*. — *Zato nám dovolil po raze, po dva, jeho pastierskym korbáčom plesnúť*. (Taj.)

Ak sa počet vecí určených podielovým číslovkovým výrazom zdôrazňuje, tvar šiesteho pádu číslovky *jeden, jedna, jedno* sa v podielovom číslovkovom výraze používa. Napr. *Do vozíkov, teraz už spoľahlivých a celých, popriahali sme ešte po jednom koňovi*. (Kuk.) — „*Slávny najjasnejší kráľ! dajte nám len po jednom volovi!*“ (Dobš.)¹⁵ — *Dostali po jednej hruške*. — *Dali im po jednej korune*.

Zložitejšia situácia je pri podielových číslovkových výrazoch, ktoré vznikajú spojením distributívnej predložky *po* so základnými číslovkami *od dvaja/dva/dve* vyššie. Pri nich sa používanie číslovkových tvarov ustálilo takto:

V spojení s prechodnými slovesami máva číslovkový tvar akuzatívnu formu. Napr. *Prišiel odo mňa pýtať dlh a zabúdol, že som mu po dvoch synov oslobodil od lapačky* (SP 1919). — *Galbavý, nevrátiac sa do príbytku, našiel zasa po dvoch hostí*¹⁶ (SP 1883). — *Dali do prevádzky nový maják pre*

¹² K tomu porov. *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 232.

¹³ Na to upozorňuje aj *Morfológia slovenského jazyka*, 352.

¹⁴ Příklad je z *Morfologie slovenského jazyka*, 352.

¹⁵ Příklady sú z *Morfologie slovenského jazyka*, 352.

¹⁶ Akuzatívna forma *hostí* má takú istú podobu ako genitív: rozhodne to však nie je — čo je evidentné — lokál. Lokál by mal podobu *po dvoch hostoch*.

leteckú dopravu, dosiaľ neuvedený v tabuľkách námorných ciest, ktorý celú noc vydával po tri svetelné signály (SP 1961). — Vypili sme po tri poháre mlieka. (Taj.) — Čítajú aj po tri razy zlaté písmená na kríži. (Taj.) — Vrstovnice mali po pätnásť rokov. (Tim.) — Ja som predával zajace po tridsaťpäť grajciarov. (Ráz.)

Po podielovom číslovkovom výraze sa podstatné meno vypúšťa, ak sa z kontextu dá vyrozumiť, o akú určenú vec ide.

V spojení s prechodnými slovesami číslovkový tvar v podielovom číslovkovom výraze je v akuzatíve. Napr. *Ba keby som ja mohol z vás každého páru po dvoch obesť* (SP 1919). — *Tak prestri, polož taniere...* Po dva? Čo aj po tri! (Taj.) — *Zato nám dovolil po raze, po dva jeho pastierskym korbáčom plesnúť.* (Taj.) — *Časník so šiestimi pohármi piva, po tri v každej ruke, letel k oficierom.* (Vaj.) — *Brala zo synovej pláce na každé sviatky po zlatom, po dva.* (Taj.) — *Mal vyjednané od mladých husí po groši, od staríg po dva.* (Kuk.)

Ak je podielový číslovkový výraz po podmetovom slovese, tvar základnej číslovky je v nominatíve. Podielový číslovkový výraz po podmetovom slovese, pravdaže, je bez podstatného mena a z kontextu sa ľahko pochopí, o akú distribuovanú vec ide. Napr. *Ani vozka nič nesmie vedieť, že ideme po dvaja z Jablonového* (SP 1883). — *Hja, vieš, tak je to, ako keď si po dvaja sadnú* (SP 1919). — *Odpovedali po dvaja-po traja a oči sa im zablykli* (SP 1919). — *Druhí bývajú po dvaja, po traja, i štyria spolu.* (Taj.) Z kontextu sa môže vyrozumiť, že vypustené podstatné mená v uvedených vetách sú názvami mužských osôb.

Základné číslovky od päť do deväťdesiatdeväť majú v spojení s podstatnými menami mužskej osoby dvojakú podobu: *piati (chlapi)* alebo *päť (chlapov)*. Preto aj v podielových číslovkových výrazoch sa po podmetových slovesách v číslovkových tvaroch používajú dvojaké podoby. Napr. vo vete *Kráčali chodníkom po dvaja, po traja, ba i po päť popri sebe*.¹⁷ Tendencia používať po predmetových slovesách v podielových číslovkových výrazoch nominatívnu formu základných čísloviek je v našom spisovnom jazyku dominujúca. Ak sa po distributívnej predložke *po* vyskytnú tvary základných čísloviek v šiestom páde, sú to prípady zriedkavé. Napr. *Máš svoju posteľ? Piatí áno, tridsať spí po dvoch, dvanásť po troch, sedemnásť na zemi* (Fr. Král).¹⁸

Ale v podielovom číslovkovom výraze, v ktorom je spojenie distributívnej predložky *po* s nominatívnou formou základnej číslovky, dochádza k niektorým základným zmenám. Pretože tvary základných čísloviek po

¹⁷ Príklad je zo *Slovenskej gramatiky*, 4. vyd., 239.

¹⁸ Aj *Slovenská gramatika*, 4. vyd., tvrdí, že vo vete *V rade išli po dvoch, po troch tvary dvoch, troch sú v lokáli*. Ide tu o spojenie slovesa *ísť* s príslovkovým určením spôsobu.

podmetových slovesách sú v nominatívnej podobe bez podstatných mien a pretože sa predložka *po* nespája s nominatívom, podielové číslovkové výrazy *po dvaja* (*po dva*), *po dve* nadobúdajú povahu zmeravených konštrukcií,¹⁹ v ktorých prvotný predložkový komponent *po* sa mení na časticu a celý podielový číslovkový výraz získava charakter príslovkového výrazu vyjadrujúceho kvantitu a spôsob.²⁰

V našich gramatických prácach sa dlho zabúdalo na možnosť tvoriť podielové číslovkové výrazy aj od rozčleňovacích čísloviek. Len keď sa zhromaždil excerpovaný materiál, ukázalo sa, že existujú aj podielové číslovkové výrazy utvorené spojením distributívnej predložky *po* s rozčleňovacími číslovkami.²¹ Napr. *Dievčatá mali dostať po dvoje topánok.* (Tomašč.) — *V každom kúte vreští po päťoro detí.* (Kuk.)²²

Tento druh podielových číslovkových výrazov sa však vyskytuje iba v ohraničenom množstve. Podmienené je to tým, že rozčleňovacie číslovky sa môžu tvoriť len od obmedzeného počtu základných čísloviek, a potom aj tým, že rozčleňovacie číslovky sa spájajú iba s pomnožnými podstatnými menami, s podstatnými menami označujúcimi veci, ktoré jestvujú v pároch alebo vo viazaných množstvách a pod.²³ Tvar podstatných mien po podielových číslovkových výrazoch s rozčleňovacími číslovkami býva vždy v genitíve. Napr. *Dostali po dvoje topánok.*

Aj tento druh podielových číslovkových výrazov môže byť v eliptickom postavení. Napr. v dialógu: *Po koľko topánok dostali dievčatá? Po dvoje.* — *Po koľko detí vreští v každom kúte? Po päťoro.*

V doterajších prácach o číslovkách neuvádzal sa druh podielových číslovkových výrazov, ktorý má podobu distributívna predložka *po* + zlomková číslovka. Aj tento druh podielových číslovkových výrazov sa zjavuje len v ohraničenom počte. Je to preto, že zlomkové číslovky typu *pol* a *štvrt* sa vyskytujú iba v spojení s podstatnými menami, ktoré označujú čas, mieru a váhu.²⁴ Tvar podstatných mien po podielových číslovkových výrazoch so zlomkovými číslovkami býva vždy v lokáli. Napr. *Jablká predávali po pol kilograme.* — *Na šaty kupovali po štvrt metri.*

¹⁹ Napr. vo vetách *Chlapi ležia po dvaja, Stromy ležia po dva, Ženy ležia po dve, Dievčatá ležia po dve.*

²⁰ Autor tohto príspevku v *Morfológii spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1962, uvádza ešte konštrukcie *po dvaja*, *po traja* medzi číslovkami. Aj v článku *Číslovky v slovenčine*, SR 27, 1962, 231–232, sa spojenia typu *po dvaja*, *po traja* pokladajú za podielové číslovky. Iba v *Morfológii spisovnej slovenčiny*, 1964, 80, sa navrhuje tzv. podielové číslovky *po dvaja*, *po traja*, *po päť* zaradiť medzi príslovky spôsobové.

²¹ Až Š. Peciar v príspevku *Poznámky o niektorých druhoch čísloviek*, SR 21, 1956, 50, poznamenáva, že 2. vyd. *Slovenskej gramatiky* z r. 1955 uvádza tieto dva príklady: *Z osmahľých obličajov cívelo na rozhnevaného rečníka po dvoje hladných očí.* (Fr. Král) — *Veď tá každý rok vyvedie po osemnástoro.* (Kuk.)

²² Doklady sú z *Morfológie slovenského jazyka*, 353.

²³ Porov. napr. *Morfológiu slovenského jazyka*, 336–337.

²⁴ O zlomkových číslovkách podrobnejšie v autorovom článku *Zlomkové číslovky v súčasnom spisovnom jazyku slovenskom* v Sborníku Filozofickej fakulty Univerzity Komenského — *Philologica* 17 (v tlači).

Aj tento druh podielových číslovkových výrazov môže stáť v eliptickom postavení.

Záver z nášho rozboru môžu byť takéto:

Spojenia distributívnej predložky s tvarmi základných, rozčleňovacích a zlomkových čísloviek netvorí nijaký osobitný druh tzv. podielových čísloviek. Sú to prosté predložkové konštrukcie, pre ktoré sa môže ponechať názov podielové číslovkové výrazy.²⁵

Používanie podielových číslovkových výrazov v spojení s prechodnými slovesami sa v našom spisovnom jazyku ustálilo takto:

1. V podielových číslovkových výrazoch so základnou číslovkou *jeden* sa distributívna predložka *po* spája vždy s lokálom tejto základnej číslovky, a to aj po prechodných aj po podmetových slovesách.

Ak sa počet vecí určovaných podielovým číslovkovým výrazom zdôrazňuje, tvar 6. pádu číslovky *jeden* v spojení s podstatným menom označujúcim vec sa po prechodných slovesách používa. Ak sa počet vecí určovaných podielovým číslovkovým výrazom nezdôrazňuje, tvar 6. pádu číslovky *jeden* sa v spojení s podstatným menom označujúcim vec vynecháva.

Ak sa v kontexte rozumie, o akú vec určovanú podielovým číslovkovým výrazom ide, býva podielový číslovkový výraz po prechodných slovesách v eliptickom postavení, bez podstatného mena označujúceho vec.

Po podmetových slovesách býva podielový číslovkový výraz v eliptickom postavení.

Ak je podstatné meno označujúce vec pomnožným podstatným menom, v podielovom číslovkovom výraze má číslovka *jeden* tvar lokálu v množnom čísle.

2. V podielových číslovkových výrazoch so základnými číslovkami od *dva* vyššie sú po distributívnej predložke *po* dvojaké tvary čísloviek: Po prechodných slovesách býva predložkové spojenie *po* s akuzatívom základných čísloviek, po podmetových slovesách býva spojenie predložky *po* s nominatívom základných čísloviek.

V podielových číslovkových výrazoch po podmetových slovesách sa

²⁵ Už *Morfológia slovenského jazyka*, 315, poznamenáva: „Na rozdiel od doterajšej judície spojenia predložiek s číslovkami, napr. *po desať*, *po štvoro*, *vo dvoje*, *na dva*, *na tretí raz*, *za osem*, *za dvanásť*, sa nepokladajú za osobitný druh čísloviek. – Spojenia typu *po desať* sa pokladali za osobitný druh čísloviek, za číslovky podielové (distributíva), pod vplyvom latinčiny.“

Morfológia slovenského jazyka, 351–354, zaraďuje spojenia typu *po desať* medzi podielové číslovkové výrazy. Názov *podielové číslovkové výrazy* preberáme z cit. *Morfologie slovenského jazyka*. Len „objem“ podielových číslovkových výrazov zmeníme preto, že podľa nášho chápania treba pokladať za číslovky len základné číslovky typu *päť*, *desať*, rozčleňovanie typu *päťoro*, *desatoro* a zlomkové typu *pol*, *štvrt*. Spojenia distributívnej predložky *po* s kvantitatívnymi slovami typu *mnoho*, *veľa* pokladáme za podielový číselný výraz.

predložkový komponent *po* mení na časticu a celý výraz na príslovkový výraz spôsobu.

3. Po podielových číslovkových výrazoch utvorených od rozčleňovacích a zlomkových čísloviek sa používajú rozdielne tvary podstatných mien. Po distributívnej predložke *po* v spojení s rozčleňovacími číslovkami je genitív podstatného mena, po distributívnej predložke *po* v spojení so zlomkovými číslovkami je zasa lokál podstatného mena.²⁶

Aj tieto druhy podielových číslovkových výrazov môžu byť v eliptickom postavení.

Ján Mihál

EŠTE RAZ O ZÁMENNÝCH PRÍSLOVKÁCH *ta - tam*

Svoju odpoveď J. Rybákovi sa pousilujem zosnovať čo najstručnejšie. Rybák píše:¹ „Slová *ta - tam* sa vydeľujú ako opozičný pár. Na rozdiel od Mihála, ktorý chápe túto opozíciu ako vzťah dvoch navzájom sa vylučujúcich členov, z ktorých každý vyjadruje určitý pozitívny príznak (smer - miesto), myslím, že dané slová sú vo vzťahu privatívnej opozície“; ďalej rozvádza, vlastne vysvetľuje, čo rozumie termínom „privatívna opozícia“, a napokon v 3. odseku na str. 34 vyvodzuje: „Z toho vyplýva, že namiesto vyššie uvedeného Mihálovho konštatovania, tu všade malo byť *ta*“ konštatujeme: Tu všade bolo možné zameniť *ta* za *tam*, pretože kontext vo všetkých uvádzaných prípadoch signalizuje smerovanie. Považujeme teda spracovanie hesla *tam* v SSJ za správne“.

Vo svojom uvedenom príspevku obhajuje teda J. Rybák 2. bod. hesla *tam* v SSJ. Tam sa uvádzajú exemplifikácie dvojakého druhu: 1. príslovia: *Kam čert nemôže, tam pošle babu. Kto chce kam, pošleme ho (pomôžeme mu) tam*; 2. frázy s preneseným významom: *sem a tam, sem i tam, sem-tam; kam vietor, tam plášť; Pán minister sem, pán minister tam; Slušnosť sem, slušnosť tam*. Toto SSJ nekonštatoval, čo pokladám za istý nedostatok. Poznámam, že v prvom bode sa mohli uviesť patričné exemplifikácie i takto, lebo i tak ich počuť: *kde čert nemôže, ta pošle babu; kto chce kam, pošleme ho ta*. V oboch týchto exemplifikáciách s protikladom

²⁶ Miesto distributívneho spojenia *po* + základná číslovka sa používa aj zlučovacie spojenie *dva a dva, dva a dva*. Porov. k tomu *Morfológiu slovenského jazyka*, 353. — Treba dodať, že zlučovacie spojenia z rozčleňovacích a zlomkových čísloviek v slovenčine nemáme. Ostatne tieto typy distributívnych výrazov nie sú predmetom nášho skúmania.

¹ J. Rybák, *Zámenné príslovky ta - tam, kam - kde*, SR 32, 1967, 32 n.

kam — *tam* namiesto *kam* — *ta* dostalo sa *tam* pravdepodobne len vplyvom rýmu, aby sa rýmovalo s *kam*, čo v prísloviach a v porekadlách veľmi častoáva. Takisto i vo frázach s preneseným významom rým ovplyvnil *-m* *sem* : *sem a tam* alebo *sem i tam* namiesto *sem a ta*, *sem i ta*. Veď *sem* značí len smer, teda logicky druhý komponent protikladu môže byť len taká zámenná príslovka, ktorá značí smer, teda *ta* : *sem a ta*, *sem i ta*, len v prenesenom význame je možné *sem-tam* = *zavše*, *niekedy*, *kde-tu* a *pod*. A napokon i to je možné, že príslovia uvedené powyše v 1. bode nie sú slovenského pôvodu, dostali sa k nám z najbližších západoslovanských jazykov, z čoho môžeme celkom smelo usudzovať, že zám. príslovka *kam* ani dosiaľ sa nevžila veľmi v ľudovej slovenčine, čo potvrdzujú i Czambelove slová, že Slováci skutočne hovoria *kde ideš*, *ta idem*, a nie „kam ideš, tam idem“.² Veď aj spisovatelia píšu, napr. L. Ondrejov: *túlala sa sem a ta*; *motala sa v polkruhu sem a ta* (Šibenice), Hečko: *Celé stádo pobehovalo sem a ta* (Drevená dedina), Kukučín: *Paško nemohol rozhodnúť ani sem ani ta* (V, 83), *Mladá nevesta chodila sem-ta po izbe* (XII, 65), ... *preňho sa príde túlať*, *strieť sem a ta* (XVII, 192), Vajanský: *Hlávka sa mu klátila sem-ta* (V, 27). Ale u Kukučina nájdeme aj *ani sem — ani tam*: *Nerád by narazil ani sem, ani tam* (IV, 16), *Nohy sa mu v nich sem a tam šmýkali* (I, 7), *Táhá vás raz sem, raz tam* (XII, 192). Môžbyť, že túto nedôslednosť môžeme pripísať na vrub redaktorov a korektorov.

Dosiaľ nejestvujú spojenia *tu i ta* alebo *tu a ta*, jestvujú len *tu i tam* (Vaj. X, 138) alebo *tu a tam*. Asi prečo? Lebo protiklad *tu — ta* nie je zlučiteľný, keďže *tu* značí miesto, kým *ta* značí smer, lež protiklad *tu a tam* alebo *tu i tam* jestvuje, lebo oba členy protikladu značia miesto. Teda i toto dokazuje, že zámenná príslovka *tam* značí miesto a neudáva smer. Jestvuje: *kam*, *kde* i *ta*, *kde* a spisovne i *ta*, *kam*, ale nejestvuje „tam, kam“, lebo zámenná príslovka *tam* značí miesto, kým *kam* značí smer, no príslovka *kde* značí aj miesto i smer, lebo môže tvoriť dvojicu s *tam* i s *ta*: *tam*, *kde* i *ta*, *kde*. Všimnime si: 1. *Pozri tam na sestričku*. 2. *Pozri ta na sestričku*. V prvej vete ide o miesto, kým v druhej o smerovanie.

Keď sú zám. príslovky *ta — tam* v privatívnej opozícii, ako sú napríklad fonémy *p — b* (čo značí, že tie fonémy sa nemôžu ľubovoľne zamieňať bez narušenia významu slova, že nie je to isté, či poviem *pol* a či *bol*), tak potom i zám. príslovka *ta* značí smerovanie, a to tak v spisovnom, ako i v ľudovom jazyku. V privatívnom protiklade môžu byť — ako i sú — prídavné mená *slepý — hluchý* atď. alebo i substantíva *tma*, *zima*, *nepohoda* atď. Keďže i J. Rybák celkom správne pokladá zám. príslovky *ta — tam* za privatívnu opozíciu, nechtiac podporil moje stanovisko a mimovoľne tiež tvrdí, že zám. príslovka *ta* značí smerovanie a zám. príslovka *tam* zna-

² S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd. Turčiansky Svätý Martin 1919, 165.

čí miesto, zdôrazňujem, že len miesto a nikdy nie smerovanie. Je pravda, že S. Czambel³ uvádza, že zám. príslovka *tam* sa používa rovnako vo význame miesta ako i vo význame smerovania: *Ja tebe zobudím, jak budeš mac tam pujsť! Janko už znal, že tam zas budu zbujňici*. Pechányov *Slovensko-maďarský slovník* má heslo *ta* s maďarským ekvivalentom *oda*, nuž a heslo *tam* s maďarským ekvivalentom *ott, ottan*. Pechány zostavil svoj slovensko-maďarsko a maďarsko-slovenský slovník podľa Loosovho slovníka. A. V. Isačenko vo svojom *Slovensko-ruskom slovníku* nerešpektuje slovenský úzus, hoci ruská zám. príslovka *tam* vo význame miesta i v slovenčine má svoj jediný ekvivalent *tam* tiež iba vo význame miesta.

Etymologické slovníky udávajú, že zám. príslovka *ta* vznikla zo starodávneho *to*, kým *tam* vzniklo z *ta* príponou *-mo*, teda *tamo* > *tam*, podobne ako *kam* z *kamo* a *sem* zo *semo*. I toto by dokazovalo, že medzi jednoduchým *ta* a vlastne kompozitom *tam* musí byť i nejaký významový rozdiel, ako sa v slovenčine dodnes i zachoval a nemal by sa rušiť na škodu jazyka. Popri *idem ta* vravieva sa aj *idem tam*, ale nikdy sa nepovie popri *bol som tam* i *bol som ta*, čo tiež svedčí o tom, že zám. príslovka *tam* značí miesto, nie smerovanie. Starostlivý štylista dbá na tento významový rozdiel najmä v písomnom, ale aj v ústnom verejnom prejave.

Záver: Ani v prísloviach, ale ani vo frázach nemáme zamieňať zám. príslovku *ta* so zám. príslovkou *tam*, len frázu *sem-tam* v prenesenom význame namiesto časových prísloviok *zavše, niekedy, dakedy* atď. môžeme používať.*

Vlado Uhlár

Z PROBLEMATIKY LIPTOVSKÝCH MIESTNYCH NÁZVOV

Rod a tvary názvu *Sokolče*

Sokolče sú malá obec v strednom Liptove. Pri skloňovaní sú ťažkosti s tvarmi tohto názvu, lebo aj v miestnom nárečí sú jednak koncovky muž. rodu, jednak ženského rodu. Názov *Sokolče* je pomnožným menom. V Liptove sa v gen. pravidelne používa nárečový tvar s koncovkou mužského

³ S. Czambel, *Slovenská reč*, Turčiansky Svätý Martin 1906, 602.

* Redakcia SR pokladá diskusiu o zámenných príslovkách *ta* a *tam* za skončenú. Obe naše akademické príručky – *Slovník slovenského jazyka* i *Morfológia slovenského jazyka* – zhodne kodifikovali pri používaní zámennej príslovky *tam* súčasný stav: *tam* označuje predovšetkým vzdialené miesto, ale môže označovať i smer ako zámenná príslovka *ta*. (Pozn. red.)

rodu *-ov* (zo *Sokolčov*), kým v dat. a lok. sa používa koncovka žen. rodu *-iam* a *-iach* (*Sokolčiam*, o *Sokolčiach*). V nárečí okolia obce jestvujú aj v muž. rode v dat. a lok. tvary na *-ám* a *-ách* (o *robotníkach*, na *dubách*), mohlo by sa teda myslieť, že Sokolče sú muž. rodu so správnymi tvarmi v spisovnom jazyku *Sokolčov*, *Sokolčom*, *Sokolčoch*. Ale práve tak možno pokladať tvary *Sokolčiam*, o *Sokolčiach* za náležité podľa žen. rodu a v tvare gen. *Sokolčov* vidieť nenáležitý tvar s koncovkou *-ov* z muž. mien, veď v nárečí okolia sú časté tvary *haluškov*, *hruškov*, *štvorkov*, *viac hlávkov kapusty*. Od susednej obce *Gôtovany* (nár. *Gyotoveni*) sa najčastejšie v gen. používa tvar *Gyotovenou* namiesto spis. tvaru z *Gôto-vian*.

V takomto spornom prípade nepomôžu nejednoznačné nárečové pomery, ale iba analýza názvu *Sokolče* v spojitosti s jeho pôvodom a etymológiou.

Prvé historické zprávy¹ o Sokolčiach sú z druhej polovice 13. storočia a ukazujú na starú chotárnu občinu. V listine z r. 1267 v súvislosti s vyhraničovaním Dechtár (v listine Vidafelde) z občiny Paludze sa spomína dedina Solmus, dnešné Sokolče.² Solmus v latinskej listine je preklad názvu obce do starej maďarčiny (*solymos* znamená *sokol*), ako sa to vtedy v uhorských donačných listinách pravidelne robilo, ak pisári rozpoznávali význam zaznačovaných miestnych názvov. Až z r. 1469 poznáme slovenský zápis *Sokolcza*.³ V urbári panstva zámku Likavy z r. 1551 je záznam *Zakolče*, *Zakolcze*.⁴

Prehistória slovenských Sokolčí je, pravdaže, staršia. Archeologický prieskum a ním získaný črepový materiál⁵ hovorí o skromnom osídlení Sokolčí v období hradištnej kultúry, v blízkych Vlachách, Paludzi a Vyšnom Zádieli (obec Prosieky) v mladšej fáze strednej hradištnej doby, ale v Liptovskom Michale a v susedstve v Partizánskej Lupči už v stredohradištnom období, približne za čias Veľkej Moravy.

Ale aj jazykoveda povedala závažné slovo o starodávnom osídlení tohto kraja starými Slovákmi, a to práve na základe typu tunajších vlastníckych mien, ako sú práve *Sokolče*, *Lupča*, *Lubeľa*, *Paludza* a *Sestrč*.⁶ Názov *Sokolče*, ako aj citovaný prvý doklad v maďarskom znení *Solmus*, *sokol* a iné zprávy z Liptova, ktoré ku koncu 13. storočia tu spomínajú zem sokoliarov,⁷ viedli

¹ D. Rapant, *Starý Liptov*, 1934, zvl. odtlačok z Bratislavy 7, 1933. — F. Sedláčik, *Z histórie Liptova*, Pamiatky a múzeá 9, 1960, na str. 154 o Sokolčiach ako jednej zo 14 listinne doložených občin.

² „...usque metas et terminos ville Solmus...“ (situácie i vecne Sokolče) (Wenzel, Cod. Arp. cont. III, 159–161). Porov. A. Húščava, *Kolonizácia Liptova*, 1930, pozn. 62, str. 49.

³ *Sokolcza* k r. 1469, Letopis Matice slovenskej 12, 1874, zv. II., 81. Porov. J. Stanislav, *Niekoľko názvov zo starého Liptova*, SR 15, 1949/50, 76.

⁴ Status bonorum et pertinentiarum arcis Lykava et Wywar A. D. 1551, odpis v Lipt. múzeu v Ružomberku.

⁵ V. Budinský-Krička, *Zpráva o predbežnom archeologickom prieskume v Liptove roku 1963*. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 15, 1965, 177 n.

⁶ J. Stanislav, c. m., 74–81.

⁷ „...quendam particulam terre cultivate dimidii aratri sufficientem de terra falconariarum...“ (Wenzel, Cod. Arp. cont. V, 180); porov. A. Húščava, c. d., pozn. 23, 24. Nevzťahuje sa však na Sokolče, ale na nejakú inú zem sokoliarov, ktorú neprávom zaujal Gregora; dostal ju Ján Gallicus. — Preklad Sokolčí do maďarčiny *solmus* (*solymos*) nesvedčí proti výkladu tohto názvu obce ako vlastníckeho mena

však skôr k záveru, že názov *Sokolče* patri do sústavy zamestnaneckých názvov, že ide o osadu kráľovských služobníkov sokoliarov, sokolníkov, ktorí podobne ako napr. psiari mali povinnosť nielen chovať a cvičiť sokoly, ale aj chrániť lesy, azda však skôr poľovačku pre kráľa a išpánov. Poľovanie s cvičnými sokolmi bola obľúbená zábava veľmožov a súčasne aj dôležitá zložka v rozvíjaní brannej zdatnosti a streleckého výcviku feudálov a ich družín. Známa plaketa zo Starého Mesta pri Uhorskom Hradišti, predstavujúca jazdca so sokolom v ruke, datuje tento šport už do obdobia Veľkej Moravy. V Liptove však ako v málo rozvitej okrajovej horskej oblasti pôvodné obyvateľstvo obcí (roľníci a chovatelia statku) zaiste nepoľovali pomocou sokolov (bol to luxusný, drahý šport) a nie náhodou až po zaujatí týchto končín uhorskou kráľovskou mocou (dakedy v druhej polovici 12. stor.) a najmä až po vybudovaní feudálneho hradu nad Kalamenmi a Sestrčou (Veľký hrad Liptov, Starhrad) r. 1262 sa spomína r. 1267 kráľovský služobník sokoliar Foytha, jednotlivec (iste maďarského pôvodu fľačka),⁸ ktorý vykrojením z chotára obcí Paludze dostal kedysi predtým do užívania neveľkú zem na juh od Sokolčí a r. 1273 donáciou do vlastníctva s príslušnými povinnosťami. (Tak vznikli Fľačice, malá obec, dnes osada obce Gôtovany.)

Pomenovanie *Sokolče*, ktoré tvorí jeden z článkov systému vlastnických názvov v tejto časti Liptova, jednoznačne svedčí pre výklad tohto názvu z osobného mena *Sokol*, resp. *Sokolko*, ktoré sa viac ráz spomína na starom Slovensku; východoslovenská obec *Sokol* a rozmerný hrad *Sokol* (terajšia Hradová nad Košicami)⁹ sú nielen príkladom na to, ale aj vzácnym dokladom na vlastnicke názvy, tvorené z osobných mien význačných členov rodu (staršinov, zakladateľov, potom feudálov) odvodzovacou príponou *-ib*, *-iä*, *-ie* na označenie vlastníctva: *Sokolib* *Sokol-ib* > *Sokol* čiže Sokolov hrad, dvorec ap.,¹⁰ podobne *Sokolok-ia* > *Sokolä* čiže Sokolkova ves. V blízkom okolí na juhovýchod od Sokolčí je stará obecina *Paludzia* čiže Paludova ves, na juh *Lubeľa* čiže Lubeľova ves, na juhozápad *Partizánska*, predtým *Nemecká Lupča* čiže Lubkova ves a zasa za Váhom na sever *Sestrč* čiže Sestrekov dvor, potok.¹¹ Táto dosť veľká skupina názvov zo stredného

(Sokolkova ves), ale iba o tom, že v 13. storočí bol už aj domácomu ľudu spôsob tvorenia týchto názvov neznámy a pri výklade názvu si pomáhali ľudovou etymológiou, ktorej odraz vidíme v maďarskom preklade.

⁸ Porov. A. Húščava, c. d., 49. Meno *Fyotha* z maď. *Fľačka* vysvetľuje P. Ratiš (prednáška z r. 1965).

⁹ B. Varsík, *Osídlenie Košickej kotliny I*, Bratislava 1964, 309, spomína, že osobné meno *Sokol* sa v listine z r. 1138 uvádza tri razy; porov. aj pozn. 664. Známe je priezvisko *Sokol*. Miestnych názvov zo základu *sokol*, resp. *Sokol* je na Slovensku viacero: *Sokol*, *Sokolany* (obec Hutníky), *Šarišské Sokolovce*, *Sokolníky* (obec Podhorany), *Sokolovce*, *Ipeľský Sokolec*, *Sokolce* a *Sokolče*. Niektoré z nich sú nové, ale sú utvorené podľa zaniknutých slovenských názvov v ich obvode.

¹⁰ J. Martinka, *Hrad Sokola nad Košicami*, SMSS 25, 1931, 105–138. — B. Varsík, c. d., najmä kap. *Vznik hradu Sokol a vrch Hradová*, 169 n.

¹¹ Výklad názvov *Paludza*, *Lupča*, *Lubeľa*, *Sokolče* a *Sestrč* prvý z osob. mien podal J. Stanislav v c. čl.; porov. pozn. 6. Osobné sú názvy *Prievidza*, *Rozvadze*, *Neporadza*, *Nededaža*, *Tomoradza*, *Boleráz* (z pôv. *Bolerand*), *Branč* (z pôv. *Brankov hrad*, *Branškov-ib*). O tom napr. R. Krajčovič, *Pôvod juhozápadoslovenských nárečí a ich fonologický vývin*, Bratislava 1964, napr. v Indexe použitého toponymického materiálu 33 n, 103 n.

Liptova, ktorá má obdobu v podobných názvoch na ostatnom Slovensku, zreteľne dosvedčuje, že sme na starom sídliskom území starých Slovákov. Názvy tohto typu podľa svedectva jazykovedy sú svojím pôvodom priradené pre včasnú feudálnu dobu, keď tvorenie z osobných mien vlastníckym sufixom *-ib*, *-iä*, *-je* bolo živé. Bolo to najmä v období veľkomoravskom, kým v 9. stor. už bola životnosť takých názvov obmedzená veľmi produktívnou príponou *-ov*, *-ova*, *-ovo*. Ale takéto názvy mohli vzniknúť aj v nasledujúcich dvoch storočiach.

Názvy *Paludza*, *Lupča* a *Lubeľa* sú náležite v ženskom rode i singulári,¹² ale názov *Sokolče* je pomnožné meno k pôvodnému singuláru *Sokolča*, pre ktorý by mohol svedčiť aj zápis z r. 1469. Nepredpokladám, že by pri tomto názve zmena čísla nastala iba pôsobením iných pomnožných miestnych názvov z okolia (*Vlachy*, *Fiačice*, *Dechtáre*, *Gôtovany* ap.). V tomto kraji trvá kontinuita slovenského obyvateľstva od začiatkov osídlenia v hradištnej dobe a práve preto sa v ľudovej reči zachovali pôvodné, veľmi archaické názvy týchto obcí v pôvodnom rode a čísle; preto aj názov *Sokolče* ako pomnožné meno možno pokladať za odraz historickej skutočnosti, že pôvodná *Sokolča* vplyvom rozčleneného vlastníctva feudálov tvorila dve majetkové jednotky (hoci niet na to písomných dokladov), pre ktoré zovšeobecnel názov v množnom čísle. Tento názov sa po opätovnom splynutí oboch častí udržal aj vtedy, keď sa obec stala poddanskou obcou hrady Liptová a potom zámockého panstva Likavy. Pomnožné meno v názve *Sokolče* teda vzniklo prirodzeným vnútorným vývinom, nie analógiou podľa pomnožných mien susedných názvov iného typu.

Názov *Sokolče*, historicky a svojím tvorením súčasný s názvami *Lupča*, *Lubeľa* a *Paludza*, je svojím pôvodom ženského rodu, preto sú v jeho skloňovaní v datíve a lokáli náležité po mäkkej kmeňovej spoluhláske koncovky *-iam* a *-iach* (*Sokolčiam*, *o Sokolčiach*), kým v genitíve namiesto starej a spisovnej koncovky *-i* (zo *Sokolči*, ako z *Lupči*, *veži*, *koži* ap.) v miestnom nárečí sa uplatnila v novšom čase koncovka mužských mien *-ov*, ktorá nielen v Liptove, ale aj v južnej časti stredného Slovenska prejavila veľkú silu pri stieraní rozdielov medzi rodmi.

V zmysle predchádzajúcich vývodov za spisovný tvar názvu *Sokolče* v genitíve treba pokladať iba tvar *Sokolčí*.

¹² Administratívnym spojením vznikli Lipt. Revúce (Revúca Vyšná, Stredná a Nižná), Lipt. Sliache (Sliach Nižný i Nižnejša, Strední i Kostolnejša a Vyšný i Višnejša, boli i Tri Sliache), ale je *Lubeľa* splynutím Kráľovskej a Zemianskej Lubele. Bolo by však možné uvažovať o vzniku pomnož. mena v názve *Sokolče* aj vplyvom roztrúsených skupín domov v obci; po vybudovaní priehrady pri Lipt. Mare sa *Sokolče* dostanú pod záplavu.

ZPRÁVY A POSUDKY

K šesťdesiatke Štefana Koperdana

Obec slovenských jazykovedcov pripomína si v roku 1967 životné jubileum skromného pracovníka v slovenskej jazykovede. V júli tohto roku dožil sa 60 rokov Štefan Koperdan (narodil sa 31. júla 1907 v Kolbachoch, terajšom Studenci na východnom Slovensku). Po gymnaziálnych štúdiách v Levoči a vysokoškolskom štúdiu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe učil na gymnáziu vo Zvolene a v Košiciach. V rokoch 1954–1967 pôsobil ako odborný asistent na Filozofickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove, odkiaľ odišiel na priemyselnú školu do Košíc, na ktorej učí podnes. Ak máme charakterizovať jeho pôsobenie ako učiteľa, musíme zdôrazniť, že bol vždy svedomitým, zapáleným pedagógom a jedným z tých vzácných učiteľov rodného jazyka, ktorí dbajú o jazykovú kultúru svojich žiakov. Spomenúť treba aj jeho záslužnú prekladateľskú činnosť.

Na tomto mieste sa chceme stručne pristaviť pri jeho vedeckých prácach o slovenčine, ktoré úzko súvisia najmä s jeho pôsobením na vysokoškolskom pracovisku.

V súvisi s diskusiou o úprave slovenského pravopisu v päťdesiatych rokoch Š. Koperdan publikoval na stránkach nášho časopisu článok *Poznámky ku skloňovaniu podstatných mien v návrhu na nové Pravidlá* (SR 18, 1952/53, 234–240). V návrhu nových Pravidiel z r. 1952 (novinové vydanie) vidí nedostatky v spracovaní statí o skloňovaní podstatných mien a o tvorení ženských priezvisk. V článku sa dotýka otázky gramatického rodu českých názvov miest typu *Břeclav* a *Choceň*, o ktorých myslí, že sú v spisovnej slovenčine mužského, a nie ženského rodu, čo žiada kodifikovať v Pravidlách; ďalej tu hovorí o skloňovaní niektorých typov cudzích priezvisk a o tvorení ženských priezvisk od takýchto mien. V článku Š. Koperdan tiež správne upozornil na potrebu koncipovať poučky v Pravidlách tak, aby zahrnovali všetok príslušný materiál, čo ukázal na poučke z návrhu Pravidiel z r. 1952 o skloňovaní slovanských priezvisk adjektívnej povahy. V štúdiu *Sémanticko-morfologická klasifikácia prídavných mien v slovenčine* (SR 21, 1956, 325–338) sa pokúsil o jednotnú klasifikáciu prídavných mien, pri ktorej, ako hovorí, sa rovnako rešpektuje významová i formálna stránka a prizerá sa aj na syntaktickú funkciu prídavného mena. Popri tradičných akostných, vzťahových a privlastňovacích prídavných menách vydeľuje vzťahovo-akostné (relatívno-kvalitatívne) prídavné mená. V rozsiahlej štúdiu *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov* (Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1958, 83–106; prednesené aj ako prednáška na pôde Združenia slovenských jazykovedcov v Bratislave v r. 1957) si všima dve otázky: podobu derivačného základu, z ktorého sa tvorí obyvateľské meno a miestopisné prídavné meno, a prípony, ktorými sa tvoria tieto pome-

novania. Autor chce stanoviť pravidlá pre tvorenie obyvateľských mien a príslušných prid. mien od miestnych názvov domácich aj cudzích akéhokoľvek pôvodu a zakončenia. Jeho široko založený rozbor dosiaľ slúži ako dobrý podklad na ďalšie premýšľanie o otázkach, ktoré sú nielen zaujímavé z teoretického hľadiska, ale aj veľmi dôležité z hľadiska čisto praktického pre široký okruh používateľov spisovného jazyka. V inom článku zdôraznil úlohu jazykového vedomia ako východiska pri analýze slova (*Jazykové vedomie ako aktívny činiteľ v morfolologickej analýze*, Sborník Filozofickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove, II. časť: slovenský jazyk a literatúra, Bratislava 1958, 102–129). Na pedagogickú činnosť a skúsenosti z nej sa viaže príspevok *Kto napraviť nedostatky?* v zborníku štúdií Metodické problémy vyučovania slovenského jazyka a literatúry (Bratislava 1957, 266–269); pri posudzovaní učiteľov, ktoré ovplyvňujú výsledky školy, vidí v učiteľovi činiteľa prvoradého, čo svedčí o jeho pocite závažnosti, ale aj zodpovednosti vlastného učiteľského povolania. Starostlivosť o jazykovú kultúru sa zračí z jeho príspevku *O nesprávnom a nadmernom používaní prívlastkových vzťahných viet* (Slovenský jazyk a literatúra v škole 3, 1957, 289–294).

Našu krátku spomienku na Š. Koperdana chceme zakončiť tradičným síce, ale jednako len najúprimnejším želaním, aby v dobrom zdraví mohol ďalej sledovať rozvoj slovenského jazyka, ako aj úspešné napredovanie slovenskej jazykovedy.

L. Dvonč

Zpráva o pracovnom zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas

V dňoch 15. až 20. mája 1967 konalo sa v Smoleniciach za účasti slavistov z takmer všetkých slovanských i zainteresovaných neslovanských krajín pracovné zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas (SJA). Konferenciu organizačne zabezpečoval Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v spoluúčasti s Katedrou slovenského jazyka a literatúry FF UK v Bratislave.

Cieľom tohto zasadnutia bolo: 1. zhodnotiť a konfrontovať doterajšie výsledky výskumu a zbierania nárečového materiálu; 2. pripraviť podmienky pre kartografovanie materiálu pre SJA; 3. zamerať sa na typologickú analýzu skúmaných bodov.

K týmto základným témam odznelo aj niekoľko referátov. V. Kononovová (SSSR) hovorila o porovnávací-typologických výskumoch na rovine lexikálno-sémantickej, W. Pomianowská (Poľsko) rozoberala problémy spojené s mapovaním slovotvorných a lexikálnych javov. Prof. J. Štolc sa vo svojom referáte zaoberal problémami kartografického znázorňovania v SJA, A. Habovštiak hovoril o metódach výskumu pre SJA na Slovensku. Prof. E. Pauliny charakterizoval nárečie západoslovenskej obce Suchá nad Parnou, v ktorej účastníci vykonali skúšobný nárečový výskum.

Na základe prednesených referátov i ďalších príspevkov sa potom diskuto-

valo na plenárnych zasadnutiach, ktoré viedol predseda komisie pre SJA prof. R. I. A v a n e s o v. Podrobne sa preberali otázky kartotéky atlasu, archivovania materiálu zo všetkých bodov, najadekvátnejšej metódy mapovania a komentárov k jednotlivým mapám. Účastníci zasadnutia sa zaoberali aj otázkami jednotnej interpretácie dotazníka a explorátorskej práce vôbec. Prediskutovali sa aj otázky zabezpečenia terajšieho stavu bádania (možnosť publikovať referáty), vydávania informačného bulletinu a prípravy na vystúpenie na VI. sjazde slavistov v Prahe.

Na záver tohto rokovania Medzinárodná komisia pre SJA schválila a prijala uznesenia, v ktorých sa zhodnotila doterajšia práca a stanovil program a perspektíva práce na nasledujúce obdobie.

Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre SJA malo pracovný charakter a bolo veľmi užitočné. Splnilo svoj cieľ a program zo stránky vedeckej i spoločenskej.

Nasledujúce zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas, ktorá je pracovným orgánom Medzinárodného komitétu slavistov, bude v máji 1968 v Budyšíne.

I. Ríпка

Jazykové stĺpčky v rokoch 1945—1965

V úvahách o jednotlivých formách školskej a mimoškolskej jazykovej výchovy sa uvádzajú aj „jazykové stĺpčky“ alebo „jazykové okienka“ ako forma, prostredníctvom ktorej môžu jazykovedci aktívne zasahovať do jazykovej praxe a usmerňovať ju, radiť v sporných prípadoch, ukazovať na správne alebo vhodnejšie jazykové prostriedky. Jazykovým stĺpčekom sa právom venovala náležitá pozornosť na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24. a 25. 3. 1955 v Bratislave (materiály sú publikované v SR 20, 1955), ako aj na konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry, konanej v dňoch 2.—4. 4. 1962 v Bratislave (materiály vyšli v Jazykovedných štúdiách VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963, 79). V tejto stati chceli by sme stručne načrtnúť „dejiny“ jazykových stĺpčiekov na stránkach našich novín a časopisov po skončení druhej svetovej vojny do r. 1965 (včítane). Nazdávame sa, že bude užitočný takýto dvadsaťročný prehľad výsledkov práce slovenských jazykovedcov na poli jazykovej kultúry.

V časopise Slobodný rozhlas vychádzali v r. 1947 a 1948 drobné jazykové príspevky v rubrike *Hovoríte správne?* (podľa názvu relácie v Československom rozhlasе v Bratislave, ktorý tieto príspevky najprv vysielal). V r. 1952—1953 vyšli tiež sporadicky niektoré príspevky z rozhlasovej Jazykovej poradne pod názvami *Z jazykového kútika* a *Jazyková poradňa* (časopis mal vtedy zmenený názov *Ludový rozhlas*). Väčší počet takýchto príspevkov odtlačil rozhlasový časopis v 9. a 10. roč. (1953—1954) v rubrikách *Jazykový kútik* (v 9. roč.) a *Jazyková poradňa* (v 10. roč.), najmä však v 12. a 13. roč. (1956—1957), keď príspevky vychádzali takmer v každom čísle (rubrika mala naďalej názov *Jazyková poradňa*; od 45. čísla 12. ročníka časopis niesol názov *Rozhlas a televízia*). Niekoľko príspevkov vyšlo aj v roč. 14, 1958. Príspevky sú od týchto autorov: V. Blánár, F. Buffa, L. Dvonč, M. Filkusová, J. Frlička, A. Ha-

bovštiak, K. Habovštiaková, M. Hayeková, G. Horák, J. Horecký, L. Jakubičková, A. Jánošík, E. Jóna, I. Kotulič, E. Kučerová, O. Malíková, M. Marsinová, J. Mihál, F. Miko, J. Oravec, E. Pauliny, Š. Peciar, A. Pranda, J. Ružička, E. Sekaninová, R. Schnek, E. Smiešková, J. Štolc, V. Uhlár, M. Urbančok, Š. Vragaš.

V r. 1949 vyšli 4 príspevky M. Marsinovej pod názvom *Jazykové okienko* na stránkach časopisu *Náš národ*.

V r. 1949 a 1950 mal obrázkový časopis *Život* rubriku *Jazykový kútik*, do ktorej pravidelne prispieval Š. Peciar (v roč. 1949 od 40. čísla, v r. 1950 sú príspevky v každom čísle – 1–52).

V r. 1953–1954 časopis *Miestne hospodárstvo* prinášal rubriku *Proti nepodarkom v písme i v reči*, do ktorej prispievala v r. 1953 V. Dujčíková-Slivková, v r. 1954 J. Horecký.

V časopise *Technická práca* vychádzala rubrika *Za novú slovenskú technickú terminológiu* (roč. 5, 1953–6, 1954), neskôr rubrika *Odborná slovenčina v technike* (roč. 7, 1955–10, 1958). Autormi príspevkov v roč. 1953 boli F. Buffa, V. Slivková, J. Horecký a P. Chlebuš, v roč. 1954 okrem uvedených aj M. Šalingová, v roč. 1955 V. Slivková, J. Dopjera, J. Horecký, a P. Chlebuš, v roč. 1956–1958 J. Horecký.

Terminologický koutek v časopise *Papír a celulosa* 8, 1953–9, 1954 prinášal aj príspevky slovenských autorov (L. Hochfelder, G. Michalič).

V r. 1954 vychádzala rubrika *Jazykový kútik* na stránkach *Kultúrneho života*. Viedol ju Š. Peciar. Väčšina príspevkov, ktoré vyšli v tejto rubrike, je od Š. Peciar, ojedinele sa tu publikovali aj príspevky od niektorých iných autorov (V. Albrechtová, J. Horecký, V. Uhlár). V roč. 14, 1959–16, 1961 vychádzala v *Kultúrnom živote* rubrika *Čitateľ sa pýta ... a jazykovedec odpovedá*: autorom príspevkov bol J. Horecký. Od 20. roč. (1965) prináša *Kultúrny život* pravidelne týždenne rubriku *Nelámte si jazyk!*, ktorú vedie Z. Jesenská. Väčšina príspevkov je od Z. Jesenskej; okrem nej do rubriky prispeli v r. 1965 tieto autori: J. Anděl, M. Belušová, R. Brtáň, V. Budovičová, L. Dvonč, M. Gáfrik, D. Grossman, V. Maňák, J. Marták, M. Rázusová-Martáková, J. Ružička, E. Sekaninová, J. Stanko, M. Urbančok.

Denník *Pravda* uverejnil v roč. 35, 1954 4 príspevky Š. Peciar pod názvom *Besedy o jazyku*. Od roč. 38, 1957 vychádzala v tomto denníku rubrika *Naša jazyková poradňa*, ktorá v roč. 40, 1959 mala stručnejší názov *Jazyková poradňa* a ďalej od roč. 41, 1960 pozmenený názov *Stĺpček o jazyku*. Rubrika zanikla v r. 1962. Do rubriky prispievala najprv O. Kajanová-Schulzová, neskôr aj iní autori (V. Budovičová, L. Dvonč, A. Habovštiak, K. Habovštiaková, J. Horecký, F. Kočiš, I. Masár, Š. Michalus, E. Smiešková, M. Šalingová).

Štyri roky vychádzala na stránkach časopisu *Slovenka* (roč. 7, 1954–10, 1957) rubrika *Poznávajme rodný jazyk*, neskôr *Poznávajme rodnú reč*. V 7. a 8. ročníku prispievala do rubriky prevažne V. Slivková (okrem toho V. Dadejová a J. Horecký), v 9. a 10. ročníku sú príspevky od J. Horeckého.

V časopise *Účetní evidence* vychádzala v r. 1954–1955 rubrika *Jazykový koutek*, do ktorej prispievali aj pracovníci terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka SAV. Aj roč. 8, 1960–12, 1964 v tej istej rubrike prinášajú popri českých termínoch slovenské. V 10.–12. roč. časti o slovenských termínoch spracoval J. Hrúza.

V časopise Zváranie 3, 1954–4, 1955 vychádzala rubrika *Za novú* (od č. 10 roč. 3 *správnú*) *zväračskú terminológiu* s príspevkami F. Buffu, L. Eliáša, J. Horeckého, P. Chlebuša a K. Sochora (vychádzali tu aj české príspevky). V 4. roč. je príspevok P. Chlebuša.

V rokoch 1955–1961 vychádzala pravidelne každý týždeň na stránkach denníka *Ľud* rubrika *Kapitolky z gramatiky a štylistiky*; autorom príspevkov bol J. Mihál.

Na stránkach časopisu Slovenský stenograf vychádzala rubrika *Jazykový kútik* (roč. 10, 1955/56–11, 1956/57), neskôr *Okienko štylistiky pre stenografov* (roč. 12, 1957/58), v roč. 13, 1958/59 rubrika *Jazyková výchova*, v roč. 14, 1959/60 a roč. 15, 1960/61 rubrika *Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky*. Autorom príspevkov bol J. Mistrik.

V časopise Vinařství 49, 1956 je rubrika *Jazykové okienko (Slovenské vinárske názvoslovie)*.

Časopis Nová literatúra 1, 1957–2, 1958 mal rubriku *Slovo o jazyku*. Autorom príspevkov v 1. roč. bol G. Horák, v 2. roč. vyšli príspevky od rozličných autorov (L. Dvonč, J. Furdík, A. Habovštiak, G. Horák, P. Klenovský, J. Mihál).

Na stránkach časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole vychádza *Jazykové okienko* od roč. 3, 1957. Autorom väčšiny príspevkov je J. Mistrik; okrem toho do rubriky prispeli L. Dvonč, G. Gotthardová, M. Hayeková, J. Jacko, L. Kučera, B. Kuchar, J. Mihál, J. Oravec, M. Šalingová.

V časopise Československý novinář vychádzala v roč. 10, 1958–15, 1963 rubrika *Správne česky a slovensky*. Autorom slovenských príspevkov je J. Horecký.

V časopise Slovenská reč vychádzala v roč. 24, 1959–30, 1965 rubrika *Odpovede na listy*, v ktorej boli odpovede na praktické jazykové otázky. Autorom väčšiny príspevkov bol G. Horák, okrem neho prispeli do rubriky V. Blánár, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, A. Keder, I. Masár, J. Mistrik, J. Oravec, M. Urbančok.

V časopise Ropa a uhlie vychádza od roč. 1, 1959 rubrika *Názvoslovie*, od roč. 4, 1962 rubrika *Ako správne písať*. Autormi príspevkov týkajúcich sa slovenčiny (okrem toho rubrika, pretože ide o celoštátny časopis, prináša aj príspevky týkajúce sa češtiny) sú J. Sabo, E. Stehlík, zn. Š., V. Veselý, a V. Vranek.

V časopise Lidová armáda 9, 1959–11, 1961 vychádzala rubrika *Jazykový stĺpec*, v roč. 12, 1962 *Jazykový sloupek* (aj so slovenskými príspevkami), v roč. 13, 1963 *Jazykový koutek*. Autormi slovenských príspevkov sú J. Horecký, a K. Richter.

V časopise Les vychádza od roč. 19, 1963 rubrika *Terminologická hliadka*; autorom väčšiny príspevkov je F. Papánek, niekoľko príspevkov napísali D. Magic, Š. Majkút, predsedníctvo Slovenskej lesníckej terminologickej komisie a D. Zachar.

Od roku 1964 vychádzala rubrika *Jazykový kútik* v časopise Umelecké slovo. Do rubriky prispeli P. Baláž a M. Jančuška (väčšina príspevkov).

Prehľad podľa rokov vyzerá takto (v zátvorkách uvádzame počet rubrik):

1947: Slobodný rozhlas (1). — 1948: Slobodný rozhlas (1). — 1949: Náš národ, Život (2). — 1950: Život (1). — 1952: Ľudový rozhlas (1). — 1953: Ľudový rozhlas, Miestne hospodárstvo, Papír a celulóza, Technická práca (4). — 1954: Kultúrny život, Miestne hospodárstvo, Papír a celulóza, Pravda, Slovenka, Technická prá-

ca, Účetní evidence, Zváranie (8). — 1955: Lud, Slovenka, Slovenský stenograf, Technická práca, Účetní evidence, Zváranie (6). — 1956: Lud, Ludový rozhlas, Slovenka, Slovenský stenograf, Technická práca, Vinařství (6). — 1957: Lud, Ludový rozhlas (Rozhlas a televízia), Pravda, Slovenka, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Slovenský stenograf, Technická práca (7). — 1958: Čs. novinář, Lud, Nová literatúra, Pravda, Rozhlas a televízia, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Slovenský stenograf, Technická práca (8). — 1959: Čs. novinář, Kultúrny život, Lidová armáda, Lud, Pravda, Ropa a uhlie, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Slovenský stenograf (9). — 1960: Ako v r. 1959 a okrem toho Účetní evidence (10). — 1961: Ako v r. 1960 (10). — 1962: Čs. novinář, Lidová armáda, Pravda, Ropa a uhlie, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Účetní evidence (7). — 1963: Čs. novinář, Les, Lidová armáda, Ropa a uhlie, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Účetní evidence (7). — 1964: Les, Ropa a uhlie, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Účetní evidence, Umelecké slovo (6). — 1965: Kultúrny život, Les, Ropa a uhlie, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Umelecké slovo (6).

Prehľad slovenských časopisov s jazykovými rubrikami a prehľad celoštátnych časopisov vychádzajúcich v Čechách so slovenskými príspevkami v jazykových rubrikách: Čs. novinář, Kultúrny život, Les, Lidová armáda, Lud, Miestne hospodárstvo, Náš národ, Nová literatúra, Papír a celulóza, Pravda, Ropa a uhlie, Slobodný rozhlas (ďalej pod názvami Ludový rozhlas a Rozhlas a televízia), Slovenka, Slovenská reč, Slovenský jazyk a literatúra v škole, Slovenský stenograf, Technická práca, Účetní evidence, Umelecké slovo, Vinařství, Zváranie, Život.

Prehľad podľa počtu rubrik (od najnižšieho po najvyšší): 1 (1947, 1948, 1950, 1952), 2 (1949), 4 (1953), 5 (1955, 1956) 6 (1964, 1965), 7 (1957, 1962, 1963), 8 (1954, 1958), 9 (1959), 10 (1960, 1961). — V uvedených 18 rokoch vychádzalo teda priemerne 5 (presnejšie 5,4) rubrik s príspevkami o jazykovej správnosti. Inak v počte rubrik pozorujeme podľa jednotlivých rokov isté výkyvy, hoci z prehľadu dobre vidieť, že najnižšie počty rubrik sú na začiatku skúmaného obdobia (čo ukazuje na to, že sa vtedy len začali tieto rubriky „rozbiehať“), vyvrcholenie je v rokoch 1960–1961, kým v ďalších rokoch sa počet rubrik ustáľuje v okolí uvedeného priemeru.

Jazykové rubriky v slovenských časopisoch vychádzali pod týmito názvami: *Ako správne písať, Besedy o jazyku, Čitateľ sa pýta... a jazykovedec odpovedá. Hovoríte správne?, Jazyková poradňa, Jazyková poradňa pre stenografov a stenotypistky, Jazykový kútik, Jazykový stĺpec, Kapitoly z gramatiky a štylistiky, Naša jazyková poradňa, Názvoslovie, Nelámete si jazyk!, Odborná slovenčina v technike, Odpovede na listy, Okienko štylistiky pre stenografov, Poznávajme rodný jazyk (Poznávajme rodnú reč), Proti nepodarkom v písme i v reči, Slovo o jazyku, Stĺpček o jazyku, Terminologická hliadka, Z jazykového kútika, Za novú slovenskú technickú terminológiu, Za novú (správnu) zväračskú terminológiu.* Vo väčšine prípadov ide o názov zložený z prid. mena *jazykový* a príslušného podst. mena, najčastejšie slova *poradňa*. Za formálne odlišnejšie a pritom aj originálnejšie a pôsobivejšie možno pokladať názvy *Čitateľ sa pýta... a jazykovedec odpovedá, Hovoríte správne?, Nelámete si jazyk, Poznávajme rodný jazyk (Poznávajme rodnú reč), Proti nepodarkom v písme i v reči*.

Jednotlivé rubriky môžeme deliť aj z hľadiska určenia adresátovi. Väčšina rubrik je určená akémukoľvek adresátovi — používateľovi spisovného jazyka, ktorý hľadá poučenie o jazyku, resp. ktorého chceme poučiť o nejakom jazy-

kovom probléme. Taký charakter majú rubriky na stránkach dennej a týždennej tlače (napr. v Pravde). Užšie sú zamerané terminologické rubriky v odborných časopisoch, rubrika v Slovenskom jazyku a literatúre v škole (problematika zo školskej slovenčiny) a rubrika na stránkach časopisu Slovenský steno­graf, čo vidieť priamo z jednotlivých jej názvov.

Jednotlivé rubriky líšia sa aj podľa toho, či sa okrem názvu rubriky uvádza ešte osobitne aj názov príslušného príspevku. Tak napr. sa osobitne uvádza názov každého príspevku v rubrike *Jazykové okienko* v čas. Slovenský jazyk a literatúra v škole; pochopiteľne, osobitne sa vždy uvádza názov každého príspevku, ak je naraz v rubrike v tom istom čísle viac príspevkov (napr. v rubrike Odpovede na listy v Slovenskej reči). Uvádzať okrem názvu rubriky aj názov príspevku – a to aj v tom prípade, keď sa v rubrike nachádza len jeden príspevok – pokladáme za výhodné z hľadiska čitateľa (vie už z nadpisu, o čom je reč v príspevku), ale napr. aj z hľadiska bibliografického (pri spracovaní príspevkov v rubrike možno uvádzať názvy jednotlivých príspevkov a prípadne aj mená jednotlivých autorov, ak sú príspevky v rubrike od viacerých autorov; inak treba dotvárať názvy príspevkov, pričom sa musia uvádzať v hranatých zátvorkách, alebo sa rubrika spracúva súhrnne bez bližšieho rozvádzania obsahu jednotlivých príspevkov, čo je istý nedostatok z hľadiska úplnosti v spracovaní bibliografickej jednotky).

Autormi všetkých príspevkov alebo väčšiny príspevkov rubriky boli jazykovedci; príspevkov od iných autorov, nejazykovedcov, býva citeľne menej (čestné miesto tu zaujíma Z. Jesenská so svojimi príspevkami v Kultúrnom živote). Z jazykovedcov sústavnejšie prispievali do jednotlivých rubrik alebo ich aj celé vyplňali starší a skúsenejší jazykovedci, ktorí už majú za sebou značnú odbornú publikačnú činnosť (napr. G. Horák, J. Horecký, E. Jóna, Š. Peciar). Jazykové stĺpčky prinášali však aj príspevky mladších slovenských jazykovedných pracovníkov, ktorí sa zatiaľ publikačne ešte výraznejšie neprejavili (na stránkach odborných jazykovedných časopisov). Jazykové stĺpčky boli takto pre mladších jazykovedcov alebo adeptov jazykovedy dobrou vstupnou bránou pre systematickú prácu v oblasti jazykovedy.

Vo väčšine prípadov ide o rubriky, ktoré vychádzali raz za týždeň, zriedkavejšie raz za mesiac alebo raz za dva mesiace. Jednotlivé príspevky mávali obvykle rozsah 1–2 strojom písaných normalizovaných strán. Zdá sa, že rozsah jeden a pol strany až dvoch strán možno pokladať z viacerých príčin za najvhodnejší (autorovi umožňuje rozvinúť najnutnejšiu argumentáciu a vyhovuje aj z hľadiska bežného čitateľa, pretože výklad nie je zdĺhavý, ale stručný a koncentrovaný na vlastný problém).

Pokiaľ ide o dosah niektorej rubriky alebo obľubu u čitateľov, možno konštatovať, že v tomto ohľade stojí na prvom mieste rubrika *Nelámte si jazyk!* Z. Jesenská dokázala v nej svojou osobitnou esejistickou formou výkladu zainteresovať široký okruh čitateľov Kultúrneho života o aktuálne a pálčivé otázky slovenského jazyka. Jej výklady nie sú úzko odborné, ale sú zasadené do širšieho kultúrneho kontextu; tak nadobúdajú väčšiu spoločenskú účinnosť.

Tým sa už dotýkame otázky formy spracovania jednotlivých príspevkov v jazykových rubrikách. Bežne prevažuje populárno-vedecký štýl: v príspevku sa objasňuje otázka, uvádzajú sa argumenty, prečo sa istý prostriedok nepokladá za správny a prečo je namiesto neho správny iný jazykový prostriedok, pričom sa vo výklade nejde do detailov, ani sa neoperuje s odbornou jazykovednou literatúrou. Z tohto rámca sa vynímajú príspevky Z. Jesenskej svojím esejistickým a či publicistickým ladením.

Aj bez podrobnejšieho štatistického skúmania možno na prvý pohľad zistiť, že z hľadiska jednotlivých plánov jazyka sa v príspevkoch venovala pozornosť predovšetkým hláskosloviu a pravopisu, a ďalej slovnej zásobe jazyka. Najmä otázky zo slovnej zásoby jazyka sú veľmi vhodné na spracúvanie príspevkov v jazykových stĺpčkoch. (Prevaha príspevkov zo slovnej zásoby jazyka je evidentná aj v rozhlasovej Jazykovej poradni Československého rozhlasu v Bratislave, na čo ukazujú doteraz vydané štyri výbery Jazykovej poradne z r. 1957, 1960, 1964, a 1966. Napr. v štvrtom výbere sa z celkového počtu 347 príspevkov týka slovnej zásoby 136 príspevkov.) Najmenej bývajú zastúpené príspevky týkajúce sa skladby spisovnej slovenčiny. Nebýva to azda preto, že by sa tu v bežnej jazykovej praxi nevyskytovali chyby a nedostatky (stačí upozorniť napr. na pomerne časté kontaminácie väzieb, anakolúty, chyby v slovoslede, ťažkosti s používaním predikatívneho nominatívu a inštrumentálu, nenáležité používanie spojky *keď* namiesto spojky *keď* v prípadoch typu *bolo to v r. 1960*, „*keď*“, atď.), ale skôr preto, že problémy zo skladby bývajú pre bežného používateľa jazyka „ťažké“, „nezáživné“, „veľmi náročné“ alebo príliš jemné, takže si ich takýto používateľ jazyka bez osobitného upozornenia ani nepovšimne. V širšej verejnosti sa však obvykle prejavuje zvýšený záujem o otázky pôvodu jednotlivých slov. V príspevkoch rubriky, ktoré v tomto prehľade sledujeme, sa tento záujem širšej verejnosti o etymológiu jednotlivých slov nejakým výraznejším neprejavuje.

Ak príspevky hodnotíme z hľadiska tzv. terapie a prevencie, jednoznačne sa v nich uplatňuje terapia: upozorňuje sa na použitú chybu a žiada sa náprava. Bude však potrebné viac využívať prevenciu, t. j. vopred zasahovať v prípadoch, v ktorých predpokladáme možnosť ťažkostí. Toto je však postup pomerne alebo aj veľmi náročný, pretože musíme byť dobre oboznámení s pripravovanými akciami a podujatiami, pri ktorých môže dôjsť k nejakým jazykovým ťažkostiam, čiže mať akýsi kalendár pripravovaných akcií (ide napr. o usporiadanie najrozličnejších podujatí v mestách alebo krajoch a či krajinách, ktorých názvy sa v bežnej jazykovej praxi zle vyslovujú, chybné skloňujú alebo inak používajú nesprávne; v posledných rokoch vidíme napr. ťažkosti s používaním názvov *Lublana* alebo *Montreal* v súvislosti s usporiadaním takých závažných podujatí v týchto mestách, ako sú hokejové majstrovstvá alebo svetová výstava). Pravda, existujú aj udalosti nepredvídané, takže s nejakou preventívnou činnosťou v takýchto prípadoch ani nemožno počítať (napr. štátny prevrat v krajine, ktorej názov pôsobí v praxi ťažkosti; zemetrasenie v meste s názvom, ktorý sa často nesprávne vyslovuje, a pod.). Najväčšou prekážkou účinnej preventívnej činnosti v rámci jazykových stĺpčkov je ich pomerne malá periodicitá; ani týždenná periodicitá, ako je to podľa obvyklej praxe v prípade jazykových stĺpčkov na stránkach dennej tlače, neumožňuje vždy účinne zasiahnuť v „akútnych“ prípadoch. Aj keď však možnosti preventívnych zásahov sú menšie ako možnosti terapeutickkej činnosti, jednako by bolo dobré, aby sa v budúcnosti viac využívala prevencia ako postup, ktorý zaručuje lepšie výsledky. To sa už, pravda, týka jazykových stĺpčkov v budúcnosti, nie minulosti, ktorej sme tu venovali pozornosť.

Na záver môžeme konštatovať, že slovenská jazykoveda venovala po roku 1945 primeranú pozornosť jazykovým stĺpčkom ako jednej z foriem jazykovej výchovy, a to mimoškolskej nepriamej výchovy. V počte jazykových stĺpčkov pozorujeme ich sústavné, pravidelné zvyšovanie až po kulmináciu v rokoch 1960 a 1961; po týchto rokoch sa počet jazykových stĺpčkov obmedzuje. Jednotlivé stĺpčky sa postupne zameriavajú na istý okruh čitateľov alebo zá-

ujemcov o jazykové otázky. Na práci v jazykových stĺpčkoch sa zúčastňujú početní slovenskí jazykovedci, ako aj niektorí iní odborníci a kultúrni pracovníci, ktorým ide o zvyšovanie kultúrnej spisovnej slovenčiny a o pestovanie lásky a úcty k rodnému jazyku.

Končne pripomíname, že podrobnejšie bibliografické údaje o jednotlivých príspevkoch získa každý záujemca v bibliografiách slovenskej jazykovedy za uvedené roky.

L. Dvonč

Travaux linguistiques de Prague 2. Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue. (Problémy centra a periférie jazykového systému.) Academia, Praha 1966, 286 strán.

Druhý zväzok obnoveného cudzojazyčného zborníka prác Pražskej školy (TLP), ktorý vyšiel — hlavne zásluhou vedeckého redaktora J. Vachka — pomerne skoro po prvom zväzku, sleduje zámer kriticky a tvorivo rozvíjať jednu zo základných téz PŠ klasického obdobia, tézu o dynamičnosti jazykového systému, ktorý nikdy nie je v úplnej rovnováhe a v ktorom sa vždy (t. j. v každom vývinovom štádiu a v každej rovine) prejavujú isté rozdiely medzi centrálnymi a periférnymi zložkami. Takto chcú jazykovedci PŠ nadväzovať na domácu tradíciu a zároveň prispieť v duchu princípov PŠ k riešeniu aktuálnych problémov súčasnej svetovej jazykovedy.

Druhý zväzok TLP obsahuje na 286 stranách 26 príspevkov, vhodne usporiadaných do troch skupín. Autori prvej skupiny príspevkov riešia najvšeobecnejšie teoretické problémy.

Vo vstupnej stati F. Daneš uvažuje o univerzálnosti vzťahu centra a periférie v rozličných rovinách jazyka (angl., str. 9–21). Jazykový systém („systém systémov“) je podľa autora usporiadaný tak, že jeho prvky tvoria popri kompaktných jadrách (centrách) difúzne periférie, prechádzajúce (infiltrujúce) navzájom do seba. Túto predstavu autor názorne ilustruje príkladmi z roviny jazykového systému i z roviny realizácie systému v rečových prejavoch.

Obdobné teoretické problémy všeobecného charakteru, ale z iného hľadiska ako Daneš, rieši J. Vachek v štúdiu *O integrácii periférnych prvkov do jazykového systému* (angl., 23–37). Popri tendencii okrajových prvkov z oblasti slovníka, morfológie a fonológie zaraďovať sa do paradigmatických vzťahov a prenikať bližšie k centru jazykového systému autor zisťuje aj opačnú tendenciu i prípady, v ktorých si isté prvky zachovávajú okrajový charakter (v gramatike sú to často prostriedky s vysokou frekvenciou). Rozlišuje dva druhy integrácie: diferenciačnú (pri ktorej sa jazykové prostriedky prehodnocujú) a jednoduchú.

V. Neustupný sa pokúsil o analýzu pojmu tzv. lingvistickej neurčitosti (angl., 39–51) s úsilím spresniť vymedzenie marginálnych jazykových javov, ktoré člení na periférne a „prechodné“ (hraničné).

Nad pojmi „centra“ a „periférie“ v rozličných jazykových rovinách sa zamýšľa O. Leška (franc., 53–57). Pri vlastnej lingvistickej analýze autor

vidí protiklad centra a periférie ako protipóly „maximálnej a minimálnej integrácie v systéme“.

K. Hausenblas venuje obsahly príspevok problematike významu jazykových jednotiek a textov (nem., 59–69). Autorovi je význam („sémantická funkcia“) súčasťou širšej kategórie obsahu. Popri autosémantických a synsémantických jednotkách rozlišuje ešte jednotky „kvázisémantické“. Najpodrobnejšie sa zaoberá významom (zmyslom) výpovede, poukazujúc na jeho viacnásobnú podmienenosť (situačnú, kontextovú, tematickú). Pri lingvistickej analýze textov (t. j. ich štruktúry) treba však od týchto podmienených vlastností textu abstrahovať. V poslednej časti príspevku autor rozoberá výrazové prostriedky, ktoré sa zúčastňujú na významovej výstavbe výpovede.

V teoretickej rovine sa pohybujú úvahy J. Popelu o rozličných interpretáciách vzťahu centra a periférie v jazyku pod nie celkom jednoznačným názvom *Funkčná štruktúra jazykových jednotiek a jazykový systém* (angl., 71–80). Autor pripisuje rozhodujúci význam protikladu „abstraktnosť : konkrétnosť“. Abstraktnejšie (všeobecnejšie) zložky jazyka sú podľa neho vždy bližšie k centru ako konkrétne zložky.

B. Havránek v štúdiu *K problematike jazykového miešania* (nem., 81–95) podáva podrobnú a poučnú klasifikáciu rozličných typov kontaktov slovanských jazykov s neslovanskými. Pri jazykovom miešaní autor rozlišuje podmienky (situácie), cesty a výsledky (rozličné stupne interferencie). Špeciálnym prípadom jazykového kontaktu (jazykovej situácie) je (kolektívny) bilingvizmus (alebo multilingvizmus). Bilingvizmus môže byť úplný (napr. lužicko-nemecký bilingvizmus), čiastočný (napr. dva rozličné typy česko-nemeckého bilingvizmu v minulosti) a funkčný, ktorý je zároveň čiastočný (napr. česko-latinský bilingvizmus v minulosti). Pri jazykových kontaktoch dochádza k jazykovej interferencii predovšetkým v oblasti slovníka a na vyššom stupni bilingvizmu i v hláskovom a gramatickom systéme. Pritom môže ísť (podľa podmienok) o jednostranný alebo o vzájomný vplyv jazyka na jazyk. Autor v závere zdôrazňuje aktívnu úlohu preberajúceho jazyka.

Štúdia M. Renského *Systematika parajazyka* (angl., 97–102) je významná tým, že sa v nej podrobne klasifikujú rozličné sprievodné javy ľudskej reči (ako tempo, výška a sila hlasu, rytmus, pauzy a i.), ktoré u nás dosiaľ neboli predmetom sústavného výskumu.

Autori druhej skupiny príspevkov aplikujú problémy centra a periférie na zvukovú (fonologickú) stavbu jazyka. Všeobecnú úvahu o centre a periférii vo fonologickom systéme (nem., 103–110) uverejňuje M. Romportl. Odvolávajú sa na Martineta, autor je tej mienky, že „jedným z najdôležitejších kritérií pre rozlišovanie medzi centrálnym a periférnym členom fonologického systému je stupeň jeho integrácie“. Toto základné kritérium autor posudzuje 1. podľa paradigmatických vzťahov danej fonémy (bližšie k centru sú tie fonémy, ktoré sa zúčastňujú na väčšom počte fonologických protikladov), 2. podľa syntagmatických vzťahov (podľa kombináčnych schopností) a 3. podľa využívania v stavbe domácich, resp. cudzích jednotiek slovnej zásoby. Toto tretie kritérium nie je však presvedčivé.

Podnetný je príspevok K. Horálka o pojme fonologických korelácií (nem., 111–120). Autor v ňom podáva kritický rozbor a vývin názorov na tento najdôležitejší typ fonologických protikladov. Ukazuje na viacerých príkladoch, že pojem korelácie možno plodne využiť aj v teórii dištinkčných príznakov.

E. Pauliny v príspevku *Princíp binárnej štruktúry vo fonológii* (angl., 121–126) háji binarizmus harvardskej školy a aplikuje ho na vokálne systémy,

ktoré sa obyčajne interpretujú ako viacstupňové (s graduálnymi protikladmi): na ruský a bulharský systém neprízvučných samohlások.

O periférnom charaktere spoluhlások (a o centrálnom postavení samohlások) vo fonologickom systéme a v štruktúre slabiky (franc., 127–132) uvažuje L. Novák. Jeho originálny pokus interpretovať problémy centra a periférie v jazyku pomocou schémy „začiatok – stred – koniec“ vzbudzuje však viaceré otázky, ktoré ostávajú bez odpovede. Autor nikde nevymedzuje svoje východiskové pojmy. Málo vysvetľuje, viac tvrdí. Nie je napr. jasné, prečo pre každú samohlásku treba predpokladať začiatok, stred a koniec, kým pre spoluhlásky sa to popiera; je však známe, že práve artikulácia spoluhlások má tri fázy (intenziu, tenziu a detenziu). Nie je jasné, z akého dôvodu autor odvodzuje rozličné typy slabík z typu *tat* (kons. + vok. + kons.), keď je známe, že napr. praslovančina v istej fáze mala len otvorené slabiky (tam je vylúčený predpoklad „nulového konsonantizmu“ na konci slabiky). Novákov názor o „centrálnom“ postavení vokalizmu proti „periférnemu“ konsonantizmu nemožno prijať bez výhrad pre všetky jazyky.

J. Krámský v štúdiu *O fonologickom zákone inkompatibility voľnej kvantity a voľného prízvuku* (angl., 133–145) na materiáli z rozličných jazykov podrobne analyzuje platnosť uvedeného „zákona“ a vyslovuje pochybnosť o jeho všeobecnej platnosti. Nestavia proti sebe do ostrého protikladu monotonicke a polytonické jazyky. Upozorňuje na možnosť interpretovať kvantitu vokálov ako kvalitatívne rozdiely. Rozdiel medzi tzv. slabičnými a mórovými jazykmi nepokladá za funkčný.

Do nedokončenej diskusie o hodnotení nemeckých diftongov (monofonematickom či bifonematickom) zasiahol svojím príspevkom P. Trost (nem., 147–149). Kloní sa skôr k monofonematickej interpretácii.

Sériu fonologických príspevkov uzatvára úvaha P. Zimu o funkcii tónových protikladov v afrických jazykoch (angl., 151–156).

V poslednej tematickej skupine príspevkov má najvšeobecnejší charakter podnetná a zaujímavá úvaha V. Skaličku o tzv. typologickom konštrukte (nem., 157–163). Autor tu aplikuje deduktívnu metódu na analýzu znakov piatich základných jazykových typov (aglutinačného, flektívneho, izolujúceho, polysyntetického a introflektívneho), konštruujúc teoreticky „čistý“ model jednotlivých typov. Takto získaná charakteristika každého typu je veľmi výrazná. Pravda, treba si uvedomiť, že nijaký jazyk nie je realizáciou jediného typu.

B. Trnka sa pokúsil o vymedzenie základných kategórií tzv. syntagmatickej morfológie, resp. morfologickej syntagmatiky (angl., 165–169), t. j. syntagmatických vzťahov v rovine morfológie. Ide mu o tieto štyri základné vzťahy: determinácia – indeterminácia, koordinácia – subordinácia, integrácia – kontrastovosť, kompatibilita – inkompatibilita.

H. Křížková uvažuje o vzťahu transpozície a sémantickej neutralizácie k primárnym a sekundárnym funkciám rozličných gramatických kategórií, najmä slovesných (rus., 171–182).

J. Šabršula analyzuje frazeologické spojenia typu sloveso + meno (napr. franc. *prendre sa source* = prameniť) z hľadiska pomenúvacieho, morfologického a syntaktického a pokladá ich za „premorfologické útvary“, ktoré sú na periférii morfologického systému, na rozdiel od opisných slovesných tvarov (napr. franc. *il va chanter* = bude spievať), ktoré sa úplne morfologizovali (franc., 183–192).

Cenným prínosom je štúdia V. Barneta *O morfologických protikladoch v štruktúrnej diachróonii* (rus., 193–205). Jakobsonovo učenie o morfologických

protikladoch, rozvíjané u nás Dokulilom, Isačenkom a i., autor úspešne aplikuje na vývin niektorých morfológických kategórií, najmä ruského slovesa, využívajúc pritom aj výsledky svojho vlastného výskumu o vývoji príchasti v ruštine a češtine.

Štatistickú metódu použila M. Těšitelová pri výklade tvarovej homonymie v morfológii českých substantív, adjektív a zámen (nem., 207–218). Podľa autorkinej mienky morfológická homonymia zaujíma vo flektívnych jazykoch centrálnu postavenie a je významným faktorom v jazykovej ekonomii – na rozdiel od „periférnej“ syntaktickej homonymie.

P. Novák má niekoľko diskusných pripomienok k Dnešnému chápaniu troch syntaktických rovín: sémantickej, gramatickej a výpovednej (angl., 219–223). Za vhodnejšie pokladá rozlišovať pri analýze vety iba dva aspekty: funkčný a štruktúrny.

J. Bauer v príspevku *Centrálne a periférne javy vo vývoji českého syntaktického systému* (franc., 225–238) rieši na bohatom materiáli zo starej češtiny problémy štruktúrnej diachronickej syntaxe. Popri binárnych asymetrických koreláciách s príznakovým a bezpríznakovým členom autor uznáva aj iné typy syntaktických korelácií. Pri posúvaní syntaktických javov z centra na okraj systému autor vidí dve príčiny: oslabenie potreby vyjadrovať príznak v silnom člene korelácie alebo pri niektorých javoch nemožnosť prispôbiť sa novým organizujúcim princípom syntaktického systému.

Príspevok J. Fírbaša *Netematické podmiety v súčasnej angličtine* (angl., 239–256) rieši na anglickom jazykovom materiáli, niekedy v konfrontácii s češtinou, problémy centra a periférie tzv. funkčnej perspektívy vety.

J. Filipec v obsiahlom, v jednotlivostiach až príliš podrobnom príspevku *Problémy jazykového centra a periférie v systéme slovnej zásoby* (nem., 257–275) aplikuje teóriu centra a periférie v jazyku na výskum slovnej zásoby. Tá sa mu javí ako systém, ktorý má centrum, prechodnú sféru, perifériu a okraj. O zaradení jednotlivých zložiek a jednotiek slovnej zásoby do tej či onej sféry od centra po okraj rozhoduje podľa autora celý komplex kritérií formálnych, významových, kontextových a i., ba aj spôsob výslovnosti a grafika. Autor skúma jednotky slovnej zásoby zo 14 rozličných aspektov a výsledky svojich úvah zachycuje v zložitej tabuľke.

Teoretickými problémami štruktúrnej dialektológie sa zaoberá pozoruhodný príspevok J. Chloupa *Aspekty nárečia a jeho štruktúry* (angl., 227–286), riešiaci najmä otázky vzťahov medzi územným nárečím (ktoré definuje ako relatívne stabilizovanú jazykovú štruktúru bez vnútornej variability, s obmedzeným uplatnením len v hovorovej podobe), interdialektom, bežne hovorenou rečou a spisovným jazykom.

Záverom možno povedať, že sa vedeckému redaktorovi zborníka podarilo úspešne realizovať vytýčený zámer a že aj druhý zväzok (rovnako ako prvý zväzok) TLP dobre reprezentuje súčasnú československú jazykovedu na medzinárodnom vedeckom fóre. Škoda, že účasť slovenských jazykovedcov na tomto významnom podujatí je stále veľmi malá (z 26 autorov sú iba dvaja zo Slovenska).

Š. Peciar

Jozef Mistrík, *Slovosled a vetosled v slovenčine*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1966, 276 strán.

Slovosled je starý lingvistický problém. Paradox tohto problému spočíva v tom, že v tej miere, ako je slovosled názorný, „viditeľný“ prvok vo vetnej stavbe, je na druhej strane v svojej podstate neprehľadný, neuchopiteľný. Pojmy psychologického podmetu a prísudku (témy a rémy), východiska a jadra výpovede, výpovednej perspektívy vety síce nemálo pomkli riešenie slovoslednej problematiky dopredu, no súčasne odhalením ďalších súvislostí ju i skomplikovali. Slovosled je hraničný prvok, v ktorom sa stretávajú rozličné stránky jazykovej reality: lineárnosť, štruktúrnosť, kontextová kompaktnosť, komunikatívna váha, emfáza, expresívnosť, fónika a estetika vety... Slovosled je v službách všetkých týchto činiteľov a je vždy kompromisom medzi nimi. Zisťovať ich silu, váhu a mieru účasti na tomto kompromise je neľahká vec.

Knihu o slovenskom slovoslede od J. Mistríka si v tejto situácii musíme v každom prípade vážiť. Po rámcových a parciálnych štúdiách je tu pokus o súhrnný obraz, fundovaný z obidvoch výskumných východísk, literatúrou i materiálom. Výklad problematiky, ktorý sa opiera o jedno i druhé, má platnosť pre teóriu slovosledu vôbec, ale najmä pre slovenčinu.

Práca má tri časti: slovosled v rovine gramatickej stavby výpovede, slovosled v rovine významovej výstavby výpovede a vetosled. Keďže aktuálnemu členeniu sa pripisuje centrálna dôležitosť pri ovplyvňovaní poriadku slov, tvorí strednú časť jadro knihy.

V úvode podáva autor prehľad domácej a okrajovo i zahraničnej literatúry. Týmto prehľadom začína potom aj každú z uvedených troch častí a aj niektoré menšie kapitoly. Pri voľbe koncepcie sa oprel autor hlavne o rozlíšenie gramatickej stavby a významovej výstavby výpovede. Toto rozlíšenie vyjasňuje mu otázku počtu i hierarchie slovosledných činiteľov. Hlavným činiteľom sa ukazuje aktuálne členenie výpovede a jeho skúmanie si vzal autor za hlavný cieľ monografie. Gramatickú stránku problému príberá len pre úplnosť a na dotiahnutie potrebných súvislostí.

V otázke gramatického slovosledu polemizuje autor so stanoviskom, že je to rovnocenný partner s významovým činiteľom (Horecký, Ertl, Křížková). Prikláňa sa k Danešovmu stanovisku, že slovosled nemá syntaktickú funkciu, ale je len sprievodným elementom syntaktických vzťahov (29). Iba pri nedostatku formálnych a intenčných prostriedkov ostáva jediným ukazovateľom syntagmatického vzťahu (Ružička, 236). Slovosled v syntagmách sa viacej alebo menej takrečeno „podvoľuje“ aktuálnemu členeniu. So zreteľom na gramatického činiteľa môže byť slovosled 1. ustálený (nemenný), 2. zvyčajný (neutrálny), 3. labilný (voľný). O inverzii možno hovoriť len pri zmene ustáleného alebo zvyčajného slovosledu (30). Teda napríklad poradie prísudok – podmet, ktoré je voľné, sa nepokladá za inverziu, t. j. za príznakový slovosled (Mathesius, Daneš, Pauliny, 26).

Autor postupne preberá slovosled v atributívnej syntagme s adjektívnym a neadjektívnym prívlastkom, v determinatívnej syntagme so slovesom a v adverbálnej syntagme. Vychádza zo základného poradia a na jeho pozadí interpretuje vždy inverzné poradie. Okrajovo sa dotýka slovosledu v apozícii, v koordinatívnej syntagme, pri doplnku a v súvislosti s tzv. spolupatričnosťou slov.

Pomer gramatického a významového činiteľa pri utváraní slovosledu vidi

autor ako protiklad pasívneho a aktívneho faktora. Aktuálne členenie je v podstate determinované kontextom (85). Autor preberá jednotlivé spôsoby realizácie východiska a jadra výpovede, všima si signalizovanie jadra výpovede a poradie obidvoch týchto významových častí. Vedľa dichotomického členenia v celkom jednoduchej vete prijíma pre rozvitú vetu trichotomické členenie, pri ktorom medzi východiskom a jadrom výpovede vydeľuje tzv. tranzitný člen. Aktuálne členenie využíva pre seba hlavne voľný slovosled, a to predovšetkým verbálnu syntagmu (podmet — prísudok — predmet — príslovkové určenie). Zmeny v slovoslede atributívnej syntagmy slúžia hlavne na štylistické ciele: na dynamizovanie a expresívňovanie výpovede a na dosiahnutie niektorých ďalších štylistických efektov.

Zaujímavá a objavná je psychologická interpretácia slovosledu vo zvolaciach vetách: „Ako v ostatných expresívnych jazykových prejavoch, tak aj vo zvolaciach vetách sa autor prehovoru ponáhľal (podč. F. M.) vypovedať jadro. Východisko sa spravidla vynecháva“ (95). Poučné sú pôvodné výklady o členení a poradí členov v široko rozvitých vetách. Inštruktívne je napr. konštatovanie o šírke východiska alebo jadra: „Šírku východiska alebo jadra určuje potreba textu; niekedy kvôli jasnosti treba sa oprieť viacerými výrazmi o predchádzajúci kontext, inokedy zase kvôli jadrnosti textu rozprestiera sa na viacerých výrazoch jadro“ (122). Dôležité sú dôsledky týchto a iných pozorovaní pre nadväzovanie a vetvenie v texte.

V ďalšom sa autor dotýka konkurencie významového a gramatického slovosledného princípu a všima si intonáciu v súvislosti so slovosledom. Na viacerých miestach pracuje s princípom sémantickej gradácie (prívlastok, častica). Rozpracoval ho v niekoľkých predbežných článkoch a prácach a mohol ho, myslím, viac vyzdvihnúť ako vlastný prínos k problematike. Pôvodné je podrobné spracovanie tzv. kontextových slov, enklitik, známe z predbežných štúdií. Zaujme tu zistenie, že enklitiky sú niekedy ukazovateľom hraníc výpovedného (vetného) úseku (163, 165). Najmä z výkladov tejto časti knihy dobre vidno, aké široké súvislosti (prozodické, sémantické, slovnodruhovú, syntagmatické, kompozičné, štylistické) determinujú slovoslednú problematiku.

Aj vetosledné záležitosti sú šírkou a detailnosťou výkladu nové. Plasticky je tu podaný konflikt sémantiky viet s potrebami aktuálneho členenia, ktoré sa tu nemôže presadzovať tak voľne ako v jednoduchej vete. Aj intonácia má tu potom menší priestor pre svoje uplatnenie: „Intonácia v súvetnej výpovedi je iba sprievodným javom vetosledu. Nevyužíva sa na aktualizovanie v takej miere, ako sa využíva pri jednoduchých vetách. Súvetie patrí do oblasti písomných a intelektuálnych prejavov“ (223). „V priraďovacom súvetí sú intonačne uzavretejšie a ohraničenejšie jednotlivé vety, kým v podradovacom súvetí sa intonačne vypracúva skôr súvetie ako celok“ (223).

Prehľadnosti zložitej problematiky, ktorú kniha spracúva, pomáhajú závery ku každej kapitole, ako aj deväťstránkové záverečné zhrnutie a bohatý vecný register. Kniha má ruské a anglické resumé.

Mistříkovu knihu *Slovosled a vetosled* v slovenčine treba hodnotiť ako niekoľkostranový prínos. Môže z nej čerpať syntax, teória slovných druhov, prozódia a štylistika. Má množstvo detailných i zásadnejších postrehov a vývodov. Treba pokladať za jej plus, že autor i pri komplikovanej problematike, z ktorej by i jednotlivé špecifické otázky vystačili na knižné spracovanie, vedel sa koncentrovať na aktuálne členenie výpovede a dať svojmu dieľu viacmenej jednotný ráz. Mimoriadne ťažkosť musel prekonávať v súvislosti s terminológiou, ktorá je hojná i v jadre otázky i preto, že sa tu stretávajú rozličné roviny jazyka

(porovnajme napr. len názvy pre aktuálne členenie výpovede: významové členenie, obsahové časti vety, významové časti vety, funkčná perspektíva vety, výpovedná perspektíva vety, výpovedná dynamika vety...). Z terminologického zmätku vyšiel autor šťastne, pričom kombinoval synonymický kompromis medzi termínmi s odbavovaním vecí v úvodných diskusiách k jednotlivým časťam knihy.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje autorova reč. Širokú škálu termínov dopĺňa autor bohatým inventárom ostatného výraziva, inventárom niekde až predimenzovaným. Usiluje sa o pomenováciu výstižnosť, vypočítava pozorované vypichovaním znakov, ktoré sa usiluje zachytiť v derivačnej motivácii, pričom túto motiváciu rád posúva do oblasti technického vyjadrovania. Svoj výklad autor dobre odľahčuje používaním značiek a grafických znázornení (značky by však mali byť nápadnejšie a súhrnnejšie uvedené).

Monografické spracovanie slovesného slovosledu má byť podkladom pre kapitulu o slovoslede v pripravovanej akademickej syntaxi. Riešenia, ktoré toto spracovanie prináša, bude treba mnohostranne konfrontovať. Uvediem preto niekoľko všeobecnejších i parciálnych pripomienok, o ktorých by sa, myslím, malo v týchto súvislostiach uvažovať. Nebudú sa všetky týkať autorových riešení, niektoré z nich majú na zreteli zvolenú koncepciu. Opodstatnenosť koncepcie totiž podmieňuje istým spôsobom opodstatnenosť toho, čo z nej vychádza. Práve konkrétna aplikácia koncepcie dáva najlepšie možnosti pozrieť sa na jej výhody i slabiny.

V prvom rade mám na mysli syntaktický dualizmus vety a výpovede, ktorý sa u nás všeobecne prijíma ako výdobytok Pražskej školy. Vieme, čo sa pod tým myslí. Ide tu o protiklad abstraktného (abstraktného vzorca vety) a konkrétného (vety ako konkrétnej udalosti) vo vetnej stavbe. Tento gnozeologický protiklad poznáme aj z iných vedných disciplín, je to známy filozofický protiklad všeobecného a zvláštneho, podstaty a javu. Je zrejme, že tieto dva póly skutočnosti — a i poznania — treba rozlišovať. Veda vychádza z konkrétneho a poznáva v ňom abstraktné, smeruje k abstraktnému. Treba si však dobre uvedomiť podstatu tejto gnozeologickej situácie. Konkrétne nie je pre vedu len východiskom („materiálom“), v skutočnosti tvorí jej cieľ. Veda chce vlastne poznať konkrétne tým, že odhaľuje v jednotlivinách všeobecné, abstraktné, zákonité. Abstraktné je prostriedkom poznania konkrétneho. Myslí sa v konkrétnom, teda netvorí nejakú samostatnú entitu. V biológii by bolo absurdné rozoznávať konkrétnu a abstraktnú bunku a tvrdiť, že konkrétna bunka biológiu nezaujíma, že jej cieľom je abstraktná bunka. Táto absurdita vyplýva jednoducho z toho, že spojenie „poznať abstraktné“ je pleonazmus. Je to totižto tak, poznávať znamená vytvárať abstrakcie o niečom a „poznať abstraktné“ by malo potom nezmyselne značiť „vytvárať abstrakcie o abstraktnom“.

Ide tu teda jednoducho o to, aby sme pre prirodzenú požiadavku rozlišovať abstraktné a konkrétne toto rozlišovanie nezveličovali tak, že zabudneme na druhú prirodzenú požiadavku chápať ich v prirodzenej jednote. Bez toho druhého dostaneme príkru diskrepanciu medzi abstraktným a konkrétnym, čo vedie k hypostáze abstraktného. Je síce pravda, v jazykovej realite máme okrem konkrétneho prúdu reči i abstraktný systém, uložený v našom vedomí, ktorý jestvuje i vtedy, keď nehovoríme. Zdá sa však, že tu bude užitočnejšie hovoriť — podľa úzu generativistov — radšej o gramatike. Ovládame gramatiku, nie systém jazyka, hoci prvé buduje na druhom a hoci druhé musí byť v nejakej podobe v prvom prítomné.

Je teda užitočné v našom prípade rozlišovať konkrétnu a abstraktnú podobu

vety, ale je zbytočné používať tu dva názvy. Ak výpoveď značí konkrétnu udalosť a veta abstraktnú schému (vzorec štruktúru) a ak v knihe sa v jej prostrednej časti hľadajú slovosledné zákonitosti výpovede, začína sa pojem výpovede používať nie v zmysle „konkrétna udalosť“, ale v zmysle „výpoveď vôbec“, teda v abstraktnom zmysle, čo stroho protirečí pôvodnej konvencii. Okrem toho je aj taký úzus, že sa miesto termínu veta začína používať termín vetný vzorec, takže je tu protiklad výpoveď – vetný vzorec. Čiže termín veta vypadol a prestáva sa používať.

A najvážnejšia námietka proti tomuto dualizmu: problematika vety a problematika výpovede sa chápe tak – a to aj v recenzovanej knihe –, akoby nemali nič spoločného. Nerešpektuje sa ich plynulý prechod do seba. V skutočnosti rozoznávanie vety a výpovede do výkladu málo prináša. Možno sa o tom ľahko presvedčiť. Keby sme napr. v recenzovanej knihe miesto termínu *výpoveď* všade použili termín *veta*, v platnosti výkladu by sa nič nezmenilo. Čiže je to konvencia bez metodologického a vecného dosahu. Ináč, prečo sa nehovorí v zmysle tejto konvencie o oznamovacej výpovedi ap., ale len o oznamovacej vete? A ako je to so súvetím? Keď nevieme bezpečne zistiť, či ide o vetosled gramatický alebo aktuálny, aký termín použiť: súvetie, alebo súvetná výpoveď?

Moje námietky pritom neznameniajú, že v problematike vety netreba rozlišovať rozličné stupne abstrakcie. Ale s tým sa stretávame v jazyku na každom kroku a nedožadujeme sa pritom terminologickej dvojitosti, ale len o dualistického ontologického nároku, ktorý takáto dvojitosť implikuje.

V otázke aktuálneho slovosledu je v teórii spor o motiváciu tohto slovosledu: kontext versus vetnočlenská a slovnodruhovú povahu slov. Daneš tvrdí, že ani syntaktická ani slovnodruhovú platnosť nemá vplyv na aktuálny slovosled. Adamec, Firbas, Jelínek a Grepl však ukazujú, ako napr. už z vlastnej povahy slovesa vyplýva jeho isté pravdepodobné postavenie vo vete. A koniec koncov pracuje s tým aj Mistrík (tranzitná povaha slovesa), hoci sa teoreticky k tomu výslovne nehlási.

Myslím, že v knihe sa neoddeľuje dosť zreteľne fakt aktuálneho členenia vety ako vyšší, hlbší štruktúrny jav a fakt emfázy, ktorý na ňom nadstavbovo parazituje ako nižší, povrchnejší jav. Emócia ako slovosledný činiteľ môže s emfázou súvisieť i nemusí. Všetky tieto vzťahy však nie sú vo výkladoch dosť zreteľné.

Slovosled vo vete a slovosled v syntagme by som neoddeľoval stroho od seba (66). Do vety sa dostávajú slová len cez syntagmu (prirodzene, okrem niektorých prípadov). Slovosled vety je slovosledom syntagmiem a slovosledom v syntagmách.

Tvrdenie, že slovosled vo vete predpokladá konkrétne slová, t. j. že ide už o výpoveď (66)), je nedorozumenie. O aktuálnom členení môžeme hovoriť i bez zreteľa na konkrétne slová. Postačia na to i syntaktické, resp. slovnodruhovú kategórie a to nie sú konkrétne slová.

Na str. 29 sa termín *syntagma* chápe na pozadí vzťahu závislosti. Potom však nemožno hovoriť o koordinatívnej syntagme (tamtiež).

Ak gramatický slovosled nemá syntaktickú funkciu a je len sprievodným elementom syntaktických vzťahov (29), je to vlastne nefunkčný prvok. A predsa si neustále kladíme otázku, prečo napr. adjektívum musí stáť pri podstatnom mene (v slovenčine pred ním). Iste to nie je bez dôvodu, a teda bez funkcie.

Tvrdenie, že postponovaný prívlastok je v slovenčine v prvom rade prostriedok aktuálneho členenia (35), odporuje fakt, že inverzia prívlastku (ako zmena

zvyčajného slovosledu) je príznakový slovosled. Aktuálny slovosled podľa všetkého totiž nie je príznakový. Pri emfáze áno, ale to sa týka emfázy a znovu treba pripomenúť, že emfáza a aktuálne členenie sú dve rozličné veci.

Pri tzv. spolupatričnosti slov (a jej porušení, 62–63) nevedno, čím sa líši od gramatického slovosledu (a jeho zmeny). Upozornenie na str. 64 na nenáležitosť stotožňovania gramatických a významových činiteľov pri slovoslede vyznieva potom do prázdna.

Svojimi pripomienkami nechcem vyvolať dojem, že toto všetko, čo je nám dlžná teória slovosledu a syntax vôbec, padá na konto autora knihy. Problematika je naozaj zložitá a autor v nej veľa urobil. Len v ďalšom výskume sa budeme musieť s uvedenými otázkami vyrovnávať. Mistríkova kniha je na to veľmi dobrým základom a bude nás reprezentovať i v slavistických súvislostiach.

F. Miko

R. Krajčovič, *Technika jazykovej interpretácie so zameraním na vývin slovenského jazyka*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 215 strán.

Do rúk študujúcich dejiny slovenského jazyka dostáva sa praktická príručka takého druhu, ktorá spĺňa požiadavky tých, čo v začiatkoch štúdia historickej gramatiky chcú nájsť dobrého pomocníka. Autor ju adresuje predovšetkým študujúcim popri zamestnaní, no jej cieľ i praktické využitie sú oveľa širšie. Bez tejto príručky sa nezaobídu ani poslucháči slovenčiny interného štúdia, pretože v nej nájdú návod na systematický postup pri štúdiu a výklade historických textov, ako konkrétne poznávať tie vlastnosti jazyka v danom historickom období, ktoré sa s celkovou charakteristikou jazykového vývinu vynímajú ako typické, osobitné pre danú epochu a vytvárajú vo vedomí poslucháčov vývinový systém a vzájomnú súvislosť jazykových javov. Práve toto vedomie pri štúdiu dejín slovenského jazyka u mnohých študujúcich často chýba. Ak sa u niektorých poslucháčov pri štúdiu tejto jazykovej disciplíny vytvárala predstava o rozháranosti, nepravidelnosti, nezávislosti jednotlivých jazykových zmien v priebehu dlhodobého vývinu, táto príručka vyvedie každého zo začarovaného kruhu a ukáže mu prirodzený poriadok a súvis historických jazykových zmien v dejinách nášho jazyka.

Obsahuje štyri základné kapitoly. V prvej, všeobecnej časti sa dozvieme o jazykovej interpretácii vôbec a o interpretácii písaných textov osobitne, pretože metodika rozboru a výkladu písaných historických textov je cieľom tejto práce; ďalej sa tu uvádza prehľad vývinu písania do spisovného obdobia slovenčiny a postup pri čítaní a prepise historických textov; nasleduje vlastný postup pri interpretácii jazyka starých písomných pamiatok. Autor tu rozlišuje interpretáciu výberovú, ktorá môže byť monotematická a polytematická (v jednom texte sa vykladá ten istý jav z rôznych hľadísk – v jednom texte sa vykladajú rozmanité javy na rozličných miestach), a interpretáciu komplexnú (slovo alebo tvar sa vykladá v zaradení do rôznych plánov jazyka). Pri každom druhu inter-

pretácie je uvedený názorný postup. Práve tento spôsob približuje študujúcim výklad jazyka historických textov názorne a presvedčivo.

Najdôležitejšou časťou príručky je druhá kapitola. Obsahuje prípravné študijné úlohy, premyslene a účelne zostavené tak, aby študujúci mohol získať primeranú zručnosť pri výklade jazyka historických písomností a aby sa jeho poznatky o vývine jazyka rozšírili a dostatočne upevnili. Každá z úloh obsahuje vybrané historické a nárečové texty, zamerané na výklad jednotlivých hláskoslovných, tvaroslovných, syntaktických i lexikálnych zmien vo vývine slovenčiny. V uvedených textoch treba nájsť a vysvetliť určený jav. Každé slovo alebo tvar treba previesť do praslovanskej podoby, do súčasného stavu v spisovnej slovenčine a v nárečiach. Takýto spôsob jazykovej interpretácie umožňuje pochopiť vývin jazyka v širších súvislostiach a utvára sa tak komplexný pohľad na systémovosť jazyka nielen v zmysle synchronickom, ale aj diachronickom.

V tretej kapitole sú uvedené súvislé texty určené pre samostatnú výberovú i komplexnú interpretáciu. Po predchádzajúcich návodoch a ukázkach jazykovej interpretácie, bez autorových metodických poznámok, každý študujúci si overuje doterajšie poznatky samostatným rozborom a výkladom uvedených textov. Texty sú zoradené so zreteľom na jednotlivé etapy vo vývine slovenčiny. Sú tu aj staročeské jazykové pamiatky, pretože dejiny nášho jazyka sú spojené s existenciou češtiny ako spisovného jazyka na Slovensku a neustály kontakt obidvoch jazykov predpokladá pri tomto štúdiu znalosť aspoň základných vývinových tendencií v češtine.

V poslednej kapitole autor podáva stručný prehľad najdôležitejších zmien vo vývine slovenčiny. Táto časť príručky má byť náhradnou pomôckou pri interpretácii historických textov za syntetické práce o vývine slovenčiny, pretože poskytuje možnosť rýchlo sa orientovať v množstve jednotlivých zmien vo vývine jazyka. Súčasťou tejto kapitoly je aj stručnejší prehľad češtiny, čo autor zdôvodňuje touto potrebou: „Porovnávaním slovenčiny a češtiny v rozličných etapách ich vývinu možno vysvetliť a ľahšie pochopiť mnohé historické zmeny v slovenčine a naopak. Staré slovenské texty sú viac alebo menej popretkávané českými prvkami, ktorých pôvod je potrebné poznať, aby sme ich mohli rozpoznať od domáceho základu.“

Na konci autor uvádza zoznam základnej literatúry. Príručku môžeme vrelo odporúčať každému adeptovi slovakistiky, pretože pri štúdiu dejín slovenského jazyka privedie ho jednoduchou, ale bezpečnou cestou k pochopeniu potrebných vývinových zmien v slovenčine. Pravdaže, príručka sama osebe, bez syntetických prác a štúdií o dejinách slovenčiny nesplní poslanie, ktoré jej pripisujeme. No ako metodická pomôcka sa určite stane trvalou súčasťou základnej literatúry pri štúdiu dejín slovenčiny.

J. Muránsky

ROZLIČNOSTI

Gambáč – gambaňa. – Pri prekladaní románu Liona Feuchtwangera *Škaredá vojvodkyňa* (v nem. origináli *Die hässliche Herzogin*) do slovenčiny bolo treba medziiným nájsť vhodný slovenský ekvivalent nemeckého výrazu *Maultasch*, ktorý vošiel do dejín ako prezývka rakúskej vojvodkyne Margaréty, dcéry českého kráľa Henricha (žila v 14. stor.). Škaredá vojvodkyňa Margaréta, s nepeknými ovisnutými perami je totiž ústrednou postavou spomenutého románu a jej meno i jej prezývka sa v románe mnohokrát opakujú.

Prekladateľka románu Nora Krausová použila tu podľa našej mienky veľmi výstižný slovenský výraz *gambaňa*. Naše slovníky však tento výraz nezaznamenávajú. Nezaznamenáva ho ani *Slovník slovenského jazyka*. Preto mu venujeme trochu pozornosti.

Slovenčina má mnoho takýchto pejoratívnych pomenovaní ženského rodu utvorených príponou *-aňa*, ako sú napr.: *bachraňa*, *bruchaňa*, *hrbaňa*, *hubaňa*, *chlpaña*, *krivaňa*, *okaňa*, *slepaňa*, *škulaňa* a pod. Príslušné mužské pomenovania majú príponu *-áň* alebo *-áč*: *bachráň/-áč*, *brucháň/-áč*, *hrbáň/-áč*, *hubáň/-áč*, *chlpáň/-áč*, *kriváň/-áč*, *okáň/-áč*, *slepáň*, *škuláň*. Rozdiel v kvantite prípon *-áň* (muž. r.) a *-aňa* (žen. r.) svedčí o tom, že sa ženské pomenovania tohto typu netvoria od príslušných mužských pomenovaní pridaním novej prechýľovacej prípony, ale mužské i ženské pomenovania sa tu tvoria paralelne od príslušných základov, a to substantívnych, adjektívnych i slovesných (porov. *hrb* – *hrbatý* – *hrbáň* – *hrbaňa*, *slepý* – *slepáň* – *slepaňa*, *babrať sa* – *babroš/-ák* – *babraňa*). To, že sa mužské a ženské pomenovania tohto typu tvoria paralelne od príslušných základov osobitnými príponami, dosvedčujú najmä také prípady, kde ženská prípona *-aňa* stojí proti mužskej prípone *-oš*, *-áč* alebo niektorej inej prípone, ktorou sa tvoria mužské expresíva. Napr. *frfloš* – *frflaňa* (SSJ uvádza len *frfla*); *hundroš/-aj/-ák* – *hundraňa* (SSJ neuvádza), *babroš/-ák* – *babraňa*, *sopliak/-toš* – *soplaňa*, *noháč* – *nohaňa* (SSJ neuvádza) a i.

Podľa tohto slovotvorného modelu je utvorené aj pejoratívne pomenovanie *gambaňa*. V mužskom rode mu zodpovedajú znenia *gambáň* (SSJ neuvádza), *gambáč* alebo *gamboš*.

Prezývka *Maultasch* sa stala stálym epitetom (predikátom) rakúskej vojvodkyne Margaréty. Možno ju preto pokladať za istý druh vlastného mena a jej slovenský ekvivalent písať s veľkým písmenom, teda *Margaréta Gambaňa*. Takto sa píše aj v preklade spomenutého Feuchtwangerovho románu.

Š. Peciar

Resumé, rezumovať. – Jedným zo slov francúzskeho pôvodu je v spisovnej slovenčine slovo *resumé*. Pri tomto slove nie je zatiaľ ustálená výslovnosť ani pravopis. V tejto poznámke chceme posúdiť, ktorú výslovnosť by sme mali

pri tomto slove v spisovnej slovenčine uzákoníť, ako aj určiť pravopisnú podobu tohto slova.

Oproti stavu vo francúzštine prvý rozdiel pri slove *resumé* spočíva v krátkosti prvej slabiky: vo francúzštine je podoba *résumé*, v slovenčine *resumé*. V súhlase s tým sa slovo aj píše s krátkym *e*, čiže zmena vo výslovnosti sa už odrazila v pravopise. (V češtine sa používa podoba *résumé* aj *resumé*; pozri *Slovník spisovného jazyka českého III*, Praha 1966, 56.)

V druhej slabike sa podľa *Slovníka slovenského jazyka* (III. diel, Bratislava 1963, 730) ako aj *Pravidiel slovenského pravopisu* (pozri napr. vyd. z r. 1966, str. 334) vyslovuje hláska *ü*, ktorá inak nepatrí do fonologického systému spisovnej slovenčiny. Výslovnosti hlásky *ü* v tomto slove (spolu s otázkou výslovnosti hlások *ü*, *ö* v niektorých iných slovách cudzieho pôvodu) som sa stručne dotkol v článku *K diskusi o niektorých problémoch slovenskej spisovnej výslovnosti* (SR 30, 1965, 152). Pripomenul som, že v slovese *rezumovať* sa už hláska *ü* nahradila hláskou *u* (podľa pravopisu; uplatnil sa tu teda vplyv pravopisu na výslovnosť), kým v slove *resumé* sa ešte vyslovuje *ü*, a nie *u* podľa grafickej podoby slova. Uviedol som ďalej, že veľkou prekážkou zdomácnenia slova *resumé* je jeho nesklonnosť, ktorá je dôsledkom jeho zakončenia.

Túto konštatáciu by som chcel doplniť a naznačiť smer vývinu vo výslovnosti slova *resumé* od jeho prevzatia do nášho jazyka. Sloveso *rezumovať*, ako sme už uviedli, sa vyslovuje s hláskou *u* namiesto *ü*. Okrem toho sloveso *rezumovať* sa už aj píše so *z* podľa skutočnej výslovnosti. Takáto výslovnosť a pravopis pri slovese *rezumovať* sa odráža spätne pri slove *resumé*, od ktorého je sloveso *rezumovať* utvorené. Prejavuje sa to v písaní *rezumé* s písmenom *z* namiesto *s*. Niekoľko príkladov, ktoré máme k dispozícii: *Konečne rezumé z Karlových Varov* (Lud, 20. 7. 1966, str. 1). — *Každý tú trošku vysype na hromadu konečného rezumé* (Smena, 2. 10. 1966, str. 3) — *Dr. Komadel v podstate mieril k rezumé* (Pravda, 6. 11. 1966, str. 2). Takto sa vývin od podoby *résumé* cez *resumé* a *rezumovať*, ktoré ešte zaznamenáva napr. H. B a r t e k v *Správnej výslovnosti slovenskej* (Bratislava — Turčiansky Svätý Martin 1944; s výslovnosťou *rezümé* a *rezüimovať*) dostáva až k podobám *rezumé* a *rezumovať* s výslovnosťou podľa pravopisu s *u* namiesto *ü*.

Pri tejto príležitosti chceme sa dotknúť ešte jednej otázky. V *Slovníku slovenského jazyka* sa slovo *resumé* uvádza na str. 730 podľa svojho miesta v abecede. Sloveso *rezumovať* sa zas so zreteľom na písmeno *z* uvádza na str. 739. Používateľ slovníka sa pri slove *resumé* nič nedozvedá o tom, že sloveso má podobu *rezumovať*, nie „*resumovať*“, a zase naopak, pri slovese *rezumovať* niet zmienky o tom, že podoba základného podstatného mena je *resumé*. Podľa našej mienky bolo by vhodné uviesť v slovníku pri slove *resumé* upozornenie na sloveso *rezumovať* a pri slovese *rezumovať* upozornenie na slovo *resumé*, aby používateľ jazyka vedel správne — podľa dnešného stavu kodifikácie — používať obe podoby. (V *Pravidlách slovenského pravopisu* sa obe slová uvádzajú spolu v jednom hesle, takže tento problém tu odpadá.) Pravda, ak by sa slovo *resumé* používalo v budúcnosti v podobe *rezumé*, potom by sa slovo *resumé* muselo spracovať v susedstve slovesa *rezumovať* alebo spolu v jednom hesle.

Nazdávame sa, že podoba *rezumé* sa v budúcnosti celkom isto uplatní prinajmenšom ako prípustný pravopisný a výslovnostný variant popri podobe *resumé* (s výslovnosťou *rezümé*). Postupným udomáčňovaním jednotlivých prevzatých slov sa odstraňujú nemnohé ťažkosti, spojené s používaním takýchto slov v našom jazyku.

L. Dvoně

Knihárstvo — kniháreň — „knihväzäčstvo“. — V SSJ I chýba na príslušnom mieste pri písmene K heslo *kniháreň* a odvodené príď. meno *knihárenský*. Vo verejnosti môžu byť pochybnosti o tom, či toto slovo vôbec jestvuje a ak áno, či je správne, keďže sa v slovníku neuvádza. A neuvádza sa ani v *Pravidlách slovenského pravopisu*.

V čeľadi slov *kníha*, *knihár*, *knihárstvo*, *knihovňa*, *knížnica* atď. bývajú pochybnosti o správnosti slova „knihväzäčstvo“, resp. „knihväzäčstvo“. Toto slovo vzniklo prispôbením českého slova *knihvazačství* a označuje to, čo staré a dobré slovenské slovo *knihárstvo*. Knihárstvo označuje samostatnú prevádzku alebo podnik, ktorý sa zaoberá viazaním kníh.

Ak sa teda podnes vyskytujú v daktorých slovenských mestách (napr. v Šuranoch) nápisy „knihväzäčstvo“, treba ich nahradiť správnym spisovným pomenovaním *knihárstvo*.

V češtine sa slová *knihvazač*, *knihvazačstvo* utvorili podľa vzoru nemeckých slov: *Buchbinder*, *Buchbinderei*. Ide teda o kalky nemeckých slov. V slovenčine sa utvorili organické pomenovania: *knihár*, *knihárstvo* (podobne i v češtine *knihář*).

Na pozadí týchto slov sa diferencuje význam slova *kniháreň*. Kniháreň neoznačuje samostatný podnik, ale týmto slovom sa pomenúva dielňa, resp. prevádzka vo väčšom podniku (v tlačiarňi), kde sa viažu knihy.

V slovníkovom archíve Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra sme našli na toto slovo, bežné v hovorovom štýle, iba dva doklady (je ich pomerne málo, a to jeden doklad zo slovenskej literatúry, druhý z prekladu): *Miklúško už iba leží, zavše v posteli, zavše na truhle, zavše u mňa, zavše v knihárni, podľa toho, kto sa nad ním zmluje.* (J. Hronský) — *Vedúca hovorila o tom, ako pracuje tlačiar a robotníci v knihárni.* (A. Jelagina — N. Medvedeva).

Hoci je dokladov málo, nijako to neopravňuje lexikografa spomenuté slovo do slovníka spisovnej reči nezaraďiť. Slovo existuje, je správne tvorené (ako celá rodina slov typu *pradiareň*, *baliareň*, *sušiareň*, *mučiareň*, *zlieváreň*, *umývareň*, *skrútkáreň*, *čakáreň*, *voziareň*, *farbiareň*, *čistiareň* atď.) a je súčasťou slovnej zásoby dnešného spisovného jazyka.

Preto slovo *kniháreň* (a príď. meno *knihárenský*) treba zaraďiť do dodatkov k SSJ a v dennej reči ho používať podľa potreby.

M. Ivanová-Šalingová

Dunkerque — dunkerský, Dunkerčan. — Ako je známe, spoluhlásky *k*, *g*, ktoré sú na konci odvodzovacích základov, často zanikajú vo výslovnosti i v písme pred príponou *-ský*. Ide o prípady, v ktorých sa odvodzovací základ končí na dve spoluhlásky, pričom druhá spoluhláska je práve spoluhláska *k* alebo *g*, napr. *Frank* — *franský*, *York* — *yorský* (*New York* — *newyorský*), *Norimberk* — *norimberský*, *Helsinki* — *helsinský*, *Hamburg* — *hamburský* (pozri napr. *Pravidlá slovenského pravopisu*, 5. vyd., Bratislava 1964, 37); podobne, ako sme to ukázali v niektorých menších príspevkoch, používame, resp. mali by sme používať aj podoby *Ink* — *inský* (*Ink* — príď. meno *inský*, SR 31, 1966, 375), *Peking* — *pekinský* (*Peking* — *pekingský*, či *pekinský*?, SR 32, 1967, 59–61), *Viking* — *vikinský* (*Viking* — *vikingský*, či *vikinský*?, SR 32, 1967, 192); takisto aj *Marengo* — *marenský* (nie „marengský“, ako sme to čítali v preklade románu H. de Balzaca Temný prípad, prel. M. Bártová, Bratislava 1958, 309: *Poprava kniežaťa tkvie v tom, čo sa v paláci ministerstva zahraničných vecí osnovalo v čase marengskej výpravy*).

Pritom nerozhoduje, či sa v podobných prípadoch píše *k*, *g*, alebo nejaká iná graféma alebo spojenie grafém, ktoré sa vyslovuje ako *k*, *g*. Pravidlá pripomínajú (tamže), že podobne dochádza k vynechaniu v prípade *Pittsburgh* – *pittsburský* (môžeme pripojiť podobný prípad *Newburgh* – *newburský*).

Rovnako ako vynechávame *gh* v prípade odvodzovania prídavného mena od názvu *Pittsburgh*, vynechávame aj *qu* z mena *Dunkerque*, resp. vynechávame tu celé zakončenie *-que*. Vieme, že vo francúzskych a anglických slovách zakončených na *-e* sa pri skloňovaní vynecháva koncové *-e*, napr. *Robespierre* – *Robespiera*, *Pierre* – *Pierra*, *Lafargue* – *Lafargua*, *Molière* – *Moliéra*, *brumaire* – *v brumairi*, *safe* – *zo safu*, *Greenville* – *Greenvillu*, *Louvre* – *z Louvru* a pod. Rovnako vynechávame koncové *-e* aj pri odvodzovaní slov, napr. *Robespierre* – *Robespierrovec*, *robespierrovec*, *robespierrovský*, *safe* – *safový*, *Greenville* – *greenvillský* atď. V mene koncové *-e* naznačuje (podobne ako pri menách *Lafargue*, *Cézanne* ap.), že predchádzajúca spoluhláska *k*, zaznačená pomocou písmen *que*, sa vyslovuje. Toto koncové *-e* treba pri odvodzovaní prídavného mena na *-ský* vynechať spolu s predchádzajúcim spojením písmen *qu*, pretože ako celok vyjadruje spoluhlásku *k*, ktorú, ako sme to vyššie konštatovali, pri odvodzovaní príd. mien vo výslovnosti a v písme vynechávame. Teda príslušné príd. meno bude správne znieť *dunkerský* (podobne ako *Norimberk* – *norimberský*). Analogicky podľa podoby muž. obyv. mena *Norimberčan* tvoríme pri názve *Dunkerque* podobu muž. obyv. podst. mena *Dunkerčan*.

Pravda, koncové *-que* v iných prípadoch, kde nepredchádza nejaká spoluhláska, ale samohláska, nevypadáva, ale alternuje so spoluhláskou *c* alebo *č* ako spoluhláska *k* v podobne zakončených slovách, napr. *Martiniue* – *martinický*, *Martiničan* (ako *Poniky* – *ponický*, *Poničan*; *Monako* – *monacký*, *Mončan*; *Mozambik* – *mozambický*, *Mozambičan*).

V Pravidlách slovenského pravopisu sa vhodne upozorňuje, že nevynechávame len *k* alebo *g*, ale aj *gh*. Bude vhodné popri mene *Pittsburgh* (alebo menách tohto typu) uviesť v ďalších Pravidlách aj názov *Dunkerque* s koncovým *-que*, kde tiež vypadáva spoluhláska *k* vo výslovnosti i v písme (pravda, v písme ako *-que*).

L. Dvonč

Zpravodaj – zpravodajca. – *Slovník slovenského jazyka* uvádza v V. diele (1965) na str. 705 slová *zpravodaj* a *zpravodajca*. Slovo *zpravodaj* je tu označené ako zastarané, slovo *zpravodajca* je bez obmedzujúcej poznámky, takže sa pokladá za bežné slovo v dnešnej spisovnej slovenčine. S týmto vymedzením slov *zpravodaj* a *zpravodajca* možno súhlasiť.

Všimnime si ďalej význam oboch slov, ako sa podáva v tomto slovníku. Pri slove *zpravodaj* sa stručne uvádza dnešný bežný výraz *zpravodajca*. Pri slove *zpravodajca* je takýto výklad: 1. kto podáva zprávy, 2. novinár podávajúci zprávy svojim novinám, reportér, dopisovateľ, korešpondent. Pri slovách *zpravodaj* a *zpravodajca* ide teda o označenie osoby, ktorá podáva zprávy, pričom druhý význam predstavuje zúženie pôvodného širšieho významu.

Treba však upozorniť, že slovo *zpravodajca* (resp. aj slovo *zpravodaj*) sa používa nielen na označenie osoby (osôb), ale aj veci. Ide o používanie slova *zpravodajca* vo význame „publikačný orgán“ (obyčajne orgán slúžiaci na rýchlu informáciu – bulletin, časopis informačného charakteru). Slovník slovenského jazyka tento význam slova *zpravodajca* nezaznamenáva. V praxi sú potom ťaž-

kosti s používaním slov *zpravodaj* a *zpravodajca*. Mnohí používatelia jazyka sú napr. presvedčení o tom, že slovo *zpravodajca* používame len na označenie osôb vo vymedzení, ktoré podáva SSJ, kým na označenie publikačného orgánu treba používať slovo *zpravodaj*, čím sa tieto slová vzájomne odlišujú. V skutočnosti v spisovnej slovenčine niet takejto diferenciácie medzi slovami *zpravodaj* a *zpravodajca*. Obe slová sa používajú na označenie osoby aj veci, takže z významového hľadiska sú synonymné; rozdiel medzi oboma slovami, ako sme už uviedli, je v tom, že výraz *zpravodaj* je zastaraný, a tak sa dnes vlastne nepoužíva alebo nemá používať.

S podobným stavom, t. j. s používaním mužského životného podstatného mena vzoru *hrdina* na označenie osoby a prenesene aj na označenie veci, sa stretávame nielen pri slove *zpravodajca*, ale napr. aj pri slove *sprievodca*. Známe sú spojenia typu *metodický sprievodca*, *historický sprievodca*, *turistický sprievodca*, *literárny sprievodca*. Pri slove *sprievodca* *Slovník slovenského jazyka* (IV, 1964, 205–206) uvádza na prvom mieste – zaiste správne – významy, v ktorých ide o označenie osôb: 1. kto niekoho, niečo sprevádza, robí niekomu, niečomu sprievod, 2. zamestnanec poverený predajom a revíziou cestovných lístkov vo verejnom dopravnom prostriedku, 3. kto sprevádza, vodí niekoho (obyč. skupinu ľudí) pri prehliadke, napr. galérie, múzea, mesta ap. a podáva odborný výklad. Okrem toho sa uvádza štvrtý význam, v ktorom ide o označenie neživej veci: publikácia slúžiaca na informáciu a propagáciu miest, krajov, výstav a pod. (pre cestovný ruch). Rovnako aj pri slove *zpravodajca* sa už dnes ustálil osobitný význam, v ktorom ide o označenie neživej veci. Podobne má takýto ďalší význam aj slovo *poradca* v prípadoch, ako *spoločenský*, *kozmetický*, *technický poradca*, v ktorých ide o označenie jednotlivých špecializovaných rubrik s odpoveďami odborníkov na otázky čitateľov časopisu. Slová *zpravodajca* a *poradca* ako slová s odvodzovacou príponou *-ca*, majú z tohto hľadiska rovnaký význam ako napr. slovo *oznamovateľ* (s príponou *-teľ*), ktorým sa označuje nielen ten, „kto niečo oznamuje, ohlasuje“, teda osoba, ale aj „úradný časopis al. rubrika v novinách na uverejnenie rozličných oznámení, drobných zpráv“, teda vec. Možno ešte pripomenúť, že slovo *oznamovateľ* vo význame „úradný časopis alebo rubrika v novinách“ SSJ označuje ako osobitné slovo, homonymné so slovom *oznamovateľ* vo význame „kto niečo oznamuje, ohlasuje“. Pri slove *sprievodca* sa význam „publikácia“ označuje len ako ďalší význam jedného a toho istého slova *sprievodca*, a nie ako ďalšie slovo.

Ale riešenie týchto otázok nie je predmetom tohto príspevku. Chceli sme len pripomenúť, že slovo *zpravodajca* sa používa v ďalšom význame, ktorý sa v SSJ nezaznamenáva. Odporúčame uviesť tento význam slova *zpravodajca* v VI. diele SSJ, ktorý bude obsahovať dodatky a doplnky.

Nakoniec ešte poznamenávame, že mužské podstatné mená vzoru *hrdina* sa skloňujú rovnako, aj keď označujú neživé veci, napr. *Chozrasčotný zpravodajca* – v *Chozrasčotnom zpravodajcovi* (pozri *Morfológiu slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 87).

L. Dvonč

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 32. 1967, číslo 5. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Redaktorka časopisu Anna Spišiaková. Technická redaktorka Ladislava Haplová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 24,—, jednotlivé čísla Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer PK HSVZ čí. 18163/50-II/3. — V-15*71312.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967.

Kčs 4,—.